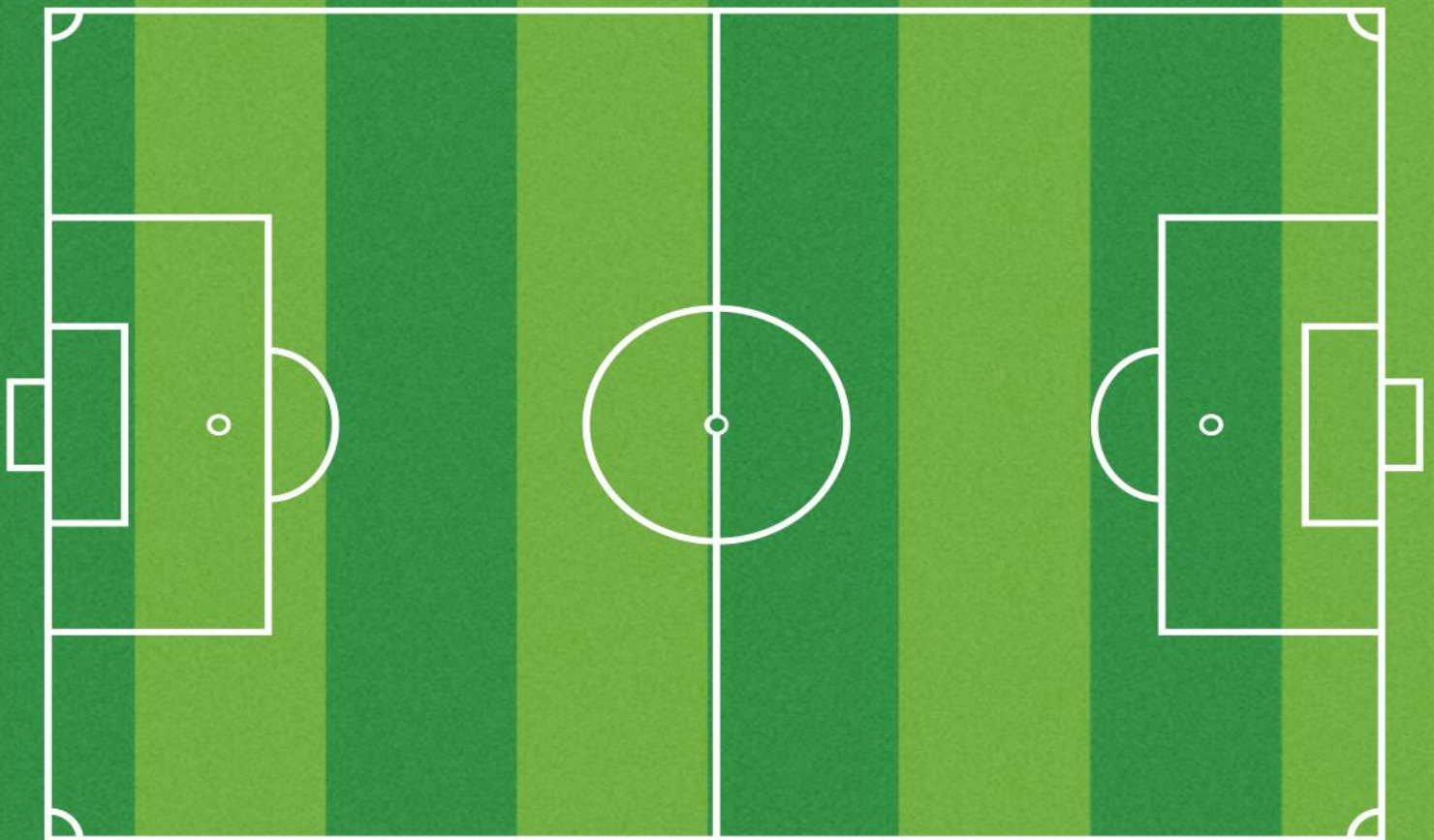

Nederlandse organisaties in de Braziliaanse spo(r)tlights

Een onderzoek naar de betekenissen die medewerkers van Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro geven aan de impact van de hosting van het WK 2014 en de OS 2016.

 Nynke Terpstra

 3593975

 Universiteit Utrecht, Sportbeleid & Sportmanagement

 Begeleider: Jan Boessenkool

 Tweede lezer: Inge Claringbould

 17 augustus 2015

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting.....	7
Hoofdstuk 1 Inleiding	9
1.1 Aanleiding: van de Guanabara-baai tot een ticket naar Rio.....	9
1.2 Achtergrond.....	10
Hoofdstuk 2 Onderzoeksperspectief.....	12
2.1 Interpretatieve benadering	12
2.2 Betekenisgeving.....	13
2.3 Drie onderzoeksperspectieven.....	13
2.4 Veld en kapitaal	14
Hoofdstuk 3 Onderzoeksopzet	17
3.1 Relevantie	17
3.2 Doelstelling.....	17
3.3 Hoofdvraag en deelvragen	17
3.4 Begrippen	18
3.5 Methoden.....	18
3.6 Analyse	19
3.7 Validiteit en betrouwbaarheid	19
Hoofdstuk 4 Literatuur	22
4.1 De internationaliteit van mega-sportevenementen	22
4.2 De economische impact	23
4.3 Overige lokale impact.....	26
4.4 Relaties	28
Hoofdstuk 5 Empirische resultaten	31
5.1 Algemene info respondenten en hun organisaties	31
5.2 Relatie organisatie en evenementen	32
5.3 Vestigingsklimaat.....	34
5.4 Impact intern op het land en de stad.....	38
5.5 Impact extern op het land en de stad	41
5.6 Sfeer.....	42
5.7 Na de OS: en dan?	45
Hoofdstuk 6 Analyse.....	48
6.1 Veld en kapitaal	48
6.2 Consensus, subculturen en ambiguïteit	52
Hoofdstuk 7 Conclusie en discussie.....	58

7.1	Conclusie	58
7.2	Discussie	59
	Bronnenlijst	61
	Bijlagen	64
	Bijlage 1 Topiclijst	64
	Bijlage 2 Codeboom.....	65
	Bijlage 3 Quotes.....	66

Voorwoord

Deze masterscriptie markeert het einde van mijn jaren als student. Ik heb met veel plezier vijf jaar lang op de USBO rondgelopen en ik wil graag iedereen op de USBO bedanken voor wat ze me geleerd hebben.

Met dit afstudeeronderzoek wilde ik letterlijk en figuurlijk mijn grenzen verleggen. Hoewel de meeste studiegenoten hun masterscriptie bij hun stageorganisatie hebben geschreven, heb ik ervoor gekozen iets heel anders te gaan doen. De impact van het WK voetbal en de OS heeft namelijk weinig raakvlakken met ondersteuning van de Utrechtse sportverenigingen. Het was pittig om aan mijn scriptie te werken naast mijn stage bij de VSU en de KNLTB en mijn bijbaan bij het Mulier Instituut, maar ik had het niet anders gewild. Ik wil daarom ook deze organisaties bedanken voor de mogelijkheid twee maanden eruit te kunnen of twee maanden te kunnen verschuiven.

Dit gaf mij de mogelijkheid in april en mei twee maanden in Rio de Janeiro te verblijven om data te verzamelen voor dit afstudeeronderzoek. Ik heb een geweldige tijd gehad in het land van het voetbal, de samba en de caipirinhas. Ik wil iedereen bedanken die ik daar ontmoet heb en waar ik een onvergetelijke tijd mee doorgebracht heb. Helaas heb ik af en toe ook met moeite een aanbod om naar het strand te gaan of mee te gaan dansen af moeten slaan, interviews uittypen moest ook gebeuren. Uiteraard gaat heel veel dank uit naar de vijftien respondenten die ik in Rio gesproken heb. Allen waren uiterst vriendelijk en gastvrij! Het was elke keer weer spannend of ik voorbij de receptie kwam met mijn Portugees maar het is altijd gelukt. Hiervoor wil ik Rogier Wiercx bedanken. De twee maanden voor mijn vertrek naar Brazilië heeft hij elke vrijdag zijn best gedaan mij Portugees te leren. De lessen heb ik altijd met veel plezier beleefd. Ik wil hem bedanken voor alle keren dat hij ober speelde, kaartjesverkoper of willekeurige voorbijganger! Verder wil ik ook graag Tim van Dooren bedanken die me wat meer de goede kant opgestuurd heeft toen ik nog zoekende was naar een onderwerp. Tevens bedankt voor de uitnodiging voor de opening van het voetbalveldje op een school in een favela. Helemaal geweldig was dat ik nog even mee mocht voetballen met de blije kids!

Zeer erkentelijk ben ik mijn scriptiebegeleider Jan Boessenkool. Ik wil hem bedanken voor zijn inzichten in alle gesprekken die we gehad hebben. Ideaal was dat ook hij een week in Rio de Janeiro was in mijn veldwerkperiode. Wie kan er nou zeggen dat hij met zijn scriptiebegeleider een lunchafspraak heeft gehad op de Copacabana?

Ook Seats2meet wil ik bedanken voor het bieden van de meest fijne werkplek en lunch in de stad. Een plek waar ik overigens voor het eerst sociaal kapitaal in de praktijk op papier heb zien staan.

Verder wil ik graag mijn ouders bedanken voor de steun en mogelijkheid die ze me gegeven hebben in Utrecht aan de USBO te studeren en pake voor het lenen van zijn waardevolle boek over Brazilië. Tot slot wil ik mijn vriend Klaas bedanken voor alle steun en afleiding. Over afleiding gesproken, als deze scriptie er niet was geweest had ik ook nooit zoveel mensen met darten kunnen verslaan en een Rubik's kubus op kunnen lossen in 1 minuut 46. Dus dat heeft het me ook nog opgeleverd naast de opgedane kennis en ervaring in onderzoek doen.

Dan rest me jullie alleen nog veel leesplezier te wensen! Zijn er naar aanleiding van dit onderzoek vragen of opmerkingen dan kan je altijd contact met me opnemen via nynkemt@hotmail.com.

Leeswijzer

Dit onderzoek kan gezien worden als een reis. Van een idee tot een uitgewerkt rapport. Ik neem je dan ook niet alleen graag mee langs de hoofdstukken, maar ook langs de highlights van Rio de Janeiro.

Hoofdstuk 1 – Copacabana – inleiding

Hoofdstuk 2 – Suikerbroodberg – onderzoeksperspectief

Hoofdstuk 3 – Christus de Verlosser – onderzoeksopzet

Hoofdstuk 4 – De baai van Gauanabara - literatuur

Hoofdstuk 5 – Maracanã - empirische resultaten

Hoofdstuk 6 – De favelas - analyse

Hoofdstuk 7 – Lapa - conclusie en discussie

De reis begint natuurlijk met wat algemene informatie over Rio de Janeiro. Deze algemene informatie en de informatie over de highlights komt van Wikipedia, uit de reisgids van de ANWB, de reisgids van Dominicus en het boek 'Brazilië' van Michael Palin. Alle foto's zijn door mijzelf of door mijn reisgenoten gemaakt.

Rio de Janeiro is op 1 maart 1565 gesticht door de Portugese militair Estácio de Sá. Rio de Janeiro betekent Januaririvier. De eerste ontdekkingsreizigers werden misleid door de diepte van de Guanabarabaai en geloofden dat ze in de monding van een rivier waren beland, die ze de 'Januaririvier' doopten. Tegenwoordig wordt de stad ook wel cidade maravilhosa (prachtige stad) genoemd en haar bewoners Cariocas. Cari-oca betekent huis van de witten. Deze naam gaven de Tamoio-Indianen aan het eerste stenen huis dat de Portugezen op het strand van Flamengo bouwden. De naam ging vervolgens over op de bewoners van Rio. Carioca is ook de aanduiding voor een levensstijl: voor Cariocas is het spontane, directe contact met medemensen belangrijker dan to-do-lijstjes, punctualiteit en betrouwbaarheid. Rio is ook de stad van de samba, de dans die hier in 1917 ontstond. De samba is de ruggengraat voor de carnaval, waarvoor groepen het hele jaar repeteren. Verder staat Rio natuurlijk bekend om de stranden, het Christusbeeld, de Suikerbroodberg, het voetbal en de favelas.

De stad telt ongeveer 6,3 miljoen inwoners. Rio de Janeiro omvat 1256 km². Ter vergelijking: Amsterdam heeft een oppervlakte van 219 km² en iets minder dan 800.000 inwoners. Rio de Janeiro is verdeeld in 33 administratieve regio's, die weer zijn onderverdeeld in 159 wijken.

Samenvatting

Er is al veel onderzoek gedaan naar de impact van mega-sportevenementen. Minder onderzoek is er gedaan naar de impact op lokale internationale bedrijven. Actueel en interessant omdat er twee grote evenementen na elkaar plaats vinden in Brazilië. In 2014 vond hier het WK voetbal (WK) plaats en in 2016 zullen in Rio de Janeiro de Olympische spelen (OS) plaatsvinden. In dit onderzoek wordt de impact van het WK en de OS op Nederlandse organisaties met een vestiging in Rio de Janeiro in beeld gebracht.

Door middel van interviews met vijftien respondenten is onderzoek gedaan bij veertien verschillende organisaties. De sectoren waarin deze organisaties actief zijn lopen uiteen. De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt: Welke betekenissen geven medewerkers van Nederlandse (internationale) organisaties gevestigd in Rio de Janeiro aan de impact van de hosting van het WK voetbal 2014 en de Olympische spelen 2016?

Uit de interviews is een breed scala aan onderwerpen gekomen. Deze onderwerpen zijn te verdelen in de volgende categorieën: impact op de respondent, impact op de organisatie van de respondent, impact op de stad en contextfactoren.

Uit dit onderzoek blijkt dat de context belangrijk is en sterk van invloed is op de impact. Voorbeelden van contextfactoren zijn de Braziliaanse economische crisis, corruptie, bureaucratie en de problemen op het gebied van infrastructuur, onderwijs en zorg.

Als het gaat om de impact op de respondenten kan met name worden gesproken over sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en symbolisch kapitaal. Het sociaal kapitaal lijkt voor een groot deel van de respondenten toegenomen te zijn, al is dit in beperkte mate. Het cultureel kapitaal lijkt slechts voor een kleine groep respondenten te zijn toegenomen. Het symbolisch kapitaal is voor een groot deel van de respondenten ook toegenomen en tevens voor de stad volgens hen.

De impact op de organisatie wordt voor een deel bepaald door het economisch kapitaal. Bij een groot deel van de organisaties van de respondenten is het economisch kapitaal in ieder geval enigszins toegenomen. Dit komt met name door extra klussen die ze gekregen hebben. Slechts bij een klein deel is sprake van een afname van het economisch kapitaal, vaak veroorzaakt door de verplichte vrije dagen. Verder is ook gekeken naar de relatie tussen de organisatie van de respondent en de organisatie van het WK en de OS. Hier komt uit dat het grootste deel van de organisaties een indirecte relatie heeft met het WK en de OS. Een aantal organisaties is direct bezig met de organisatie van het WK en/of de OS en heeft dus een directe relatie. Slechts een paar heeft helemaal geen relatie met de organisatie van het WK en/of de OS.

Copacabana

Hoofdstuk 1

Inleiding en probleemstelling

In de wijk Copacabana vindt men het beroemdste zandstrand ter wereld. Lange tijd was Copacabana onbewoond en slechts moeizaam of met een boot te bereiken, tot in 1892 vanaf de wijk Botafogo een verbindingstunnel werd gebouwd en de tram de eerste dagjesmensen vanuit het centrum naar de kust bracht. Pas in de jaren 40 werd de wijk echt populair en werden er veel mooie villa's gebouwd. In de jaren 70 vertrokken de welgestelde bewoners naar Ipanema en een groot deel van de villa's werd vervangen door goedkope hoogbouw. Het is een van de dichtst bevolkte gebieden ter wereld waar tegenwoordig zo'n 150.000 mensen van alle lagen van de bevolking en allerlei nationaliteiten wonen, een derde daarvan is 65-plusser. 's Avonds wordt er op het strand vaak voetvolley of volleybal gespeeld. De palen staan er al, de spelers hoeven alleen een net en een lijn mee te nemen. Hier zal tijdens de Olympische Spelen het onderdeel beachvolleybal plaatsvinden. Verder is fietsen over de fietspaden langs de boulevard een activiteit die steeds populairder wordt.

In dit eerste hoofdstuk wordt de aanleiding van deze scriptie behandeld en wordt er achtergrondinformatie gegeven over Brazilië en Rio de Janeiro.

Hoofdstuk 1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de aanleiding van deze scriptie geschetst en de centrale vraag geïntroduceerd. Ook wordt de geschiedenis van de relatie tussen Brazilië en Nederland en de achtergrond waarin dit onderzoek plaatsvindt uitgewerkt.

1.1 Aanleiding: van de Guanabarabaai tot een ticket naar Rio

De afgelopen maanden zijn veel mensen bekend geworden met de Guanabarabaai, de grote baai in Rio de Janeiro. Niet omdat hij zo mooi of groot is, maar vooral omdat de baai behoorlijk vies is. Achttien rivieren komen uit in de baai en nemen voeren afval mee, vanuit een achterland waar negen miljoen mensen wonen (Ter Voorde, 2015). *'De zeilers laveren er langs bankstellen, dierenkarkassen en plastic zakken'* (NOS, 2014). Bovendien werd er een superbacterie gevonden in de baai in december 2014. Van deze superbacterie kunnen mensen infecties aan het maag-darmkanaal, longinfecties of urineweginfecties krijgen (NOS, 2014). Dit zijn natuurlijk geen ideale omstandigheden om Olympische zeilwedstrijden te houden. De organisatie van de Olympische spelen (OS) 2016 heeft beloofd de baai voor 80% te zuiveren, maar gaat deze belofte niet halen. Het is zelfs nog maar de vraag of de 50% gehaald kan worden. Hulp is dus gewenst. Eén van de bedrijven die zich met het zuiveren van de baai bezig houdt is het Nederlandse bedrijf Deltares. *'Deltares is begonnen met het ontwikkelen van een voorspellingsstelsel. Hiermee wordt aangegeven waar het afval zich in de baai bevindt en hoe snel het in welke richting beweegt. De eco-boten die het afval opruimen kunnen daardoor efficiënter en effectiever worden ingezet'* (Deltares, 2015). Het zuiveren van de Guanabara baai is slechts een van de verbeterpunten waar de stad druk mee bezig is. De stad is momenteel een grote bouwput. Dit komt met name door de infrastructuur die nu aan het verbeteren is, er wordt onder andere een nieuwe metrolijn aangelegd en er komt een tram. Ook krijgt het Olympisch dorp steeds meer vorm en worden er een aantal nieuwe stadions gebouwd en verbeterd. Tevens wordt de stad aantrekkelijker en veiliger gemaakt.

Deze ontwikkelingen brengen kansen met zich mee voor commerciële bedrijven, ook voor Nederland. Dit bleek bijvoorbeeld het afgelopen wereldkampioenschap (WK) voetbal 2014 in Brazilië. Een aantal Nederlandse bedrijven zetten hun expertise in om van het WK een succes te maken. Zo verzorgde Philips bijvoorbeeld de verlichting in 9 stadions, Akzonobel leverde verschillende verven voor 9 stadions en Arcadis haalde een contract binnen voor adviesverlening en projectmanagement rond de grootste luchthaven van Brazilië, Guarulhos in São Paulo (Lobosco, 2014).

Met het WK voetbal 2014 in Brazilië en de Olympische spelen 2016 in Rio de Janeiro is Rio natuurlijk the place to be om de impact van mega-sportevenementen te onderzoeken. Overigens is het niet uniek dat binnen twee jaar het WK en de OS in hetzelfde land gehouden wordt. In 1972 werd de OS in München georganiseerd en in 1974 het WK in West-Duitsland. In 1994 werd het WK in de Verenigde Staten gehouden en de OS in 1996 in Atlanta. Wel uniek is dat de Olympische spelen in Zuid-Amerika worden gehouden, Rio de Janeiro heeft in 2016 de primeur.

In de voorbereidingen op het WK en de OS worden veel contracten uitgedeeld aan commerciële bedrijven. Het zijn veelal grote internationale bedrijven die deze contracten winnen (Lobosco, 2014). In Rio de Janeiro is een groot aantal Nederlandse vestigingen van internationale bedrijven te vinden. 51 om precies te zijn. Daarnaast zijn er ook nog Nederlanders die zelf een bedrijfje zijn begonnen in Rio de Janeiro en Nederlandse journalisten die in Rio verblijven.

Hoe zit het met deze Nederlandse bedrijven die in Rio al voor 2014 en over het algemeen los van het WK en de OS zijn gevestigd? Hebben zij contracten binnen gehaald? Verwachten zij economische

groei dankzij de aandacht voor het WK en de OS en daarmee het land en de stad? Deze bedrijven zitten er al over het algemeen al een tijd, dus medewerkers van deze bedrijven ervaren het WK en de OS van dichtbij. Wat betekent het voor hun fysieke omgeving? En hebben zij zelf impact ervaren? Hebben deze medewerkers iets geleerd dankzij het WK en de OS of hebben zij extra sociale contacten opgedaan? Oftewel: hoe ervaren medewerkers van Nederlandse (internationale) organisaties in Rio de Janeiro de impact van het WK en de OS?

1.2 Achtergrond

Brazilië en Nederland

De geschiedenis tussen Brazilië en Nederland gaat terug tot in de zeventiende eeuw. In deze eeuw werden delen van Zuid-Amerika bezet door Spanje en Portugal. Ook de Nederlanders mengden zich hierin en besloten om de Portugese bezittingen in Brazilië te veroveren. Aan de noordkust van Zuid-Amerika, waaronder een deel van Brazilië hebben de Nederlanders zich 24 jaar lang weten te handhaven, maar bleven een minderheid vergeleken met Portugal en Spanje. Na verschillende opstanden veroverde Portugal in 1654 weer de Nederlandse delen waarop Nederland zich overgaf (Wikipedia, 2015).

Hedendaags is de relatie tussen Brazilië en Nederland gelukkig een stuk beter. Van alle Europese landen heeft Nederland het grootste direct geïnvesteerde vermogen in Brazilië. Daarnaast is Nederland Brazilië's zevende grootste handelspartner in 2011. Wat betreft export vanuit Brazilië staat Nederland op de vierde plaats en binnen de EU zelfs op één (Nederlandse Ambassade, 2012). Producten goed voor miljarden euro's worden uitgevoerd naar Brazilië en er wordt nog meer ingevoerd. Het grootste deel van de uitvoer in Brazilië was in 2014 motorbenzine en medicijnen. Bijna de helft van de invoer van producten uit Brazilië naar Nederland bestaat uit voedsel, met name veevoeder, sinaasappelsap en fruit. Na voeding worden grondstoffen het meest geïmporteerd (CBS, 2014).

Men verwacht dat Brazilië de komende decennia de op vier na grootste economie ter wereld zal worden. Brazilië is een van de vier BRIC landen (Brazilië, Rusland, India en China). Dit zijn vier landen die door Jim O'Neill van Goldman Sachs aangewezen zijn waarvan verwacht wordt dat ze zich de komende jaren snel zullen ontwikkelen en een van de grotere economische machten in de wereld zullen zijn (Conchas, 2013).

Rio de Janeiro

Brazilië is een ontwikkelingsland, maar heeft wel een grote middenklasse. In Rio de Janeiro zijn echter veel sloppenwijken (favelas) te vinden waar miljoenen mensen in armoede leven. Er zijn grote verschillen qua rijkdom, macht en sociale status. Deze verschillende sociale en culturele groepen leven naast elkaar in Rio de Janeiro.

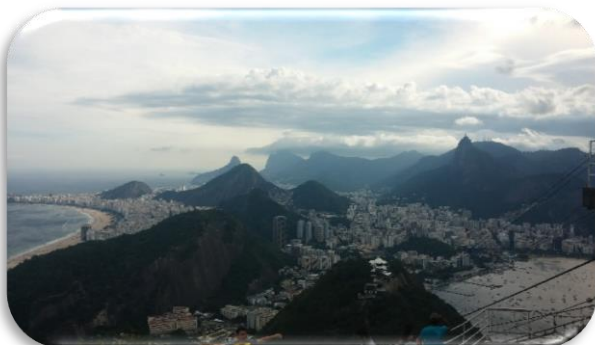
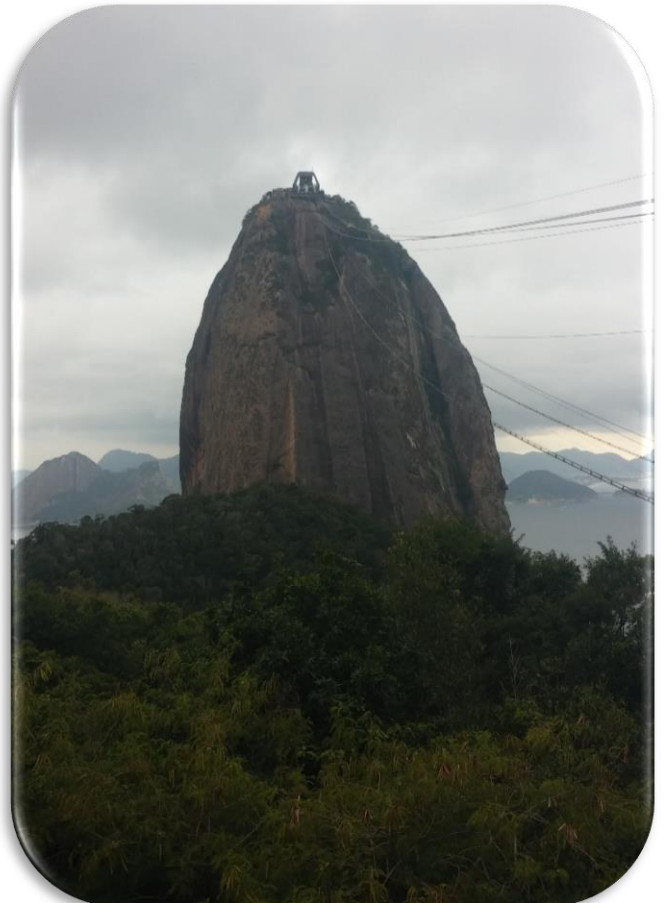
Naast deze miljoenen arme mensen zijn ook corruptie en de publieke veiligheid door onder andere drugskartels een groot probleem in de stad (Mureau, 2014; Curi, Knijnik & Mascarenhas, 2011).

In dit hoofdstuk is de aanleiding voor deze scriptie geschetst en is de vraagstelling al kort geïntroduceerd, samen met de geschiedenis en de context waarin het onderzoek plaatsvindt. In het volgende hoofdstuk wordt het theoretisch kader dat als basis dient voor het onderzoek toegelicht.

De Suikerbroodberg

De bekendste stadsheuvel ter wereld is de Pão de Açúcar. Deze granietkegel kreeg de naam Suikerbroodberg omdat hij de vorm heeft van een suikerbrood. Vroeger was dit het belangrijkste herkenningspunt van Rio voor zeevaarders. Men kan met een kabelbaan de top van de Suikerbroodberg bezoeken. De kabelbaan werd in 1912/1913 door een Duits bedrijf aangelegd en is een historisch pioniersproject. Destijds waren er pas twee vergelijkbare kabelbanen op de hele wereld. Sindsdien heeft de kabelbaan circa dertig miljoen bezoekers omhoog gebracht, tegenwoordig zijn dat er ruim één miljoen per jaar. De cabines met ramen bieden plaats aan zeventig personen. De rit omhoog bestaat uit twee etappes. De eerste rit duurt zo'n twee tot drie minuten en gaat naar de 220 meter hoge Morro da Urca (heuvel van Urca). De tweede etappe van de kabelbaan leidt naar de 396 hoge Suikerbroodberg. Vanaf de Suikerbroodberg heeft men uitzicht op Copacabana, de Corcovado, de Baai van Guanabara en Niterói.

Hoofdstuk 2 Onderzoeks- perspectief

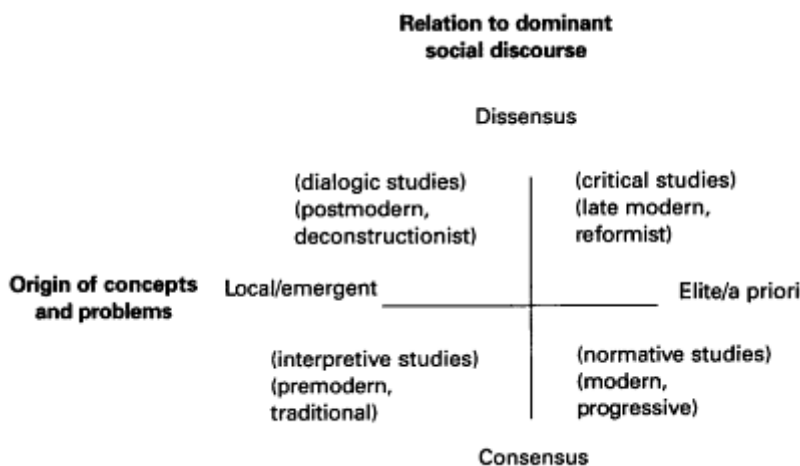
In dit hoofdstuk wordt het onderzoeksperspectief behandeld. Het onderzoeksperspectief dient als basis voor het onderzoek en bepaalt hoe het onderzoek ingestoken wordt.

Hoofdstuk 2 Onderzoeksperspectief

In dit hoofdstuk wordt het onderzoeksperspectief nader toegelicht. Dit is de manier waarop het onderzoek ingestoken wordt. Dit is van belang omdat het invloed heeft op onder andere de vraagstelling, methodiek en de keuze van methoden om de vraag te kunnen onderzoeken en beantwoorden. De volgende onderwerpen komen aan bod: het onderzoeksperspectief, betekenisgeving volgens Weick, de drie perspectieven op cultuur volgens Martin en tot slot het begrip veld en kapitaal van Bourdieu.

2.1 Interpretatieve benadering

Er zijn verschillende perspectieven van waaruit onderzoek gedaan kan worden. De voorkeur van de onderzoeker voor een perspectief wordt voor een groot deel bepaald door ontologie. Ontologie is een verzameling van assumpties over wat de wereld precies is. Epistemologie is vervolgens de manier waarop die werkelijkheid of wereld onderzocht kan worden (Henn, Weinstein & Foard, 2006, p. 17). Alvesson en Deetz onderscheiden vier epistemologische perspectieven van waaruit onderzoek gedaan kan worden. Deze zijn te vinden in de volgende figuur:

(Alvesson & Deetz, 2000, p. 24).

De perspectieven zijn opgesteld op basis van twee dimensies. Dit zijn dissensus – consensus en local/emergent – elite/a priori. De eerste dimensie gaat over discoursen. Consensus is een dominante set van gestructureerde discoursen over kennis, sociale relaties en identiteiten. Dissensus gaat om het doorbreken van die gestructureerde discoursen. De tweede dimensie gaat erom waar en hoe onderzoeksconcepten ontstaan. Bij local/emergent worden ideeën en concepten gevormd samen met de respondenten, dus van 'onderaf'. Bij elite/a priori worden de ideeën en concepten gebracht naar de respondenten en getest (Alvesson & Deetz, 2000).

In dit onderzoek worden betekenissen onderzocht. Ik doe onderzoek vanuit de gedachte dat iedereen een verschillende perceptie heeft en een verschillende betekenis geeft aan de wereld om zich heen. Dus ook ik als onderzoeker zelf, wat betekent dat er interpretaties van interpretaties gegeven worden. De sociale werkelijkheid is geen objectief gegeven, maar is een intersubjectief gegeven. Er wordt achterhaald wat betekenisvol is voor de respondenten in hun sociale context. Dit houdt in dat er rekening wordt gehouden met contextuele betekenisverlening en situationele omstandigheden en acties (Korsten, 2011). In dit onderzoek speelt de context Rio de Janeiro een

belangrijke rol en de organisaties waar de respondenten voor werken. Vanwege het onderzoeken van betekenissen ligt het voor de hand om kwalitatief onderzoek te doen.

De geschetste zienswijze voor dit onderzoek past het beste bij de interpretatieve benadering. Van tevoren is echter wel bestaande literatuur over het onderwerp opgezocht (zie hoofdstuk 4). De literatuur kan gezien worden als *sensitizing concepts*. Dit zijn richtinggevende concepten en kunnen gedurende het onderzoek nog aangepast worden.

2.2 Betekenisgeving

In dit onderzoek gaat het om de betekenissen die respondenten geven. Maar wat is betekenisgeving precies? Betekenisgeving kan volgens Weick (1995, p. 17) gezien worden als een proces en is:

1. *Grounded in identity construction*. Dit betekent dat identiteiten ontstaan door middel van interactie met anderen. Dit is een continu proces waarbij er steeds opnieuw definities gevormd worden.
2. *Retrospective*. Retrospective houdt in dat men alleen betekenis kan geven aan iets dat al gebeurd is.
3. *Enactive of social environments*. Dit houdt in dat mensen of organisaties vaak een deel van hun omgeving zelf creëren. Door te handelen ontstaat een bepaalde omgeving.
4. *Social*. Betekenisgeving is een sociaal proces en staat nooit op zichzelf omdat wat een persoon doet en denkt is afhankelijk van anderen.
5. *Ongoing*. Betekenisgeving gaat altijd door. Men staat echter af en toe stil om betekenis te geven.
6. *Focused on and by extracted cues*. *Extracted cues* zijn simpele bekende structuren op basis waarvan mensen een groter idee ontwikkelen van dingen die aan de hand zouden kunnen zijn.
7. *Driven by plausibility rather than accuracy*. Dit betekent dat aannemelijkheid soms belangrijker is dan juistheid. Hierdoor kan er verder gekeken worden dan feiten en worden ideeën gevormd die niet altijd feitelijk zo hoeven te zijn.

Voor dit onderzoek is met name van belang dat interactie met anderen en de omgeving van invloed is op betekenisgeving. Het onderzoek vindt plaats in een stad met een andere cultuur dan hier in Nederland, vandaar dat de interactie en de omgeving of context waarschijnlijk een belangrijke rol speelt (punt 3). Betekenisgeving wordt in gang gezet op het moment dat de interviews plaatsvinden, op dat moment wordt er stil gestaan om betekenis te geven (punt 5).

2.3 Drie onderzoeksperspectieven

Overeenkomstig met de interpretatieve benadering is volgens Martin (1992) het bestuderen van het sociale en culturele altijd subjectief. Dit komt doordat de onderzoeker een eigen achtergrond heeft en daardoor de data op zijn of haar eigen manier interpreteert en analyseert. Met achtergrond doelt Martin op de verschillende aannames, gevoeligheden en vaardigheden die onderzoekers hebben. Om toch zo objectief mogelijk (helemaal objectief is absoluut onmogelijk) te kunnen interpreteren en analyseren onderscheidt ze als hulpmiddel drie perspectieven:

1. *Integration perspective*: all cultural manifestations mentioned are interpreted as consistently reinforcing the same themes, all members of the organization are said to share in an organization-wide consensus, and the culture is described as a realm where all is clear. Ambiguity is excluded.

2. Differentiation perspective: describes cultural manifestations as sometimes inconsistent (for example, when managers say one thing and do another). Consensus occurs only within the boundaries of subcultures, which often conflict with each other. Ambiguity is channeled, so that it does not intrude on the clarity which exists within these subcultural boundaries.
3. Fragmentation perspective: focus on ambiguity as the essence of organizational culture. Consensus and dissensus are issue-specific and constantly fluctuating. No stable organization-wide or subcultural consensus exists. Clear consistencies and clear inconsistencies are rare (p. 12).

Perspective	Integration	Differentiation	Fragmentation
Orientation to consensus	Organization-wide consensus	Subcultural consensus	Multiplicity of views (no consensus)
Relation among manifestations	Consistency	Inconsistency	Complexity (not clearly consistent or inconsistent)
Orientation to ambiguity	Exclude it	Channel it outside subcultures	Focus on it
Metaphors	Clearing in jungle, monolith, hologram	Islands of clarity in sea of ambiguity	Web, jungle

(Martin, 1992, p. 13).

In dit onderzoek maak ik gebruik van alle drie de onderzoeksperspectieven. Dit is van belang omdat aan de hand hiervan in kaart kan worden gebracht hoe respondenten tegenover bepaalde onderwerpen staan: of er sprake is van consensus, of er verschillende subculturen bestaan of dat er sprake is van ambiguïteit.

2.4 Veld en kapitaal

Bourdieu heeft verschillende ideeën en theorieën ontwikkeld die van belang zijn voor de sociale wetenschap. Voor dit onderzoek zijn met name twee van zijn theorieën van belang, namelijk 'veld' en 'kapitaal'. Het veld is van belang omdat de context een belangrijke rol speelt en kapitaal is van belang omdat dit een overzichtelijke manier is om ontwikkeling voor personen of bedrijven op verschillende terreinen in kaart te brengen.

2.4.1 Veld

Een veld is volgens Bourdieu als een sociale arena. In zo'n veld vindt strijd plaats over bepaalde bronnen en de toegang tot deze bronnen. Een veld wordt gedefinieerd door de belangen van de mensen die erin spelen. Het gaat hier bijvoorbeeld om culturele goederen, intellectuele onderscheiding of politieke/economische macht. Elk veld heeft zijn eigen logica en normen en waarden. Elk veld is autonoom, maar bredere sociale en economische condities zitten verweven in een veld. Velden worden gekarakteriseerd door de strijd om een dominante positie in het veld en is daarom een gestructureerd systeem van sociale posities. De posities in een veld worden bepaald door de verdeling van kapitaal onder de actoren die zich in het veld bevinden. De positie van een actor in het veld is geeft dus weer in hoeverre ze kapitaal bezitten (Jarvie & Maguire, 1994, p. 193-194).

2.4.2 Kapitaal

De impact van mega-sport evenementen en de ontwikkeling van een community (in dit geval medewerkers van internationale organisaties) kan gemeten worden in kapitaal. Bourdieu (1989)

onderscheidt verschillende soorten kapitaal. 'Kapitaal is opgehoopte arbeid (in gematerialiseerde of 'ingelijfde, belichaamde vorm) die individuele actoren of groepen zich particulier, dat wil zeggen exclusief kunnen verwerven, waardoor zij zich sociale energie kunnen toe-eigenen in de vorm van verdinglijkte of levende arbeid' (p. 120). Economisch kapitaal is onmiddellijk in geld omzetbaar en kan worden geïstitutionaliseerd in de vorm van eigendomsrechten. Cultureel kapitaal kan in drie vormen optreden. Cultureel kapitaal kan optreden in belichaamde staat, in geobjectiveerde staat (bijvoorbeeld schilderijen en boeken) en in geïstitutionaliseerde staat (bijvoorbeeld een schooldiploma). Sociaal kapitaal bestaat uit sociale verplichtingen en kan worden geïstitutionaliseerd in titels. Tevens bestaat er symbolisch kapitaal. Symbolisch kapitaal wordt miskend als kapitaal en erkend als legitieme competentie (Bourdieu, 1989). Bourdieu omschrijft de verschillende kapitaalsoorten hier nogal beperkt. In dit onderzoek zullen de verschillende soorten kapitaal ruimer opgevat worden. Zo zorgt bijvoorbeeld vergroting van het sociale netwerk voor toename van sociaal kapitaal en hoort trots bijvoorbeeld bij vergroting van het symbolische kapitaal.

Er is in dit onderzoek gekozen voor het gebruik van de vier soorten kapitaal van Bourdieu omdat dit op veel gebieden (economisch, sociaal, cultureel en symbolisch) 'meet' wat de ontwikkeling is voor de medewerkers. Door kapitaal te onderzoeken kan op bijna alle mogelijke aspecten de ontwikkeling achterhaald worden.

In dit hoofdstuk is de basis gelegd voor het onderzoek. In hoofdstuk 5 wordt dit onderzoeksperspectief gekoppeld aan de resultaten. In het volgende hoofdstuk wordt eerst dieper ingegaan op de aanpak.

Christus de Verlosser

Hoofdstuk 3

Onderzoeks- opzet

In dit hoofdstuk komt de onderzoeksopzet aan bod. Hierin wordt de relevantie van het onderzoek besproken, de doelstelling, de hoofd- en deelvragen, de belangrijkste begrippen en de methode.

Op de 709 meter hoge rots de Corcovado (de gebochelde) bevindt zich de Cristo Redentor (Christus de Verlosser). Zonder de 8 meter hoge sokkel is het reusachtige standbeeld 30 meter hoog en de spanwijdte tussen de armen is 28 meter. Het monument weegt 1145 ton. 's Avonds wordt het beeld verlicht. Het idee voor dit monument dateert al van 1859 en kwam van een Franse priester. Pas in 1926 was er voldoende geld ingezameld en werd een start gemaakt met het door Heitor da Silva Costa ontworpen beeld. Tijdens de inhuldigingfestiviteiten van 4 tot en met 12 oktober 1931 werd het beeld door de kerk en de regering als 'altaar van het vaderland' en symboolfiguur tegen het communisme gevierd. Sinds 2007 is het monument een van de nieuwe zeven wereldwonderen. Er zijn drie mogelijkheden om naar boven te komen: lopend, met een minibus of met de tandradbaan. De tandradbaan werd in 1884 aangelegd en leidt 3,5 km bergop door het nationale regenwoud Tijuca.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksopzet

In het vorige hoofdstuk is de basis voor het onderzoek gelegd met het onderzoeksperspectief. In dit hoofdstuk wordt dieper op de aanpak ingegaan. Dit wordt gedaan door de relevantie van het onderzoek, de doelstelling, hoofdvraag en deelvragen, begrippen, methode, analyse en validiteit en betrouwbaarheid nader toe te lichten.

3.1 Relevantie

Om de voorbereidingen van het WK en de OS in goede banen te leiden worden er veel contracten uitgedeeld door FIFA en het IOC. Vaak wordt hierbij gebruik gemaakt van expertise uit het buitenland. Brazilië is een BRIC land en er zijn al behoorlijk wat internationale organisaties gevestigd, met name in Sao Paulo en Rio de Janeiro. Dit geldt ook voor Nederlandse (internationale) organisaties. Waarschijnlijk hebben zij geprobeerd te profiteren van de twee mega-sportevenementen. Hoe zij dit hebben gedaan en of dit gelukt is, is de vraag. Er is nog niet eerder onderzoek gedaan naar de impact van mega-sportevenementen op de internationale organisaties die al in de regio gevestigd zijn, terwijl de verbetering van de internationale relaties een belangrijke insteek van de organisatie van mega-sportevenementen is. Bovendien worden er steeds meer vraagtekens gezet bij het economische voordeel van de organisatie van mega-sportevenementen. Dat roept de vraag op wie van de mega-sportevenementen profiteren, de internationale organisaties behoren wellicht tot de groep die er wel van profiteert. Interessant is ook dat de respondenten vanuit twee blikken naar het evenement kunnen kijken. Zij werken bij een internationale organisatie met een westers denkbeeld, terwijl zij de evenementen ook als inwoner van de stad van dichtbij meemaken.

3.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om via de betekenisgeving van medewerkers van Nederlandse internationale organisaties in beeld te brengen op welke manier het WK voetbal 2014 en de OS 2016 een impact hebben op henzelf en hun omgeving.

3.3 Hoofdvraag en deelvragen

Welke betekenissen geven medewerkers van Nederlandse (internationale) organisaties gevestigd in Rio de Janeiro aan de impact van de hosting van het WK voetbal 2014 en de Olympische spelen 2016?

1. Welke betekenissen geven de medewerkers aan de relatie tussen de organisatie van de twee mega-sportevenementen en de Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro?
2. Wat is de impact van de twee mega-sportevenementen bij de medewerkers van de Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro in termen van kapitaal?
3. Welke betekenissen geven de medewerkers aan de impact van de organisatie van het WK en de OS op de stad Rio de Janeiro?

3.4 Begrippen

Mega-sportevenementen: onder mega-sportevenementen wordt in dit onderzoek het WK voetbal of de Olympische spelen verstaan. In dit onderzoek wordt het WK voetbal kortweg WK genoemd en de Olympische spelen worden afgekort tot OS.

Betekeningen: volgens Weick is betekenisgeving een continu proces waarbij er teruggekeken wordt op het eigen bewuste of onbewuste handelen en assumpties die de basis vormen voor het doen van voorspellingen voor de toekomst. Betekenisgeving wordt altijd gevormd in individuele en sociale activiteiten (1995).

Nederlandse organisaties: de organisaties met een vestiging in Rio de Janeiro die daar door een Nederlander zijn opgericht of die een hoofdkantoor in Nederland hebben.

Kapitaal: Bourdieu verstaat hieronder opgehoopte arbeid (in gematerialiseerde of 'ingelijfde, belichaamde vorm) die individuele actoren of groepen zich particulier, dat wil zeggen exclusief kunnen verwerven, waardoor zij zich sociale energie kunnen toe-eigenen in de vorm van verdinglijkte of levende arbeid' (Bourdieu, 1989, p. 120). Er zijn vier soorten kapitaal: economisch kapitaal, sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en symbolisch kapitaal. Zie ook paragraaf 2.4.2.

3.5 Methoden

De literatuur gepresenteerd in hoofdstuk 4 is opgesteld uit wetenschappelijke artikelen en boeken. Deze artikelen zijn verzameld via de zoekmachines Google Scholar en Scopus. Alle artikelen en boeken zijn gepubliceerd na het jaar 2000.

De empirische data zijn in de maanden april en mei van het jaar 2015 verzameld in Rio de Janeiro, bijna een jaar na het WK 2014 en iets meer dan een jaar voor de OS 2016. Er is gekozen om onderzoek te doen bij Nederlandse organisaties.

Engels en Nederlands sprekende respondenten zijn al vanuit Nederland benaderd. Via het Nederlands Consulaat in Rio is er een lijst met Nederlandse internationale organisaties beschikbaar. Er zijn 51 Nederlandse internationale organisaties met een vestiging in Rio de Janeiro. Veel van deze organisaties zitten in de olie en gas of maritieme sector. Van medewerkers van de 51 organisaties wordt een steekproef gedaan. De selectie geschiedt op basis van interesse van medewerkers om deel te nemen aan het onderzoek en het sneeuwbaaleffect. Allen (voor zover mogelijk) zijn via gevonden e-mailadressen op hun website benaderd en uitgenodigd om deel te nemen aan het onderzoek. Van vijf van die organisaties hebben medewerkers voor de dataverzamelingsperiode al ingestemd met het onderzoek. De rest van de respondenten is via contacten van hen benaderd in de periode van dataverzameling.

Omdat de betekenisgeving wordt onderzocht is er logischerwijs sprake van kwalitatief onderzoek. De beste methode om kwalitatieve data te verzamelen is het houden van interviews. De interviews zijn semi-gestructureerd en zijn gehouden in de Nederlandse of Engelse taal aan de hand van een topiclijst. De topiclijst is opgesteld op basis van de literatuur uit hoofdstuk 4 en daarna enkele keren aangepast op basis van de al gehouden interviews. De topiclijst bestaat uit vijf thema's:

1. Algemene informatie over de medewerker.
2. Betekenisgeving aan de komst van het WK en de Olympische spelen naar Brazilië/Rio en de impact op de stad.
3. Relatie organisatie en het WK en/of de Olympische spelen en de betekenisgeving daaraan.

4. Ontwikkeling verschillende vormen kapitaal voor de medewerker en de organisatie.
5. De verwachting van de impact van de Olympische spelen.

Het eerste thema is bedoeld om te achterhalen of enkele variabelen van de medewerker (bijvoorbeeld functie) invloed hebben op de mening van de respondent wat betreft de rest van de topics. Vervolgens wordt door middel van het tweede topic achterhaald wat de respondent van de organisatie van het WK in Brazilië en de Olympische spelen in Rio in het algemeen vindt. Is dit overheersend positief of juist negatief, dan zal dit ook van invloed zijn op de antwoorden op de rest van de topics. Het derde topic is bedoeld om te achterhalen wat de relatie tussen de organisatie waar de respondent voor werkt en de twee megasportevenementen inhoudt en wat de respondent hier van vindt. Op deze manier wordt de impact van het WK en de OS bij enkele Nederlandse internationale organisaties gemeten. Ook het vierde topic gaat hier verder op in, maar dan gemeten in de verschillende vormen van kapitaal. Dit wordt ook gemeten voor de medewerker persoonlijk, omdat hier wellicht verschillen in kunnen zitten. Omdat de OS in 2016 plaatsvinden wordt er in het vijfde topic gevraagd naar de verwachte impact van de Olympische spelen, om te achterhalen of ze hier juist meer kansen of uitdagingen zien en wat de verschillen zijn met de impact van het WK. De uitgebreide topiclijst is te vinden in bijlage 1.

3.6 Analyse

De data worden allereerst gecodeerd aan de hand van de aanpak van Boeije (2005). Volgens Boeije zijn er drie fases in het coderen: open coderen (ongeveer 120 codes, beschrijvend), axiaal coderen (ongeveer 30 codes, interpreterend) en selectief coderen (hoofdcodes: thema's, stuk of 4). Het coderen zal gedaan worden met behulp van het programma MaxQDA. Hiervan wordt een codeboom gemaakt (zie bijlage 2). Vervolgens zal er een rapportage verschijnen waarin de resultaten beschreven worden aan de hand van de thema's die uit het selectief coderen komen. Deze resultaten worden vervolgens geanalyseerd met behulp van de literatuur en de theoretische concepten.

3.7 Validiteit en betrouwbaarheid

Vanwege de intersubjectiviteit van mij als onderzoeker moet er aandacht uitgaan naar validiteit en betrouwbaarheid.

Validiteit en betrouwbaarheid kan versterkt worden door het voorkomen van sociaal wenselijke antwoorden. Dat is ten eerste gedaan door de nadruk te leggen op de mogelijkheid tot anonimiteit en de mogelijkheid tot het uitzetten van het opnameapparaat op elk gewenst moment tijdens het interview. Ten tweede kan het voorkomen van sociaal wenselijke antwoorden gedaan worden door het vertrouwen te winnen van de respondenten. Dat is in dit onderzoek al snel bereikt door de afstand die er tussen de landen zit en het via-via benaderen van de respondenten.

Verder is er zo objectief mogelijk geprobeerd de data te analyseren door middel van intensief coderen en draagt dit ook bij aan de validiteit en betrouwbaarheid. Dankzij het intensief coderen is er weinig ruimte voor vooroordelen van mij als onderzoeker. Er wordt namelijk overzichtelijk inzicht gegeven in de verkregen data en er wordt duidelijk waar de respondenten de meeste nadruk op leggen. Ook de manier van interviews doen draagt hieraan bij. Er zijn zoveel mogelijk open vragen gesteld en de interviews zijn aangepast na de eerste gesprekken, zodat de respondenten echt uit de respondenten zelf komt en ik het gesprek zo min mogelijk stuur.

Tot slot is er geprobeerd zo duidelijk mogelijk inzicht te geven in de stappen die ondernomen zijn om tot de resultaten en analyse in dit onderzoek te komen. Hierdoor kan het onderzoek gereproduceerd worden.

In dit hoofdstuk is de aanpak van het onderzoek nader toegelicht. Dit betekent dat er in de volgende hoofdstukken de resultaten behandeld kunnen worden. Eerst wordt de relevante literatuur besproken in het volgende hoofdstuk.

De baai van Guanabara

Hoofdstuk

4

Literatuur

In deze baai begon de geschiedenis van Rio. De Portugese veroveraars wisten de beschutte ligging van deze baai naar waarde te schatten. De scheepstoegang is nog geen 2 kilometer breed, maar de baai bereikt vervolgens een breedte van 24 kilometer en rijkt 26 kilometer het achterland in. Aan deze baai liggen onder andere het strand van Flamengo en Botafogo. Tijdens de Olympische Spelen in 2016 zullen hier onder andere de onderdelen surfen en zeilen plaatsvinden. Er is veel ophef over de baai in het nieuws omdat de baai nog steeds erg vervuild is met afval en vanwege de superbacterie die in het water is gevonden. Er is beloofd om 80% van het water in de baai te zuiveren maar deze doelstelling gaat niet gehaald worden en is al naar beneden bijgesteld.

In dit hoofdstuk wordt relevante kennis op basis van wetenschappelijk onderzoek over de impact van mega-sportevenementen behandeld. Dit wordt gedaan in de vorm van *sensitizing concepts*.

Hoofdstuk 4 Literatuur

In dit hoofdstuk wordt relevante bestaande literatuur besproken. Het gaat hierbij om *sensitizing concepts*. Dit zijn richtinggevende concepten. Op basis van de literatuur in dit onderzoek zijn de hoofdvraag en deelvragen gevormd en de topiclijst en de literatuur heeft ook als doel om bestaande ideeën te kunnen herkennen in de interviews met de respondenten. In de analyse wordt een koppeling gemaakt tussen de literatuur in dit hoofdstuk en de empirische data. De volgende onderwerpen komen aan bod: de internationaliteit van mega-sportevenementen, lokale economische impact, lokale overige impact en relaties tussen organisaties.

4.1 De internationaliteit van mega-sportevenementen

Het WK voetbal en de Olympische spelen zijn de twee grootste sportevenementen ter wereld. Dankzij de enorme aantrekkingskracht van deze evenementen van over de hele wereld ontvangen ze heel veel media-aandacht (Conchas, 2013). Het evenement zorgt er namelijk voor dat er tijdelijk een spotlight op de stad of het land staat (Curi, Knijnik & Mascarenhas, 2011).

Media-aandacht

Deze media-aandacht tijdens de twee mega-sportevenementen zorgt voor 'exposure' van het land en/of de stad waar het evenement gehouden wordt. Het WK en de OS kunnen ervoor zorgen dat een land of stad 'gelanceerd' wordt in *the international scene* (Furrer, 2002), of zoals Nauright het verwoordt: *'to promote their countries on a global stage'* (2004, p. 1326). De evenementen worden gebruikt als 'marketing power' om het land of de stad te verkopen (Black & Van der Westhuizen, 2010). Overheden verklaren zelf het volgende: *'that, besides the economic aspects, the sports mega-events were expressions of international relations among countries and opportunities to promote the external and internal policies of cities and countries'* (Santos, 2014, p. 1313). Vaak wil het land of de stad meer toeristen trekken, buitenlandse investeringen aantrekken en het imago van het land of de stad veranderen (Gratton, Shibli & Coleman, 2005). Tevens worden de evenementen gebruikt om sociale en economische problemen aan te pakken (Costa, 2013).

Ontwikkelingslanden en mega-sportevenementen

De laatste twee decennia vindt er een verschuiving plaats. Niet alleen de ontwikkelde landen willen mega-sportevenementen organiseren, maar er is ook steeds meer interesse vanuit landen met een economie in ontwikkeling om dit te doen. Volgens Nauright (2004) hebben landen zoals Mexico, Brazilië, Zuid-Korea, Maleisië, India, Zuid-Afrika en andere landen steeds meer interesse getoond in het organiseren van zulke evenementen en hebben ze dit ook toegewezen gekregen. Interessant is het citaat van Hiller in het onderzoek van Cornelissen & Swart (2006, p. 1): *'once a country is able to break into the international arena of hosting mega-events, this stimulates the desire to attract more and often larger mega-events. Once on the mega-event circuit, there is an aspiration to host more of them, often without proper attention to the economic and social counter-costs of events'*. De vraag is of er in Brazilië wel genoeg aandacht wordt gegeven aan de impact.

Wereldwijde aandacht voor Brazilië

Ook Brazilië valt onder deze ontwikkelingslanden. *'Brazil is a major nation that seeks to assert its position internationally'* (Conchas, 2013, p. 167). *'Hosting sports mega-events was part of a wider strategy and became one of the most important aspects of Brazil's international politics at the beginning of the twenty-first century'* (Santos, 2014, p. 1312). In 2007 heeft Brazilië ook al de Pan-American Games georganiseerd.

Brazilië is een van de BRIC-landen (volgens Goldman Sachs). Dit betekent dat de economie van het land aan het groeien is en dat het land een steeds grotere economische macht krijgt. Brazilië wil zichzelf volgens Conchas nu graag laten zien als een capabel land dat in staat is om deze mega evenementen te organiseren (2013). Hierdoor krijgen andere prioriteiten echter misschien minder aandacht. Dit blijkt uit een citaat van Ronquillo (Conchas, 2013, p. 169): *'the lack of transparency shows that the Brazilian government 'is more concerned with having an image as a big emerging country than with the welfare of its citizens'*. Volgens Furrer (2002) moet de eerste vraag van een land of stad dan ook zijn of het organiseren van het evenement wel past bij de ontwikkelingsdoelen voor het land of de stad. Legacy ontstaat volgens Hover, Straatmeijer, Breedveld en Cevaal (2014) bij de gratie van inspanningen van derden (verenigingen, scholen, welzijnsinstellingen en bedrijfsleven). Legacy floreert als er ruimte is voor vertaling en een eigen inbreng. Deze aansluiting vindt primair lokaal plaats en is bij een lokaal evenement beter te organiseren dan bij een evenement waarin de focus vooral ligt op het buitenland (p. 281). Lokale belangen komen dus wellicht in het geding door de internationale gerichtheid van mega-sportevenementen.

4.2 De economische impact

Wat betreft de economische impact van mega-sportevenementen blijkt nogal wat discussie te bestaan in de literatuur.

Meetbaarheid

Gratton, Shibli & Coleman (2005, p. 989) definiëren economische impact als volgt: *'Economic impact refers to the total amount of additional expenditure generated within a host city (or area) which could be directly attributable to the staging of a particular event'*. Er zijn echter ook indirecte economische effecten. Volgens Burton & O'Reilly (2009, z.p.) zijn er drie gebieden te onderscheiden om de impact van een mega-sportevenement te meten, twee daarvan gaan over de economische impact: *'(1) direct financial impacts (e.g. jobs created to build facilities, visitors related to the Games, etc.); (2) indirect financial impacts (e.g., tourism incremental gains due to Games, long-term job growth, etc.); and (3) intangibles (e.g. improved volunteer base, stronger city brand, healthier population, etc.)'*. De directe effecten zijn volgens hen veel makkelijker te meten, maar ze zijn van mening dat het ook mogelijk is om de indirecte economische effecten en de *'intangible'* effecten te meten. Overigens zijn er drie fases: *pre-Olympic, Olympic Games and post-Olympic* (Preuss, 2004).

Positieve economische impact

De economische impact van mega-sportevenementen is vaak een van de belangrijkste redenen voor overheden om een bid te doen (Cornelissen, Bob & Swart, 2011). Potentiële directe economische gevolgen zijn de inkomsten (door binnenlandse en buitenlandse investeerders) door de ontwikkeling en verbetering van de infrastructuur, nieuwe inkomsten dankzij deelnemers en toeschouwers en doordat er werkgelegenheid wordt gecreëerd door de bouw van stadions en andere faciliteiten voor het evenement. Potentiële indirecte effecten zijn onder andere de werkgelegenheid op de lange termijn en meer toerisme na het evenement (Preuss, 2004). De organisatie van de OS worden gezien als katalysator voor economische groei (Furrer, 2002). Het voorbeeld dat het meest gegeven wordt om het positieve economische effect te laten zien is Barcelona. Hier werden in 1992 de Olympische spelen georganiseerd. Zo is er bijvoorbeeld om het lange termijn effect te laten zien een vergelijking van de hotelbezetting van twee jaar voor de OS en tien jaar na de OS door Gratton, Shibli & Coleman (2005) gemaakt. Hieruit blijkt dat het aantal toeristen behoorlijk is toegenomen, samen met de kamerbezetting (van 71 naar 84 procent). Er waren procentueel gezien ook meer toeristen vanuit andere landen 10 jaar later (van 32 naar 40 procent). Abad (Furrer, 2002, p. 8) stelt zelfs dat de OS in

Barcelona hielpen om de stad de crisis door te laten komen: *'The material legacy of staging the Games a decade ago was a godsend to Barcelona. The city was able to tackle the very hard economic crisis that followed in 1993 far better than other regions of Spain precisely because the Olympic investments had been planned with the permanent needs of the city in mind and with the temporary demands of the Olympic Movements'*. Hoewel Barcelona een van de duurste OS ooit heeft georganiseerd, wordt het gebruik van de OS als een marketing tool voor de stad als een groot succes gezien (Gratton, Shibli & Coleman, 2005).

Negatieve economische impact

Veel onderzoeken beamen deze positieve economische effecten bij sommige mega-sportevenementen, maar concluderen dat de kosten en de investeringen voor deze evenementen gelijk of zelfs hoger zijn waardoor er juist een negatieve impact is (Gratton, Shibli & Coleman, 2005). Mitchell & Stewart (2015) concluderen in hun onderzoek bijvoorbeeld dat het erg moeilijk is om een economische rechtvaardiging te vinden is voor het organiseren van mega-sportevenementen in een land of stad. In 2010 is er onderzoek gedaan naar de nalatenschap van het WK voetbal 2010 (De Bakker et al.) in Zuid Afrika, een redelijk vergelijkbaar land met Brazilië. Hieruit blijkt dat het economisch kapitaal niet blijvend vergroot is. De economische opbrengst en de toegenomen werkgelegenheid is slechts voor een zeer select gezelschap beschikbaar. De situatie een jaar na het WK is weer hetzelfde als voorheen voor de lokale bevolking. En volgens Gaffney (2010, p. 26) is Zuid-Afrika niet het enige land dat geen positieve economische impact ervaart: *'Nearly every global mega-event has resulted in financial losses for the host, temporary cessation of democratic process, the production of militarized and exclusionary spaces, residential displacement, and environmental degradation'*.

De discussie

De economische impact is op verschillende manieren en op verschillende momenten te meten en dit maakt het wellicht lastig om een goede vergelijking te maken tussen de kosten en de baten. Een ander punt is dat de investeringen gedaan worden door andere partijen dan de partijen die er wellicht profijt van hebben: *'...in general, staging major sports events often results in the city authorities losing money even though the city itself benefits greatly in terms of additional spending in the city'* (Mules & Faulkner, 1996 in Gratton, Shibli & Coleman, 2005, p. 986-987). Ook wordt de stad opgesplitst in verschillende delen, waarbij de Olympische venues meer aandacht krijgen en andere delen wellicht minder. *'While a cluster of venues allows economies of scale (joint logistics, back-up services, etc.) and may serve some organisational needs, it may also work against the logics of long-term legacy and equitable distribution of the events' benefits across the host city and region'* (Furrer, 2002, p. 9). Ook de duurzaamheid speelt een rol in de mogelijke economische impact: *'If sustainable, these investments can result in continued and long-term social and economic benefits. However, if unsustainable they can become a financial burden and political embarrassment for host cities and countries'* (Cornelissen, Bob & Swart, 2011, p. 312). Hiermee wordt bedoeld dat de investeringen ook in de toekomst van nut moeten zijn en niet alleen maar tijdens de OS, een goed voorbeeld hiervan zijn de *'white elephants'*. Reis & Sousa-Mast (z.j., p. 6) definiëren *white elephants* als volgt: *'a waste of public money in facilities that are subsequently abandoned by the government'*. Of in Brazilië juist de nadruk ligt op de negatieve of de positieve effecten is voor een deel al onderzocht, maar er is ook nog veel onbekend en helemaal bij medewerkers van Nederlandse (internationale) organisaties.

Investeringen in Brazilië

In de afgelopen jaren hebben de staat en de gemeente Rio miljarden geïnvesteerd in de Pan American Games, het WK voetbal en de Olympische spelen. Dit betekent dus dat de belasting die Brazilianen betalen voor een deel uitgegeven worden aan de organisatie van het WK en de OS. Om

een idee te krijgen van de directe investeringen zijn hieronder in figuur 1 en 2 de kosten voor de Olympische spelen te vinden.

EXPENDITURE	USD (2008)	%
Sport venues	317,515	11
Olympic Village and other villages	282,501	10
MPC	21,254	1
IBC	22,558	1
Other non-competition venues	41,161	1
Workforce	341,957	12
Information systems	284,883	10
Telecommunications and other technologies	178,005	6
Internet	24,412	1
Ceremonies and culture	125,000	4
Medical services	20,086	1
Catering	76,087	3
Transport	164,807	6
Security	23,345	1
Paralympic Games	170,063	6
Advertising and promotion	141,486	5
Administration	169,434	6
Pre-Olympic events and coordination	44,563	2
Other	365,044	13
TOTAL	2,815,151	100

Figuur 1 Uitgaven van het Organisatie Comité van de OS (Konrad-Adenauer-Stiftung, 2011)

De investeringen voor overige zaken zijn vele malen hoger (zie figuur 2).

CAPITAL INVESTMENTS	USD (2008, thousands)	%
Airports and harbours	1,001,250	8.6
Roads and railways	4,451,487	38.3
Accommodation	55,813	0.5
Sports venues	479,300	4.1
Training venues	10,950	0.0
Olympic Village	427,300	3.7
Media village	812,376	7.0
Power/Electricity infrastructure	770,000	6.6
Environmental management systems	1,204,797	10.4
Medical	10,000	0.0
Security	812,958	7.0
IBC, MPC	202,932	1.7
Urban legacy	820,206	7.1
Subtotal	11,059,125	-
Operating costs (security etc.)	558,553	4.8
Total	11,617,677	100⁵⁵

Figuur 2 Uitgaven buiten het budget van het Organisatie Comité van de OS (Konrad-Adenauer-Stiftung, 2011)

Er wordt dus geïnvesteerd in allerlei sectoren. De meeste investeringen worden in de infrastructuur gestoken, en dit zijn alleen nog maar de kosten voor de Olympische spelen. Volgens Konrad-Adenauer-Stiftung is de verwachting dat 55 business sectors zullen profiteren van de Olympische

spelen. Ze schatten dat 53,6 procent van de positieve economische effecten verkregen zullen worden in de provincie Rio de Janeiro en 46,4 procent in de rest van het land. Ook het aantal verwachte toeristen zal in 2016 met 15 procent stijgen ten opzichte van 2015 (Konrad-Adenauer-Stiftung, 2011).

4.3 Overige lokale impact

Naast de economische lokale impact is er ook op vele andere gebieden een impact mogelijk en dit is volgens Santos (2014, p. 1323) voor de grote landen tot nu toe dan ook zeker gebeurd: *'All major countries in the world were able to gain from organising international sports mega-events'*. Hieronder wordt ingegaan op de fysieke impact, sociale impact, sfeer en ambiance, culturele impact en symbolische impact. De impact op de gezondheid en sportparticipatie wordt hier niet meegenomen, omdat dat in dit onderzoek minder relevant wordt geacht.

Fysieke impact

Een van de meest zichtbare veranderingen in een gaststad is de infrastructuur. Het gaat dan met name om het bouwen en verbeteringen van sportaccommodaties en het moderniseren van het transport systeem, zoals het vergroten van de capaciteit van het vliegveld, nieuwe wegen en nieuwe tramlijnen (Conchas, 2013). Dit is ook het geval in Rio de Janeiro. *'At the centre of public expenditure for the FIFA World Cup™ and the Olympic Games in Rio de Janeiro are investments in infrastructure and in traffic and transport logistics. Without a doubt, these investments are allocated high priority for several reasons. The current public transport system is inefficient, outdated, unsafe and most importantly, unable to meet current demand in terms of quality and passenger volumes'* (Konrad-Adenauer-Stiftung, 2011, p. 105). Dit zijn belangrijke voorwaarden om de economische ontwikkeling in de stad te helpen en ervoor te zorgen dat de stad meer toeristen aan kan. Ook stelt Konrad-Adenauer-Stiftung (2011) dat de verbeteringen in het openbaar vervoer vooral de armere bevolkingsgroepen ten goede komt. Dankzij de strikte deadline van de mega-sportevenementen worden dit soort ontwikkelingen snel uitgevoerd. Dit kan voordelig zijn, omdat het zonder het evenement jaren langer kan duren voordat de verbeteringen doorgevoerd zijn. *'fast-track development can also be argued to break administrative barriers and force projects off the ground'* (Furrer, 2002, p. 10). Het kan echter ook nadelig zijn omdat het minder democratisch is en de bevolking niet wordt geraadpleegd over de beslissingen (Furrer, 2002). Wat betreft de negatieve impact kunnen hier weer de *white elephants* genoemd worden (zie ook paragraaf 2.2). Reis & Sousa-Mast (z.j.) concluderen dat een groot deel van hun respondenten in Rio de Janeiro niet tevreden waren met de investeringen in de infrastructuur. *'Within this context, most of our study's participants indicated that Rio de Janeiro has other more pressing issues to be dealt with than preparing the city to host a sport mega-event. Instead of large scale investments in constructing new sport facilities not long after the city went through a series of construction works for the 2007 Pan-American Games, the focus should be on improving basic services for the local population, such as the health and education systems as well as public security. As a consequence, priorities are subverted and instead of public money being spent in education and health, including through mass-participation sport programmes, it is spent in stadia construction that are of peripheral importance in a scheme of priorities for the city'* (p. 7). Inwoners van Rio de Janeiro vinden dus dat de stad andere prioriteiten heeft dan het organiseren van het WK en de OS. Ook Furrer (2002) concludeert dit in het algemeen voor mega-sportevenementen. Gaffney (2010) gaat hierin nog een stap verder en spreekt zelfs van shock bij de inwoners van de stad: *'The mega-event city is shocked by years of construction projects, debt accumulation, the restructuring of the everyday, media campaigns, the arrival of hundreds of thousands of wealthy tourists, and the militarization of urban space'* (p. 27). In een stad als Rio de Janeiro waar de infrastructuur te wensen overlaat is het de vraag of hier meer aandacht op gevestigd is.

Sociale impact

De sociale impact is lastiger te meten dan de economische en fysieke impact. De sociale impact kan zowel positief als negatief zijn. Negatief is volgens Curi, Knijnik & Mascarenhas (2011) dat de sociale ongelijkheid door een mega-sportevenement (in dit geval de Pan American Games in Rio) juist toeneemt. Hun voornaamste conclusie is dat de Pan American Games ervoor zorgden dat de sociale ongelijkheid in de stad nog duidelijker zichtbaar werd. Er zijn eilanden met excellente voorzieningen gecreëerd voor de Pan American Games, maar de minder ontwikkelde delen van Rio zijn niet in beeld gekomen (letterlijk en figuurlijk), hier is niets veranderd. Verder kan de negatieve sociale impact duiden op de toename van verkeersfiles, toename onveiligheid, toename van prostitutie, toename van drugsgebruik en toename van criminaliteit (Cornelissen, Bob & Swart, 2011). Positieve sociale impact kan bijvoorbeeld duiden op toename van nieuwe contacten en uitbreiding van het netwerk. In Zuid-Afrika is dit na het WK toegenomen volgens De Bakker et al. (2010).

Sfeer en ambiance

Het belangrijkste resultaat uit het onderzoek van Hiller en Wanner (2014) is dat de gevoelens van lokale bewoners verandert naarmate de tijd verstrijkt. De voorbereidingstijd is volgens hen altijd een gevoelige periode voor de lokale bevolking, vol met controversies en angst over de te kiezen venues, deadlines en kosten. Dit is de periode waar de mensen die tegen de hosting zijn hun stem laten horen. Het belangrijkste resultaat uit hun onderzoek toont aan dat de mening van de lokale bevolking verandert naar loop van tijd. Voor het evenement waren zij veel negatiever terwijl zij na het evenement veel positiever waren. Zo waren er bijvoorbeeld meer inwoners blij dat het bid was gedaan, hebben meer mensen er persoonlijk iets aan gehad en vonden zij ook dat het de stad iets opleverde en had het evenement een grote positieve invloed op de gemoedstoestand van inwoners. Ook een groot deel van de inwoners die niet blij waren met het evenement omdat het geld in tijden van crisis beter anders besteed kan worden kwamen daar na de ervaring van het evenement op terug (Hiller en Wanner, 2014). Er moet echter rekening worden gehouden met de context. Het onderzoek van Hiller en Wanner is gedaan in Londen, een moderne, ontwikkelde stad. Ook Black & Van der Westhuizen stellen dat grote internationale sportevenementen kunnen zorgen voor *'powerfully emotional shared experiences'* (p. 1195). In de gaststad kan het zorgen voor enthousiasme, wat weer zorgt voor een gevoel van saamhorigheid en eenheid (2010). Mitchell & Stewart (2015) concluderen dat mensen in de gaststad gelukkiger zijn tijdens het evenement.

Culturele impact

Wat betreft culturele impact gaat het vooral om opdoen van nieuwe kennis (De Bakker et al., 2010). Mega-sportevenementen zorgen volgens Conchas (2013) bijvoorbeeld voor interculturele bewustheid. *'This refers to the learning of other cultures that inevitably happens during the course of the World Cup games'* (p. 170). Het citaat van Torres (2011) in het onderzoek van Conchas (2013) licht verder toe: [it] *'allows nations, and individual contestants, to recognize and cooperate with each other in spite of their differences but also opens up unique dialogical opportunities'* (p. 170).

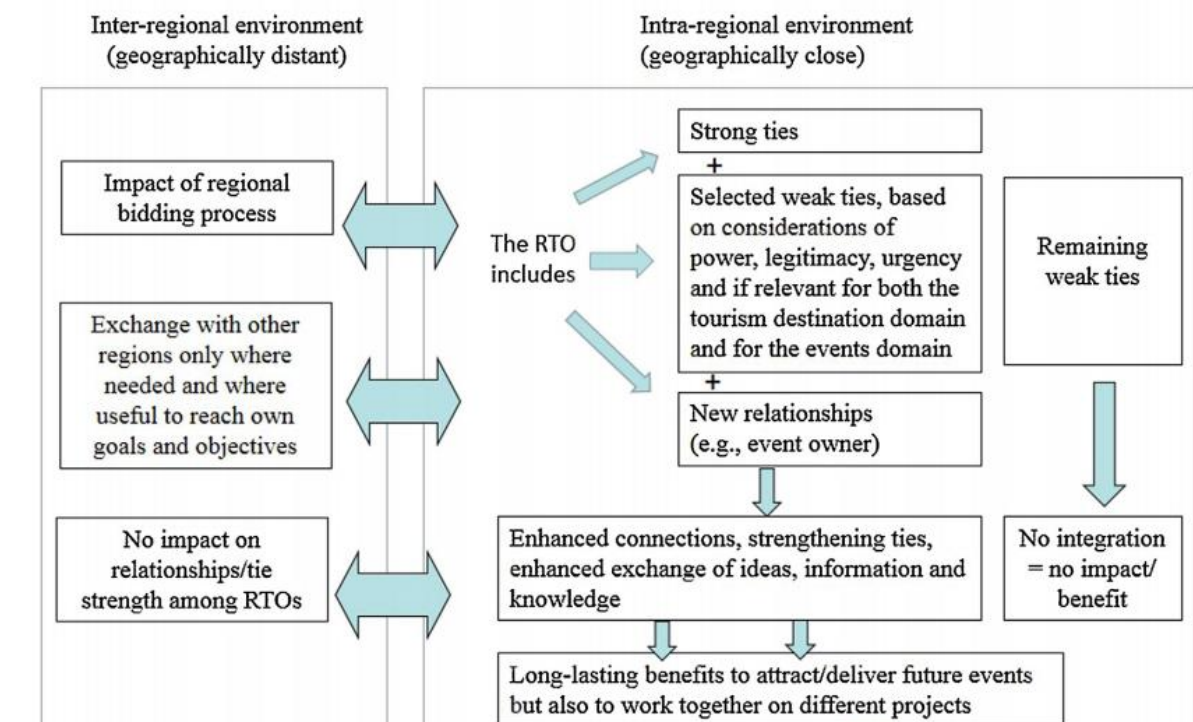
Symbolische impact

Onder de symbolische impact (of symbolisch kapitaal) wordt onder andere de trots van de bevolking verstaan en de beeldvorming van de stad. De Bakker et al. (2010) hebben dit onderzocht na het WK in Zuid-Afrika. Hieruit blijkt dat de lokale bevolking duidelijk een gevoel van trots en vreugde aan het WK 2010 heeft overgehouden en dit zorgt weer voor sociale eenheid. Hoe duurzaam dit symbolische kapitaal is, is nog maar de vraag omdat het een jaar later al een stuk minder is dan tijdens het evenement zelf. Verder heeft het WK een positieve bijdrage geleverd aan de beeldvorming van Zuid-Afrika naar de rest van de wereld en dit wordt ook gezien als een vorm van symbolisch kapitaal. Ook volgens Black & Van der Westhuizen (2010) kan er door de organisatie van de OS een gevoel van

trots ontstaan bij de lokale bevolking. Hoe het zit met de overige impact in Rio de Janeiro is dus nog de vraag.

4.4 Relaties

In aansluiting op de sociale impact kan er nog verder worden ingegaan op het relatienetwerk van organisaties. 'A network consists of nodes, and each node represents an actor. An actor can be an individual, a work unit or an organization. The key social network constructs are (strong and weak) ties, focal actor, and tie strength' (Brass, Galaskiewicz, Geve, & Tsai, 2004 in Werner, Dickson & Hyde, 2014, p. 2). Er is weinig bekend over hoe mega-sportevenementen kunnen zorgen dat relaties tussen lokale organisaties tot stand komen of verbeterd worden. Er is één onderzoek dat ingaat op de relaties tussen toeristische organisaties na het wereldkampioenschap rugby in 2011 in Auckland. De organisaties die een sterke band hadden met het lokale toeristencentrum hebben nieuwe relaties opgedaan en hebben bestaande relaties verdiept en verbeterd, ook met organisaties in andere branches en zowel lokaal als internationaal. Voor de organisaties met een zwakke band met het lokale toeristencentrum lijkt er weinig veranderd te zijn. De organisaties hadden echter wel de hoop iets met het evenement te kunnen doen. 'They generally felt "excluded" from the event organization and expressed disappointment and frustration at "not being able to take part in" and "not being able to benefit from" RWC 2011' (Werner, Dickson & Hyde, 2014, p. 8). Hoewel dit onderzoek specifiek over de toeristensector gaat kunnen er toch interessante zaken uitgehaald worden. Zo hebben Werner, Dickson & Hyde een schema opgesteld met hun algemene resultaten dat wellicht ook interessant kan zijn voor andere mega-sportevenementen (zie figuur 3).

Figuur 3. Overall impacts of RWC 2011 on relationships and tie strength.

Interessant aan deze figuur is dat het gaat om hoe organisaties inspelen op een sportevenement en wat voor effect dit heeft op de organisatie en relaties met andere organisaties. Alle organisaties die iets deden met de overkoepelende organisatie hebben duurzame voordelen ervaren. Alle organisaties die een zwakke relatie met de overkoepelende organisatie hielden, hebben helemaal geen invloed ervaren. De vraag is nu of dat hetzelfde is met de Nederlandse organisaties en hun relatie met het organizing committee of NOC*NSF.

In dit hoofdstuk is er een schets gemaakt van relevante actuele kennis op het gebied van de impact van sportevenementen. In hoofdstuk 6 wordt teruggekomen op de literatuur door een koppeling te maken met de empirische resultaten uit het volgende hoofdstuk.

Maracanã

Het wereldberoemde stadion van Maracanã werd in 1949-1950 voor het WK gebouwd, dat toen voor de eerste keer in Brazilië werd gehouden. Het is een van de grootste stadions ter wereld. Naar de finale Brazilië-Uruguay (1-2) kwamen 199.854 toeschouwers, nog steeds een officieel record. In 1969 maakte Pelé hier in een vol stadion zijn duizendste doelpunt. Ook veel legendarische concerten maken deel uit van de geschiedenis van het stadion, met concerten van onder andere Frank Sinatra en de Rolling Stones. Het stadion is voor het WK en de Olympische Spelen ingrijpend verbouwd. Oorspronkelijk had het een capaciteit van 183.000 toeschouwers, maar vanwege veiligheidsredenen is dit aantal nu drastisch teruggebracht en zijn er nu alleen nog zitplaatsen. Alle 76.639 zitplaatsen zijn nu overdekt. Tijdens het WK 2014 werd hier de finale tussen Duitsland en Argentinië (1-0) gespeeld. Tijdens de Olympische Spelen 2016 wordt hier de openings- en sluitingsceremonie gehouden.

Hoofdstuk 5

Empirische resultaten

Er zijn semi-gestructureerde interviews gehouden met 15 respondenten die bij 14 Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro werken. De resultaten van deze interviews worden in dit hoofdstuk besproken.

Hoofdstuk 5 Empirische resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten weergegeven die voortgekomen zijn uit veertien interviews. De interviews vonden plaats bij verschillende Nederlandse organisaties met een vestiging in Rio de Janeiro. De veertien interviews zijn getranscribeerd en gecodeerd. Hiervan is een codeboom gemaakt (zie bijlage 2). De thema's die het vaakst naar voren komen of het meest opvallend zijn, zijn hieronder benoemd en uitgewerkt.

Paragraaf 5.1 geeft meer algemene informatie over de respondenten en hun organisaties. Vervolgens wordt ingegaan op de relatie van de organisatie met het WK en/of de OS (paragraaf 5.2). In paragraaf 5.3 wordt het vestigingsklimaat beschreven om hier een bedrijf te beginnen. Daarna wordt de impact intern op het land en de stad behandeld (paragraaf 5.4) en vervolgens de externe impact voor het land en de stad (paragraaf 5.5). Paragraaf 5.6 is gewijd aan de sfeer en in de laatste paragraaf (5.7) wordt de toekomstverwachting beschreven.

5.1 Algemene info respondenten en hun organisaties

5.1.1 Respondenten

Vijftien respondenten hebben aan dit onderzoek meegewerkt, twee vrouwen en dertien mannen. Iedereen behalve twee respondenten zijn Nederlands. De twee respondenten die niet Nederlands zijn, zijn Braziliaans. De leeftijd van de respondenten varieert tussen begin 30 en de 50 jaar. De functies die iedereen bekleedt zijn van hoog niveau, een groot deel is manager, maar ook een aantal respondenten zijn directeur of zelfstandig ondernemer.

5.1.2 Organisaties

De respondenten werken bij veertien verschillende organisaties. Drie organisaties daarvan zijn publieke organisaties en elf organisaties zijn privaat. Alle organisaties hebben zich tussen 2008 en 2014 in Rio de Janeiro gevestigd. Het aantal medewerkers varieert van 0 tot 1000 bij de vestiging in Rio de Janeiro. De soort organisaties zijn zeer gevarieerd (zie tabel). Overigens moet er opgemerkt worden dat twee organisaties niet Nederlandse organisaties zijn, maar internationale organisaties waar een Nederlandse medewerkers werkt (nr. 3 en 12 in de tabel).

Respondent nr.	Soort organisatie	Publiek/privaat	m/v	Afkomst respondent
1	Kennisinnovatie	Privaat	M	Nederlands
2	HR	Privaat	m & v	Braziliaans
3	Sportorganisatie	Publiek	M	Nederlands
4	Overheid	Publiek	M	Nederlands
5	Dienstverlening	Publiek	M	Nederlands
6	Nieuws	Privaat	V	Nederlands
7	Nieuws	Privaat	M	Nederlands
8	Bagger	Privaat	M	Nederlands
9	Advies	Privaat	M	Nederlands
10	Software	Privaat	M	Nederlands
11	Toerisme	Privaat	M	Nederlands
12	Architectenbureau	Privaat	M	Nederlands
13	Horeca	Privaat	M	Nederlands
14	Kunst	Privaat	M	Nederlands

5.2 Relatie organisatie en evenementen

5.2.1 De Braziliaanse hype

De organisaties waar de respondenten werkzaam voor zijn hebben zich tussen 2008 en 2014 (voor zover bekend) gevestigd in Rio de Janeiro. De respondenten spraken over een *boom* of *hype* ongeveer zes jaar geleden. De economische groei was toen erg hoog en Brazilië werd door Goldman-Sachs bestempeld als BRIC-land. De toewijzing van de twee grote sportevenementen zorgde volgens enkele respondenten voor een nog grotere versnelling. *'Nou daar ging de hele wereld in mee, in die hype van Brazilië en toen kwam daar overheen de toewijzing van de evenementen enzovoort en toen was Brazilië hosanna hosanna. Dus alles en iedereen die ging internationaliseren nam automatisch Brazilië mee als prioriteitsland'* (vertegenwoordiger onderzoeksorganisatie).

De economische *boom* lijkt nu echter over te zijn. *'De groei in 2009 was 11/12 procent. En in 2010/2011 was het ook allemaal nog 7/8 procent. Dus dat is heel veel. Nu is het nog geen 1 procent. Het is een half procent of zo dit jaar. Dus dat is nu helemaal afgevlakt'* (directeur toeristenorganisatie).

5.2.2 De komst van de evenementen: meer werkgelegenheid

De respondenten zijn van mening dat de organisatie van het WK en de OS banen met zich mee brengt en werkgelegenheid creëert. *'Er worden heel veel grote contracten uitgeschreven, vooral voor de bouwprojecten'* (manager sportorganisatie). Op deze tenders bieden internationale bedrijven, maar ook lokale bedrijven die daar nog niet zoveel kennis of ervaring in en mee hebben.

5.2.3 Relatie organisatie met het WK/OS

Er kunnen drie types worden onderscheiden voor de relatie van de organisatie van de respondenten met het WK en/of de OS. De eerste is een directe relatie, dit houdt in dat de organisatie zich direct bezig houdt met, of klussen heeft gekregen direct gelieerd aan de organisatie van het WK en/of de OS. Het tweede type is een indirecte relatie. Dit gaat erom dat de organisaties iets merken of doen met het WK/OS, maar niet direct meehelpen aan de organisatie ervan. Tot slot kan het zijn dat de organisaties niets doen met of merken van de organisatie van het WK en/of de OS.

Van de drie publieke organisaties hebben er twee een directe relatie met de organisatie van het WK of de OS. De overige organisatie heeft een indirecte relatie. Van de elf private organisaties hebben er twee een directe relatie, zes een indirecte relatie en drie hebben geen relatie met de organisatie van het WK/OS. In schema ziet dat er als volgt uit:

Respondent nr.	Soort organisatie	Publiek/privaat	m/v	Relatie zakelijk	Relatie persoonlijk
1	Kennisinnovatie	Privaat	m	Niets (wel poging gedaan)	Indirect
2	HR	Privaat	m & v	Niets (wel poging gedaan)	
3	Sportorganisatie	Publiek	m	Direct	
4	Overheid	Publiek	m	Direct	
5	Dienstverlening	Publiek	m	Indirect	
6	Nieuws	Privaat	v	Indirect	
7	Nieuws	Privaat	m	Indirect	
8	Bagger	Privaat	m	Niets	Direct
9	Advies	Privaat	m	Direct	
10	Software	Privaat	m	Indirect	
11	Toerisme	Privaat	m	Indirect	
12	Architectenbureau	Privaat	m	Direct	

13	Horeca	Privaat	m	Indirect	Direct
14	Kunst	Privaat	m	Indirect	

Uit het schema kan opgemaakt worden dat met uitzondering van één organisatie ze allen een impact merken of ingespeeld hebben op de komst van het WK en/of de OS of hier een poging toe gedaan hebben.

Geen relatie

Twee organisaties hebben een poging gedaan om een tender of opdracht te krijgen, maar dat is mislukt: *'but our competitor win the tender you know. I feel sad, because it's a great opportunity and the next opportunity is only in 4 years you know'* (manager human resourceorganisatie).

Ook al heeft het zeetransportbedrijf geen relatie met het WK en de OS, de manager ziet toch mogelijkheden voor het bedrijf: *'we doen wel eens vaker evenementjes hier voor klanten en zou het wel leuk zijn om dat te combineren met de Spelen. Je moet ze ook warm maken. Als je een lunch doet, en zeker, kijk als je hoge piepjes wil pakken, die komen niet voor ieder evenement opdraven want die worden dood gebombardeerd. Als je ze echt iets leuks kan bieden, een evenement van de Spelen waar ze gratis naar toe mogen met een leuke lunch of zo nou dan kan het wel iets zijn'*.

Indirecte relatie

De indirecte relaties hebben allen op één na te maken met toerisme of media-aandacht. Een voorbeeld hiervan is de sportjournalist: *'Nou daar is regelmatig wat aan de hand en dat is nooit nieuws, maar vorig jaar, twee maanden voor het WK, toen was het ineens nieuws. Toen wilde de krant ineens, he de persbureaus, de schietpartijen in Copacabana, de toeristenwijk, toen wilde de krant ineens een verhaal. En dan zeg ik ja twee maanden geleden had ik dat ook kunnen doen, en volgende week kunnen we het weer doen, of in een andere wijk kunnen we het morgen doen, maar dat is dan puur vanwege dat WK. Maar goed ook voetbaldingen natuurlijk. Ik heb denk ik vorig jaar [...], 50% van mijn werk had ik niet gedaan als het WK hier niet geweest was.*

Directe relatie

De directe relaties hebben de bouw of ontwerp van enkele stadions of delen van de organisatie van het WK en/of de OS op zich genomen. Dit bepaalt voor een groot deel hun werkzaamheden in aanloop naar het evenement en/of tijdens het evenement. Een voorbeeld daarvan geeft de directeur van een overheidsorganisatie: *'Natuurlijk met de sportevenementen zoals het WK en de OS hebben we natuurlijk een belangrijke dimensie in het werk erbij. Het voorbereiden op het sportevenement zelf, wat we in nauwe samenwerking doen met het NOC in Nederland. En met de KNVB'*.

Als er gekeken wordt naar de persoonlijke binding met de organisatie, dan heeft ten minste twee derde van de respondenten minstens één wedstrijd in een stadion gekeken. Verder heeft de vertegenwoordiger van de onderzoeksorganisatie verslaggevers van de NOS rondgereden in een stad in Brazilië. Ook hebben enkele respondenten contact met topsporters uit Nederland of NOC*NSF en hebben van hen een klus(je) gekregen (zie paragraaf 5.2.4).

5.2.4 NOC*NSF en bonden

Ongeveer de helft van de (medewerkers van) organisaties heeft een relatie met NOC*NSF of direct met een sportbond. Dit zijn alle publieke organisaties (drie) en drie private organisaties. Van de publieke organisaties hebben twee intensief contact met NOC*NSF naar aanloop van en tijdens de evenementen. De overige publieke organisatie heeft redelijk intensief contact in voorbereiding op de evenementen. Bij de respondenten van de private organisaties helpt één medewerker een bond vrijwillig en hebben de twee overige respondenten een betaalde klus van NOC*NSF gekregen.

5.2.4 Verplichte vrije dagen

De burgemeester besliste dat tijdens het WK op bepaalde momenten verplichte vrije dagen genomen moesten worden. Dit was op momenten dat Brazilië speelde of op het moment dat er een wedstrijd in Maracana plaats vond. De grote vakantie werd naar voren gehaald waardoor ook scholen gesloten waren en het verkeer ontlast werd, ook omdat veel inwoners van Rio toen op vakantie gingen. De respondenten vinden dit verkeerstechnisch een goede en creatieve oplossing. Voor de private bedrijven is het echter niet altijd even voordelig, de productiviteit ging namelijk omlaag. *'Ja het was wel een rare maand want er gebeurde weinig hier. En dat wisten we van tevoren al, het wordt een groot feest, die Brazilianen gaan echt niks doen. Dus de werkweken hier waren ook echt best wel zonde, ja beetje raar, zonde van de tijd, maar er gebeurde gewoon weinig. Het lag allemaal op z'n gat een maand lang. Dus de dagen dat je werkte zaten we hier op kantoor en kreeg je weinig aanvragen, was de werkdruk erg laag, weet je wel, dat er gewoon niks gebeurde'* (manager zeetransport). Eén van de respondenten had moeite met het werkrooster en zag zelfs de winst van het bedrijf omlaag gaan die maand: *'Yes because the schedule is very complicated because we have many day offs in, because of the events. And our business, our profit reduced'* (manager human resourceorganisatie).

Aan de andere kant stellen respondenten dat het maar voor één maand was en er werd van tevoren al op gerekend dat er weinig zou gebeuren die maand. Veel respondenten vinden het ook wel erg leuk dat ze vrij kregen omdat ze zo de wedstrijden konden volgen. *'We hebben wel gewoon gewerkt, een beetje. Maar wel een beetje in een wat relaxtere sfeer. Hieronder zit een kroeg en die hadden een groot scherm buiten staan en we gingen vaak dan de tweede helft kijken of zo. De eerste helft half via internet een paar gasten zaten te kijken. En als het dan een leuke wedstrijd was dan gingen we de tweede helft kijken. Het was wel echt genieten'* (projectleider architectenbureau).

Er is nu nog geen duidelijkheid over hoe de burgemeester het aan gaat pakken tijdens de OS, de respondenten zijn hier wel benieuwd naar. Een deel van de respondenten verwacht dat de grote vakantie plaats zal vinden tijdens de OS. *'En ik geloof dat ze iets vergelijkbaars ook gaan doen met dat ze... Dat ze de gebruikelijke wintervakantie verplaatsen, dus dan... Dat willen ze samen laten vallen met de Olympische spelen, waardoor je ook de infrastructuur een beetje ontlast'* (directeur dienstverleningsorganisatie). Een ander deel van de respondenten hoopt dat er niet weer zoveel vrije dagen gegeven zullen worden. *'Want ik kan me niet voorstellen dat de burgemeester zegt nou leuk al die Spelen hier iedereen vrij. Dat kan volgens mij niet. Ik weet het niet, maar ik denk dat ze dat economisch dat dat niet helemaal een goede beslissing zou zijn. Maar aan de andere kant is het ook wel ja de OS is één keer'* (projectleider architectenbureau). Het hangt er ook vanaf in welke sector je werkt: *'Het zal meevallen want het zal alleen in Rio zijn. Dus de rest van het land zal gewoon normaal werken. Alleen voor Rio is het funest aan de ene kant maar aan de andere kant is het ook goed want alle hotels zitten vol, iedereen kan in het toerisme werken'* (directeur softwarebedrijf).

5.3 Vestigingsklimaat

5.3.1 Meer handelsmissies maar ook meer Petrobras

De meningen van de respondenten zijn verdeeld als het gaat om de interesse van buitenlandse bedrijven voor Brazilië naar aanleiding van de sportevenementen. Een deel van de respondenten ziet dat er meer interesse is onder andere doordat ze mensen kennen uit Nederland die met initiatieven zijn begonnen en/of doordat de handelsmissies zijn toegenomen: *'Ja. Ze komen er meer, ik vraag me af hoeveel er blijven. Maar dit helpt heel erg goed, er zijn veel meer bedrijven die daardoor ook weer wat handelsmissies he hier komen. Die zijn exponentieel toegenomen. Meestal voorafgaande aan dat soort evenementen komt er gewoon veel meer interesse uit bedrijven en er komen al veel meer*

bedrijven langs. En wat je ziet, ik heb ook aan een aantal van die handelsmissies deelgenomen, er zitten ook best wel wat bedrijven in die helemaal niets te maken hebben met sportevenementen. Maar die zoiets hebben van oké er gaan nu van die missies heen en ik kan nu met mensen gaan spreken binnen die missies, die wanneer ik in mijn eentje zou gaan, kan ik wel vergeten. Dus ik kan nu binnen dat soort handelsmissies ja contacten maken die ik anders wel op mijn buik had kunnen schrijven' (projectmanager adviesorganisatie).

Het andere deel van de respondenten denkt niet dat er extra interesse is van buitenlandse bedrijven voor Brazilië, dit komt met name door de huidige situatie in het land (hier wordt verder op ingegaan in de volgende deelparagrafen): *'En potentieel ook voor bedrijven, maar bedrijven weten dat de economie van Rio is gebaseerd op Petrobras en Petrobras is op het moment helemaal niks meer. Dus bedrijven naar Rio komen op het moment gaat niet gebeuren' (directeur softwarebedrijf).* Ook zijn ze van mening dat bedrijven die interesse hadden naar aanleiding van de toewijzing van het WK en de OS hier al een poosje (hadden moeten) zitten: *'De interesse voor Brazilië is daardoor groter geworden. Maar die bedrijven die zitten er nu al. En ik denk niet dat er bijvoorbeeld... Dat er nu voor de Olympische spelen nog een nieuwe stroom komt. Dat lijkt mij niet' (journalist).*

Er is overigens wel altijd een vaste groep bedrijven die meekomt met deze grote sportevenementen. *'Dus je gaat een heel groot feest organiseren, zonder dat je precies weet hoe dat moet. En er zitten in allerlei verschillende sectoren zitten bedrijven die dat wel weten. En dat zijn vaak geen lokale bedrijven, geen Braziliaanse bedrijven. Dus samen met het organiseren van het evenement komen er altijd een serie bedrijven, die verdienen daar gewoon hun brood mee, die dus bepaalde aspecten van de organisatie van het feestje kunnen helpen of kunnen doen of weet ik veel wat. En daar zitten een aantal Nederlandse bedrijven bij ook die dat dus ook goed kunnen. En dat is een soort, ja ik wil het geen circus noemen haha, maar het is een soort groep die gewoon van evenement naar evenement gaan. Omdat ze, dat is hun specialiteit, daar verdienen ze hun brood mee. En daarom zijn er in Brazilië ongetwijfeld ook veel bedrijven, en deels dus Nederlandse bedrijven, gekomen die dat ook hebben gedaan' (projectleider architectenbureau).* De bedrijven die nieuw zijn, blijven vaak tijdelijk.

5.3.2 Van Europa naar Brazilië: de economische crisis

Een van de redenen waarom bedrijven wellicht minder interesse hebben in Brazilië is vanwege de Braziliaanse economische crisis. Veel bedrijven in Brazilië hebben het moeilijk vanwege de economische crisis waar het land nu middenin zit. *'En je ziet ook dat... er zijn ontslagen aan het vallen, want de werkloosheid was heel laag in Brazilië. En er komen mensen op straat te staan door deze problemen. Dus ja, je kunt wel zeggen dat het echt in een crisis aan het raken is. En daar krijgen – dat ligt een beetje aan de sector waarin je zit – maar daar krijgen Nederlandse bedrijven ook last van, ja ja' (journalist).*

Ook de organisaties van de respondenten merken dit. In alle sectoren lijkt dit merkbaar te zijn, behalve bij de respondent die in het toerisme werkt. De mate waarin de respondenten de crisis voelen lijkt echter nog mee te vallen. *'ik zie het wel in z'n geheel, maar ik vind dat wij hier op zich tot nu toe, als je het vergelijkt met vorig jaar bijvoorbeeld nou eigenlijk bijna hetzelfde, maar ik denk een heel klein beetje, 5 procent minder nu dan vorig jaar, dus ik merk er op zich niet veel van' (eigenaar restaurant).* Enkele organisaties hoopten op overheidsopdrachten, maar ook dat is teruggelopen. *'De belasting dramatisch omhoog en de uitgaven allemaal heel zwaar omlaag. Dus ja dat merken wij nu ook wel een beetje terug in de zin van dat we dachten dat we bepaalde overheidsopdrachten zouden kunnen krijgen dat we dit jaar absoluut geen kans maken' (vertegenwoordiger onderzoeksorganisatie).*

Alle respondenten zien de toekomst echter wel positief in, maar bedrijven moeten wel eerst de crisis zien te overleven, en volgens hen zijn met name de grote bedrijven daartoe in staat. *'Ik denk dat bedrijven die het zich kunnen permitteren financieel, zullen wachten totdat de storm is gaan liggen en totdat er weer betere perspectieven zijn', 'En over een paar jaar trekt het wel weer aan. Dat is een beetje de houding'* (journalist). *'Dus nu moet je een beetje door de zure appel heen kunnen bijten. En op een gegeven moment gaat het wel weer omhoog, maar het is nu moeilijker. En zeker in de olie en gas'* (directeur dienstverleningsorganisatie).

Aan de andere kant is er volgens enkele respondenten ook een positieve kant van de economische crisis. *'Dus... aan de andere kant kun je het natuurlijk ook weer zo bekijken van als jij een Nederlands bedrijf bent en je hebt, je wil bijvoorbeeld een Braziliaanse partij overnemen, ja je kunt nu ook voor een koopje kun je hier aan de slag gaan weet je wel. Want als je komt als iedereen komt, dan worden er topprijzen gevraagd. En nu, nu is iedereen in crisis en staat het water tot hier. Dus nou wellicht kun je voor een koopje nu hier goed zaken doen'* (directeur dienstverleningsorganisatie).

5.3.3 'Ditjes en datjes van de Braziliaanse bureaucratie'

Het is niet altijd even makkelijk om zaken te doen in Brazilië vanwege de bureaucratie volgens de respondenten. Allereerst voor het opzetten van een bedrijf: *'Ja het is niet makkelijk hier iets te openen. Je hebt eigenlijk zoveel bureaucratie eigenlijk, papierwerk nodig voordat je hier een kantoor mag beginnen. Dus dat is wel een hindernis voor kleine bedrijven denk ik en zeker als het voor kort is weet je. Kijk als je hier nou 10 jaar wil zitten dan heb je de investering uitgespreid over een lange periode maar als je maar voor kort, voor een aantal maanden, dan verdien je het bijna niet terug denk ik'* (manager zeetransport). Beginnende bedrijven haken dan ook vaak binnen een jaar weer af volgens de respondenten. Het kan heel lang duren voordat alles voor het opzetten van een bedrijf officieel geregeld is: *'Dus het duurde uiteindelijk bijna een jaar voordat het officieel allemaal geregeld was, maar normaal gesproken had dat in 2/3 maanden gekund, of sneller misschien nog wel'* (directeur toeristenorganisatie). Om door de bureaucratie heen te komen is het belangrijk om de juiste mensen te kennen die je ermee kunnen helpen: *'Kijk eigenlijk werkt het hier zo, dat weet ik nu na 5 jaar, je moet gewoon een aantal mensen kennen die de juiste mensen kennen. En je moet de juiste mensen die jou kunnen helpen met de bureaucratie die eromheen hoort, die bij [onverstaanbaar] aan de corruptie. En ja dat weet ik nu inmiddels dus ik ben er doorheen gegaan, maar het was heel moeilijk. Het is totaal niet transparant en het is een weg van heel veel doorzetten en heel veel geduld. En dat is heel moeilijk'* (eigenaar restaurant). *'Dus het is goed om met een aantal partners zoals een accountant, een goed advocatenkantoor om je voor te laten lichten. En er voor te zorgen dat je hier op een slimme wijze de boel opbouwt. En ga het vooral niet zelf allemaal uitzoeken, want het is een beetje te ingewikkeld daarvoor. Zelfs voor Brazilianen is het ingewikkeld om door al die regelgeving en zo heen te komen. Dus ja je moet je gewoon focussen op zaken doen en niet op alle ditjes en datjes van de Braziliaanse bureaucratie'* (directeur dienstverleningsorganisatie).

Ook het belastingstelsel ervaren de respondenten als tijdrovend en ingewikkeld: *'Ik geloof dat in Nederland een bedrijf gemiddeld 120 uur per jaar echt aan belastingaangifte besteedt, en hier is het 2500 uur per jaar dat een gemiddeld bedrijf aan taxdeclaration doet. Zoiets is het'* (manager sportorganisatie). Iedere stad heeft weer een ander belastingtarief: *'Het belastingstelsel is zo complex en zo onlogisch, dat heel veel dingen gebeuren niet omdat ze efficiënter zijn of beter zijn of minder kosten, maar omdat ze beter zijn in termen van belastingen. Dus je hebt mensen die wat bestellen in Rio, het naar Brazilië brengen om het daarna te leveren aan Sao Paulo omdat je dan minder belasting betaalt'* (directeur softwarebedrijf).

5.3.4 Smeergeld

Iets wat volgens de respondenten heel sterk in de cultuur van Brazilië zit verweven is de corruptie. Sommige sectoren zijn gevoeliger voor corruptie dan andere. Soms is het in bepaalde sectoren heel lastig om niet mee te gaan in de corruptie, zo ook voor de respondenten: *'Een aantal van mijn partners zeggen ook van dit is o maar dit is iemand die het leuk vindt om een reis naar Europa mee te krijgen weet je wel. Ja dat is lastig. Het is gewoon echt lastig'* (directeur softwarebedrijf). Een enkeling heeft gezegd mee te hebben gedaan aan de corruptie: *'Toen waren er weer andere problemen die er niet waren. En die lui die willen gewoon geld. Dus uiteindelijk heb ik dus zeg maar smeergeld zoals je dat in Nederland zegt, heb ik geld aan hun betaald. Terwijl het eigenlijk helemaal nergens om ging want het was allemaal oké, maar zo gaat dat hier. Het is heel moeilijk. Maar dat is gewoon normaal, dat is cultureel. Ik wist dat niet. Ja iedereen heeft ermee te maken'* (anonieme respondent). Daarbij kan er ook niet teruggevallen worden op het rechtssysteem of de politie: *'Want het hele systeem is corrupt. Dan is het ook niet dat je kan zeggen o maar hij is corrupt dus dan ga je naar de rechter, dan zegt de rechter ja dan wil ik 2 procent'* (projectmanager adviesorganisatie).

Er is volgens de respondenten ook heel veel corruptie rondom de twee grote sportevenementen. Dit zien ze met name in de bouw, een voorbeeld daarvan is de verlenging van de metrolijn naar Barra: *'Nou de metro zou allang klaar moeten zijn, ieder bedrijf had die metro allang afgebouwd op de plek waar die moet komen, maar de busmaatschappij hier in Rio hebben zo veel macht, die verdienen heel veel geld aan die ritjes. Dus die betalen onder de tafel werkelijk, nou dat gaat over miljoenen aan mensen die het daar voor het zeggen hebben, om maar gewoon langzamer te gaan. Dus dat soort zaken is te zot voor woorden'* (projectmanager adviesorganisatie). Ook rondom de bouw van stadions en andere infrastructurele projecten komt er volgens de respondenten veel corruptie voor.

Een bedrijf dat bijna altijd in combinatie met de economische crisis en corruptie genoemd wordt is Petrobras. Olie en gas beslaat een groot deel van de economie van Rio de Janeiro. Petrobras is een groot staatsbedrijf dat in de olie en gas zit. Het afgelopen jaar is daar echter sprake van een groot corruptieschandaal waardoor het werk nu stil ligt. De respondenten geven aan dat dit gevolgen heeft voor de hele oliesector. *'En zeker in de olie en gas – met dat hele corruptieschandaal rondom Petrobras en dergelijke – ja wordt er nu weinig zaken gedaan in die sector'* (directeur dienstverleningsorganisatie). Een respondent geeft aan dat het ook gevolgen heeft voor de Nederlandse bedrijven in Rio de Janeiro: *'Plus dat ook dat enorme corruptieschandaal met Petrobras ja, nu speelt. En door dat corruptieschandaal gaan allerlei klussen niet door. En daar hebben Braziliaanse bedrijven last van. Maar natuurlijk ook de Nederlandse bedrijven die zaken doen met de Braziliaanse bedrijven'* (journalist). De respondenten nemen aan dat dit corruptieschandaal rondom Petrobras negatieve gevolgen heeft voor het imago van het bedrijfsleven in Rio de Janeiro.

5.3.5 'Ons kent ons wereld': de Braziliaanse cultuur

De verschillen in cultuur tussen de rest van de wereld (vooral Nederland) en Brazilië worden aangehaald als iets om rekening mee te houden als je hier zaken komt doen. *'And the culture of this market is completely different than compared to the Netherlands and other countries of Europe'* (manager human resourceorganisatie). Relaties opbouwen is belangrijk: *'Nog belangrijker dan in Nederland, in Brazilië is het belangrijk dat je, is het een hele erge ons kent ons wereld, waarbij het dus belangrijk is dat je wordt geïntroduceerd door iemand. Want als je gewoon komt ja ik ben Jan Piet, ik kom uit Nederland en ik kom even invliegen om zaken te doen, zo werkt het hier niet. Dus je moet hier relaties opbouwen en ook voor langer zeg maar je gezicht laten zien, een keer met elkaar afspreken. En eigenlijk is Nederland, dat zie je ook in Azië bijvoorbeeld, is Nederland een uitzondering in het feit dat wij gewoon zaken willen doen en ik hoef niet je vriend te worden en dat is voldoende weet je wel'* (directeur dienstverleningsorganisatie). Het opbouwen van die relaties kost veel tijd: *'Maar je moet*

weten wat het, als je plan is voor 1 jaar of voor 2 jaar, dan gaat het waarschijnlijk niet lukken' (directeur softwarebedrijf). Kennis van de taal (Portugees) is ook belangrijk om hier zaken te kunnen doen.

5.3.8 Terugval bedrijven

Respondenten merken niet dat er meer (Nederlandse) bedrijven naar Brazilië komen de laatste jaren, het wordt volgens een groot deel van de respondenten juist steeds minder en ze zien zelfs organisaties weer vertrekken: *'Dat veel buitenlandse bedrijven die zijn hier wel met de positieve golf gekomen en je ziet wel dat veel afhaken'* (projectmanager adviesorganisatie). *'Het is niet heel goedkoop om hier te zitten en die, ik bedoel als expat zit je ook ergens waar als het heel druk is en als het niet meer druk is dan wordt je ook gewoon weer teruggehaald. Zo simpel weet je. Er zijn kantoren die heel snel groeien en die ook heel snel weer inkrimpen'* (manager zeetransport). Bij de organisaties van de respondenten is er slechts één geval waar ze nog niet zeker weten of ze in Brazilië zullen blijven.

Om hen heen zien respondenten wel dat bedrijven het moeilijk hebben. De evenementen lijken invloed te hebben op wanneer bedrijven besluiten weg te gaan uit Brazilië: *'Ja. Die blijven nu nog zitten, die hopen het tot de OS vol te houden'* (projectmanager adviesorganisatie).

5.4 Impact intern op het land en de stad

5.4.1 Algemene impact: positief of negatief?

De impact van het WK en de OS voor het land en/of de stad in het algemeen zorgt voor een verdeling van meningen. De helft van de respondenten denkt dat er inderdaad een impact is voor het land en Rio de Janeiro, maar de andere helft gelooft niet dat het Brazilië en de stad iets significant oplevert: *'Ik heb een aantal dingen zien gebeuren, een aantal dingen gebouwd zien worden, vliegvelden met name in steden. Dus er gebeuren wel dingen, nieuwe wegen, maar nee om te zeggen dat het hier echt duurzaam in de lift zit en beter zal gaan, nee. Helaas heb ik dat, die hoop of die illusie heb ik niet. In ieder geval voorlopig'* (anonieme respondent). Ook de sportjournalist ziet de impact niet positief in: *'Nou ik denk dat het WK zelf niet zo'n hele enorme impact heeft gehad op Brazilië, hooguit een negatieve impact als je het hebt over protesten, politiek, die impact was richting het WK vrij groot en nu ook niet meer echt maar ik denk dat dat echt, hoe zeg je dat, de heritage, de legacy van het WK vind ik heel lastig in te schatten voor de locals. Ik denk dat Jan Modaal, de Braziliaanse Jan Modaal niks heeft gehad aan het WK, hooguit dat het een leuk voetbalevenement was, wat uiteindelijk ook niet zo bleek te zijn aangezien Brazilië met 7-1 verloor'*.

Ook over de economische impact zijn de meningen verdeeld. Zo denken enkele respondenten dat er positieve economische gevolgen zijn voor het land en de stad en enkele andere respondenten geloven niet dat het veel verschil maakt: *'ik geloof dat het economisch gezien voor de stad zelf, voor winkeliers en taxichauffeurs en hotels en zo was het niet echt zo'n groot succes als waar iedereen mee gerekend had of op gehoopt had in ieder geval. En het schijnt dat voor hotels maakt het eigenlijk niet uit of er nou wel of geen WK zou zijn geweest, ondanks dat de hotels natuurlijk wel misschien ietsje voller zaten maar die zitten normaal gesproken ook wel vol'* (projectleider architectenbureau).

De (positieve) impact volgens de respondenten wordt in de laatste vier paragrafen van 5.4 en heel 5.5 en 5.6 per onderwerp uitgewerkt.

5.4.2 'Andere prioriteiten'

Bijna alle respondenten zeggen letterlijk dat Brazilië en Rio de Janeiro andere prioriteiten hebben dan het organiseren van het WK en de OS. Daarbij worden altijd drie zaken als prioriteiten benoemd,

namelijk gezondheidszorg, onderwijs en infrastructuur: *'It's a difficult question because we put a lot of money in OG and the WC but what about the health, the education? I think health, education and the transport...'* (hoofd marketing human resourceorganisatie). *'Dat is gezondheidszorg, educatie en transport. Die drie zaken die gewoon voor de middenklasse en de lagere klasse onacceptabel beginnen te worden en onbetaalbaar beginnen te worden'* (freelance theater professional). Wat betreft deze drie zaken kan er volgens de respondenten nog heel wat verbeterd worden om zo de grote sociale ongelijkheid terug te dringen.

Enkele respondenten zijn van mening dat het WK en de OS nooit in Brazilië gehouden hadden mogen worden. Ondanks dat de respondenten vinden dat het land en de stad andere prioriteiten hebben, is ook een groot deel van de respondenten van mening dat het in de essentie niet verkeerd is om het WK en de OS in Brazilië te organiseren. Een van de redenen daarvoor is omdat ze denken dat het toch niet veel verschil had gemaakt: *'Maar het had de situatie in dit land niet verbeterd als ze het WK niet hadden georganiseerd. Het had hooguit misschien een signaal kunnen afgeven van hé luister wij willen het WK niet omdat we ons willen focussen op het verbeteren van het land. Maar dan nog heeft het alles te maken met de visie en het idee en de wil van de politici en niet zozeer met het geld'* (sportjournalist). Respondenten geven aan dat er niet alleen geld nodig is, maar ook mensen die les kunnen geven en in het ziekenhuis kunnen werken en dat is er nu niet. *'Dus ik vond de vergelijking die Brazilianen trekken van o geen World Cup doen want het kost te veel geld waar je ook ziekenhuizen van kunt bouwen. Dat is een structureel probleem en de World Cup is een one of event'* (directeur softwarebedrijf).

5.4.3 Van bouwput tot een snelle verbinding naar Barra

De belangrijkste en meest zichtbare impact van het WK en de OS is de infrastructuur volgens de respondenten. Iedere respondent ziet dat de infrastructuur verbeterd wordt. Het vliegveld wordt opgeknapt, de metrolijn wordt verlengd tot aan Barra waar het Olympisch dorp nu gebouwd wordt, er wordt een tram aangelegd en de busbanen en –haltes worden uitgebreid. De respondenten zijn hier content mee: *'Dat er nu zoveel geld gaat in dingen als de metro en zo ik denk echt dat dat een zegen is. Dus ik denk dat dat super positief is dat de OS er is, voor die mensen die in die wijken wonen om naar werk heen en weer te gaan. Zoals die BRT lijn ook die er nu is, moeten ze een derde meer bushaltes neerzetten. [Onverstaanbaar] wordt zwaar gebruikt. Mensen zijn er super blij mee. Komen veel sneller van A naar B en naar het werk'* (projectmanager adviesorganisatie).

Het nadeel nu is dat de stad één grote bouwput is. *'Die metro die zal pas af zijn volgend jaar, paar maanden voor de Spelen. Dus tot nu toe zien ze alleen maar dat er werkzaamheden zijn en je ziet nog niet de metro. En weet je het duurt 2/3 jaar om dat aan te leggen dus mensen leven 2/3 jaar in de rotzooi'* (manager sportorganisatie).

De meeste respondenten vragen zich echter wel af of de infrastructuurprojecten op tijd af zullen zijn. Uiteindelijk heeft de stad er wel iets aan, maar het was de bedoeling dat de projecten zoals de metrolijn voor het WK of de OS af zouden zijn. Volgens enkele respondenten is de oorzaak van de vertraging corruptie: *'Nou de metro zou allang klaar moeten zijn, ieder bedrijf had die metro allang afgebouwd op de plek waar die moet komen, maar de busmaatschappij hier in Rio hebben zo veel macht, die verdienen heel veel geld aan die ritjes. Dus die betalen onder de tafel werkelijk, nou dat gaat over miljoenen aan mensen die het daar voor het zeggen hebben, om maar gewoon langzamer te gaan. Dus dat soort zaken is te zot voor woorden'* (projectmanager adviesorganisatie). Iedereen heeft er overigens wel vertrouwen in dat de stadions op tijd af zijn: *'Maar hier in Brazilië ben ik honderd procent van overtuigd dat het toch wel goed komt. Alleen misschien niet zo goed als vooraf misschien het plan was en het zal waarschijnlijk wel weer duurder worden dan gepland, maar het komt af'* (projectleider architectenbureau).

Het WK en de OS zorgen in ieder geval voor een deadline. Dit maakt dat de infrastructurele projecten zoals de bus- en de metrolijn veel sneller gerealiseerd worden dan normaal het geval is in Brazilië volgens de respondenten. De verbeteringen in de infrastructuur zijn volgens de respondenten al lange tijd nodig, dus dit is een goede stok achter de deur: *'Brazilianen stellen nog wel eens wat uit. En er komen dingen... Zoals ze hier zeggen: komen dan niet van het papier. En nu het WK, maar nog meer met de Olympische spelen, worden ze eigenlijk gedwongen om bepaalde infrastructurele werken op tijd klaar te hebben. Waar je anders zeg maar tien jaar over drie metrostations kan doen, ja moet het nu echt wel klaar zijn. Want anders heb je een groot probleem straks met de Olympische spelen. Dus dat is een mooie stok achter de deur'* (directeur dienstverleningsorganisatie).

Ook delen van de stad (het havengebied en het centrum), maar met name Barra worden opgeknapt en klaargemaakt voor de OS. *'Ik denk uiteindelijk dat vooral daar, Barra wel een boost zal geven en daar zitten veel van de expatbedrijven en zo dus misschien dat dat een soort boost zal krijgen als internationale businesshub, maar dat zal vrij los staan van Rio verder. Dat is dan één wijk van Rio. Dus ik kan me wel voorstellen dat Barra echt een vlucht gaat nemen'* (freelance theater professional).

5.4.4 Witte olifanten

In Brazilië zijn er voor het WK 12 stadions gebouwd of gerenoveerd. De FIFA heeft echter in de voorwaarden staan dat er maar acht stadions hoeven te zijn. De helft van de respondenten geeft aan dat ze niet achter deze keus staan om extra stadions te bouwen. Vier respondenten noemen daarbij de term 'witte olifanten', een deel van de stadions wordt namelijk niet meer gebruikt, terwijl het heel duur is om ze te (ver)bouwen. Het meest gegeven voorbeeld hiervan is het stadion in Manaus. *'Bij bepaalde dingen bij het WK kun je vraagtekens bij stellen. Had dat stadion in Manaus gebouwd moeten worden waar eigenlijk geen voetbalcultuur leeft? Had dat stadion in Cuiabá, wat helemaal in een uithoek in het land is? Dat zijn dan weer van die dingen waarvan je zegt ja...'* (eigenaar restaurant). De helft van de respondenten baalt ervan dat de stadions nu leeg staan omdat er in die stad geen team is dat op het hoogste niveau speelt: *'Kijk er zijn nu stadions gebouwd, het duurste WK stadion in Brasilia en dat heeft werkelijk een godsvermogen gekost en dat wordt nu gebruikt als busstation. Nee als, hoe noem je dat, als busremise. Gemeentelijke bussen kunnen daar parkeren als ze niet in dienst zijn. [Onverstaanbaar] en dat is natuurlijk belachelijk'* (sportjournalist). Overigens wijzen enkele respondenten erop dat het tijdens het WK zelf niet verkeerd was dat er 12 speelsteden waren, omdat Brazilië een groot land is en op deze manier goed vertegenwoordigt wordt: *'tijdens het feestje had het heel veel zin om 12 speelsteden te hebben, voor de legacy niet'* (projectleider architectenbureau).

5.4.5 De pacificatie: toename veiligheid of juist niet?

In Brazilië en Rio de Janeiro is de veiligheid vaak een aandachtspunt tijdens grote evenementen. Een aantal respondenten heeft informatie verstrekt met tips voor Nederlanders om de veiligheid te waarborgen voor het WK. Tijdens het WK liep het volgens de respondenten erg goed: *'dat we heel blij waren dat dingen goed liepen en dat wij relatief weinig probleemgevallen hebben... He we hebben eigenlijk minder gevallen dan soms gewoon normaal de situatie is. He weinig mensen die paspoort kwijt hadden, weinig mensen die in problemen zijn gekomen...'* (directeur overheidsorganisatie). Er zijn de eerste avond in Salvador wel veel Nederlanders beroofd, maar daarna is er weinig meer mis gegaan. De eerste avond in Salvador leek als een soort waarschuwing te gelden.

Een aantal jaar geleden zijn ze in Rio de Janeiro begonnen met de UPP (Unidade de Polícia Pacificadora) oftewel pacificatie van de favelas (sloppenwijken). De pacificatie is volgens enkele respondenten mede dankzij het WK en de OS van start gegaan: *'de UPP is mede, voornamelijk gekomen vanwege het feit dat Rio meer controle moest hebben op de favelas omdat er meer toeristen zouden komen en er dus meer duidelijk moest zijn over hoe en wat. En ze hebben al vaker*

geprobeerd om de favelas in handen te krijgen en dat lukte niet in het begin, in 1990, in de jaren 90 en begin 2000. Dat mislukte elke keer en nu hebben ze dat doorgezet, mede omdat al die evenementen plaatsvonden' (directeur toeristenorganisatie). Over het succes van de UPP zijn de meningen verdeeld. Een deel van de respondenten merkt dat het veiliger is geworden dan een aantal jaar geleden, terwijl ook een aantal respondenten aangeeft dat het lijkt alsof het geweld weer toeneemt de laatste tijd.

5.5 Impact extern op het land en de stad

5.5.1 In de spo(r)tlights

Tijdens (en ook voor en na) het WK en de OS stond Brazilië en staat Rio straks in een spotlight. *'I agree that this is very important for the visibility of the city or the country, but we have many issues in infrastructure for example don't resolved yet you know. But it's important to receive WC and OG because the eyes of the world see Brazil, Latin-America. I think it's important'* (hoofd marketing human resourceorganisatie). De projectleider van een architectenbureau geeft aan dat het WK en de OS voor reclame van het land/de stad zorgen: *'Dus op dat moment, en het is voor een land natuurlijk een soort visitekaartje, om tijdens een lange periode, een maand, in de spotlights te staan van alles, van het wereldnieuws. En je krijgt allerlei indirecte reclametijd eigenlijk, want voor een wedstrijd heb je helicopters zie je over de stad vliegen en dan krijg je allerlei achtergrondreportages over het land in allerlei verschillende media. Dus je staat, je zet eigenlijk je land gedurende een maand in de schijnwerpers'*. Het grootste deel van de respondenten denkt dat het WK en de OS zorgen voor een verbetering van het imago en een positieve(re) beeldvorming van Brazilië en Rio de Janeiro: *'Nou ik denk dat het wel aanzien oplevert. Ik heb het even over het WK en de OS, volgens mij heeft het WK Brazilië best wel positief op de kaart gezet'* (eigenaar restaurant).

Ook de toeristen die tijdens het WK in Brazilië zijn geweest beïnvloeden in Nederland het imago. Enkele respondenten noemen dan vooral de volgende twee aspecten: *'Ik denk dat de impact van het WK op Rio in die zin positief is geweest dat mensen eigenlijk allemaal het idee hebben gehad van hé eigenlijk is het helemaal niet zo onveilig als iedereen zegt. Dus dat is positief. Aan de andere kant denk ik dat de negatieve impact is geweest dat iedereen denkt hé wat is het hier ontzettend duur'* (directeur toeristenorganisatie).

Een derde van de respondenten twijfelt echter of Barra (waar het Olympisch dorp gebouwd wordt) representatief is voor de rest van de stad. De reden hiervoor is vooral dat Barra ver buiten het centrum van Rio de Janeiro ligt en de stijl wat meer Noord-Amerikaans is: *'Ja en ik ben zelf heel benieuwd of dit een visitekaartje wordt voor Rio omdat het mooie van Rio is natuurlijk Centro hier en Copacabana, Ipanema, Leblon en dan het meer daarachter en dan die bergen. Maar het meeste is helemaal buiten de stad eigenlijk, helemaal in Barra. Dat is gewoon 30 kilometer verder weg. En Barra zelf vind ik niet een hele mooi wijk. Voor mensen die thuis zitten en tv kijken. Die zien natuurlijk Rio niet downtown maar een buitenwijk. Het is daar niet heel mooi vind ik. Nou ja ik denk ook wel dat ze hele mooie promofilmjes gaan maken. Bij het WK hebben ze dat ook wel gedaan, alleen beelden zelf van het sporten, het sportcomplex zelf is buiten de stad. Niet op de mooiste locaties om maar zo te zeggen. Misschien dat mensen een beetje afknappen, dat ze thuis zeg maar zien hé het is niet het Rio dat ik verwacht had'* (manager zeetransport).

Enkele respondenten vragen zich af of Rio de Janeiro al die publiciteit tijdens de OS wel nodig heeft om zich als stad te gaan promoten, omdat het al best een bekende toeristenstad is. Ze zijn wel van mening dat Rio de Janeiro nog wat meer toerisme kan gebruiken.

5.5.2 Inwoners maken plaats voor toeristen

Tijdens de evenementen zelf zagen en verwachtten de respondenten meer toeristen. Als het gaat om de verwachting voor de lange termijn lijken de meningen van de respondenten verdeeld. Het ene deel van de respondenten denkt dat Brazilië te duur is om veel toeristen te trekken: *'Kijk Rio kan, heeft natuurlijk wel de potentie om populairder te worden dan het nu is. Maar daarvoor zal het wel goedkoper moeten worden dan het nu is. Anders gaan mensen deze stad gewoon elke keer links laten liggen. Of in ieder geval niet extra hier heen komen. Het is nu nog te duur'* (directeur toeristenorganisatie). Het andere deel gelooft dat Brazilië en Rio de Janeiro nu veel meer bij mensen in beeld zijn waardoor ze eerder die kant op zullen komen.

De respondent die in het toerisme werkt geeft aan veel meer klanten te hebben gehad tijdens het WK en verwacht tijdens de OS ook weer een piek. De respondent die in de horeca zit geeft aan ongeveer dezelfde omzet gedraaid te hebben om de volgende reden: *'Maar in de periode van het WK, wat wel gewoon zo is, en dat zal je met de OS ook zien, is dat heel veel bewoners van Rio die ontvluchten de stad. Dat was met het WK ook heel duidelijk zo. En dat zijn heel veel van onze klanten. Wij zien in onze klantenkring dat het wel wat rustiger is in die maanden, dat zal met de OS hetzelfde zijn, maar daar komt voor in de plaats wel weer toeristen. Wat ontzettend veel mensen in de stad zijn. En tijdens het WK heb ik wel gewoon gedraaid, niet boven normaal. Gewoon gedraaid, maar dat kwam omdat de mensen die weg waren gegaan tijdens het WK, daar kwamen wat toeristen voor in de plek. Ik denk dat ongeveer 20/25 procent toeristen hebben gehad. Terwijl normaal gesproken maar 5 tot 10 procent is'* (eigenaar restaurant).

Eén van de twee Braziliaanse respondenten zal tijdens de OS in ieder geval de stad uit zijn: *'I plan to trip, I plan to travel. I go to cities neighbours. More calm haha'* (manager human resourceorganisatie). De andere Braziliaanse respondent twijfelt nog. Geen van de Nederlandse respondenten geeft aan van plan te zijn de stad uit te gaan tijdens de OS.

5.6 Sfeer

5.6.1 Eindelijk laten ze iets van zich horen: protesten

Toen de respondenten voor het eerst hoorden dat het WK en de OS naar Brazilië/Rio de Janeiro kwamen was iedereen enthousiast. Er was niemand die zei dat zijn of haar eerste reactie negatief was. Ook de meeste Brazilianen waren toen enthousiast.

Een jaar voor het WK was de sfeer echter anders. Toen vonden er namelijk protesten plaats. Geen van de respondenten heeft hier aan meegedaan. De directe aanleiding van de protesten is niet duidelijk aan te wijzen. De respondenten noemen verschillende oorzaken. Zo worden de hoge kosten van de stadions voor het WK genoemd, de corruptie om dit soort grote projecten heen, het beleid van de FIFA, maar ook dat Brazilië andere prioriteiten (zie paragraaf 5.4.2) heeft waar het publieke geld aan besteed moet worden en dat de busprijs werd verhoogd: *'Maar het was een beetje onduidelijk op een gegeven moment van wat is nou precies de klacht. Wat willen ze nou precies. Aan de ene kant was de Spelen was heel erg duur, maar dat was een klein groepje. Daar sloot een groep bij aan die tegen de buskaartjes waren die een kwartje duurder werden. En op een gegeven moment werd die gouverneur van de staat Rio die werd beschuldigd van corruptie en die had een privéhelikopter waarmee hij z'n kinderen naar school bracht, allemaal idiote dingen'* (manager zeetransport).

Het grootste deel van de respondenten vond de protesten goed en stond achter de standpunten: *'Dus ik denk dat het goed is dat die demonstraties er zijn want dat geeft aan dat het land een*

democratie is en dat zet druk op de regering om ook aandacht te blijven geven aan de sociale agenda' (directeur overheidsorganisatie). Meerdere respondenten droegen aan dat het goed is dat de Brazilianen eindelijk iets van zich lieten horen.

Tijdens de dataverzameling begonnen er weer wat protesten op te komen. De respondenten verwachten naar aanloop van de OS weer meer protesten.

5.6.2 'Toen het eenmaal losging was het echt feest'

De protesten vonden plaats voor het WK en die hele periode was de sfeer grimmig. Tijdens het WK sloeg de sfeer echter om: *'Het was wel een beetje gedempter misschien de sfeer op zich. Maar de mensen waren misschien wat afwachtender maar toen het eenmaal losging was het echt feest'* (projectleider architectenbureau). De sportjournalist kan het moment waarop de sfeer omsloeg nog terughalen: *'toen kwam het elftal bij elkaar, eerste dag trainingskamp en dat was live op televisie. Kwamen in een hotel van vijf vliegvelden tezamen en gingen met een bus naar het trainingskamp, buiten de stad in de bergen, en dat werd met een helicopter werd die bus gevolgd op drie kanalen tegelijk. En toen zag je eigenlijk iedereen inslaan van o ja... Ze waren eigenlijk tegen het WK maar toen het eenmaal zo ver was vonden ze wel natuurlijk dat ze moesten gaan winnen. Het toernooi op zich zelf is verder ook prima verlopen. Ook geen rottigheid geweest'*.

Het duurde echter wel lang voordat mensen in de *mood* waren: *'Het duurde ook allemaal relatief lang voordat het zo geel groen werd. Ik ben hier tijdens andere WK's ook geweest en dan was er altijd wel eerder zo'n oranje-feertje'* (sportjournalist). Ook de projectleider van een architectenbureau merkte dat: *'Dat ze, eigenlijk merkte je er niet zo heel veel van, pas, het WK was al bezig dat mensen nog straten aan het versieren waren en schilderijen, terwijl dat normaal gesproken ook wel ruim van te voren zou zijn geweest, maar omdat nu door al die negatieve aandacht was er gewoon niet zo heel veel interesse in het begin'*.

Het kwam laat op gang, maar toen het eenmaal begon was het feest volgens de respondenten. Alle respondenten vonden de sfeer tijdens het WK dus erg goed. *'Die stad staat helemaal bol van... Het Nederlands elftal sliep hier en de Engelsen en de Italianen geloof ik en de Brazilianen een stuk verderop in de bergen dan. Natuurlijk dat hele mediacircus eromheen en je zag ook helicopters in de lucht, ja de stad staat echt helemaal bol van het evenement. Een en al bruisend zeg maar. Echt wel heel leuk'* (manager zeetransport). De manager van een human resourceorganisatie geeft aan dat ze door de goede sfeer zich gelukkiger voelde: *'Ah absolutely more happy because the environment is very positive. Everybody happy, everybody open, open mind for other cultures. It's a good environment in this moment'*. De Braziliaanse respondenten geven aan dat het een kans is om andere culturen te leren kennen, alle Nederlandse respondenten zijn hier echter niet over begonnen. Ook als de respondent geen zin had in het evenement van te voren vanwege de drukte zijn ze achteraf toch te spreken over de sfeer: *'Ik vond het leuk. Ik had er helemaal geen zin in, maar het was gezellig'* (journalist).

Brazilië verloor tijdens het WK in de halve finale van Duitsland met 7-1. Dit zorgde ervoor dat de feestelijke sfeer van daarvoor verdween en ze het zo snel mogelijk achter zich wilden laten. Op mijn vraag wat de 7-1 in de halve finale met de sfeer deed werd het volgende geantwoord: *'Die was er niet meer haha. Ja huilende mensen op de tribune. En boos en schelden, maar vooral huilen. En op de terugweg was het stil. [Onverstaanbaar] het hing hier helemaal vol met geel en etalages versierd. [Onverstaanbaar] uur of 9 kwam ik aan, ik woon hier in Copacabana en dat was natuurlijk net de tijd dat de winkels open gingen en ze waren gelijk allemaal etalages leeghalen, versiering van de muren. Het was gewoon nog bezig. Dus er moest nog een halve finale en de 3e en 4e plaats. Toen was het gewoon nog een week aan de gang. Maar voor de mensen was het gewoon klaar'* (sportjournalist).

5.6.3 Trots: ‘dat ik mag wonen in een stad waar zo’n groot evenement is’

Als de respondenten spreken over trots zijn op het WK en de OS zien ze zichzelf vaak niet als Braziliaan. Ze geven namelijk in eerste instantie aan of de Brazilianen trots zijn op het WK (en de OS) in Brazilië. Volgens de meeste respondenten waren de Brazilianen inderdaad trots dat het WK in hun land georganiseerd werd. Daarbij moet wel gezegd worden dat dit na het WK sterker was dan daarvoor, toen waren ze nog een beetje sceptisch. Over trots zijn op de OS wordt niets gezegd, alleen over het WK.

Er zijn een aantal respondenten die directe klussen hebben gekregen voor de organisatie van het WK en zij zijn erg trots op wat ze bereikt hebben. Een voorbeeld daarvan is de projectmanager van een adviesorganisatie: *‘Ik werd wel trots van hoe wij als [naam organisatie] dat doen ja. Als ik mensen sprak en zag hoe het liep, artikelen in de kranten las van landen die er speelden, van Ghaneese, Amerikaanse, Mexicaanse kranten, daar word ik wel blij van ja. Dat liep als een trein. Ja daar werd ik wel blij van’*. Er was ook een respondent die geen directe klus had vanuit het WK maar wel de spelers een aantal keer is tegengekomen en er op deze manier bij betrokken was: *‘Dus ik was wel bang dat het een beetje een fiasco zou worden of zo maar toch is dat allemaal goed uitgekapt en was ik daar wel blij om en was ik ook wel trots op Rio. Dat ik mag wonen in een stad waar zo’n groot evenement is. Straks ga ik hier de Spelen niet meemaken waarschijnlijk, wat ik wel jammer vind. Misschien dat ik nog wel terug kom hoor. Maar ja met het WK was ik toch wel trots. Dat ik daar stond te tennissen bijvoorbeeld met een maatje, dat ik gewoon Van Gaal hoorde schreeuwen tegen z’n spelers. Echt wel bizar dat ik gewoon lekker op een woensdagavond sta te tennissen en daarna een biertje zit te drinken en ik kon ze niet zien want er stond een groot scherm om het veld heen, maar ik kon wel tussen die spleten bij de planken doorkijken en dan zag ik ze wel een beetje. Dacht ik wel van ja het is wel uniek dat ik dit mee mag maken. Dat ga ik echt nooit meer vergeten. Toen ik dat vertelde aan m’n vrienden vonden ze het ook allemaal een supercool verhaal. Je hebt toch wel iets te vertellen. Dus je bent echt wel van heel dichtbij erbij’* (manager zeetransport).

5.6.4 Het sociale aspect

Bijna alle respondenten geven aan dat ze dankzij de organisatie van het WK nieuwe mensen hebben leren kennen op zowel zakelijk als persoonlijk vlak. Dit zijn voor de meeste geen grote aantallen, meestal een paar: *‘Het is meer goed voor je netwerk en weet wat er gebeurt bij anderen, dan dat ik er nou echt, dat ik je nu een compleet voorbeeld kan geven wat er uit voortgevloeid is’* (projectmanager adviesorganisatie).

Een vijfde van de respondenten hebben Nederlandse of Braziliaanse topsporters of coaches leren kennen dankzij het WK of de OS: *‘Ik heb mensen ontmoet die ik anders niet ontmoet zou hebben. Bebeto, Zico, zeggen die namen je iets?’* (sportjournalist) (die namen zeiden me overigens niets, maar onderzoek in Google wees uit dat het behoorlijk goede Braziliaanse voetballers waren).

Ook geven respondenten aan dat ze juist meer Nederlanders hebben leren kennen tijdens het WK. Dit gebeurde tijdens handelsmissies of tijdens het kijken van de wedstrijden: *‘Je support natuurlijk met z’n allen een Nederlands team en er zijn allemaal evenementen met het consulaat en al die oranjewedstrijden spreek je af met elkaar. Het is sowieso best wel een hechte gemeenschap hier he’* (manager zeetransport).

5.6.5 Sport als middel voor binding

Twee respondenten hebben gebruik gemaakt of willen gebruik maken van de evenementen om belangrijke relaties van de organisatie te binden. Dit doen ze door kaarten te kopen en de betreffende relaties uit te nodigen. Verder geven enkele respondenten aan dat de relatie met andere Nederlanders of met collega’s is verbeterd dankzij het WK. Eén respondent geeft bijvoorbeeld aan

dat hij de hiërarchie probeert te doorbreken door elke vrijdag wat met zijn collega's te drinken. Hij geeft aan dat het WK hierbij geholpen heeft.

5.6.6 Politiek: 'hun hoofd op de guillotine'

Vlak na het WK waren er verkiezingen en de helft van de respondenten geeft aan dat je dit niet los van elkaar kan zien. Ten eerste was het succes van de organisatie van het WK van invloed op de huidige regerende partij: *'het was voor Dilma ook heel belangrijk en eigenlijk ook voor state governors. Want het was ook allemaal hun hoofd op de guillotine zeg maar. Als het niet succesvol was, was het hun schuld. Zowel voor de stad, als voor de staat en het land. Dus het was voor al die mensen superbelangrijk, nou ja in mindere mate voor de burgemeesters want die hadden er niet zoveel over te zeggen, maar voor de gouverneurs en de president was het superbelangrijk dat het goed zou gaan. Dus er was enorm willingness om het maar goed te laten gaan en te helpen'* (projectmanager adviesorganisatie). Volgens de freelance theater professional had de uitslag van het WK misschien zelfs invloed: *'het heeft de bevolking gewoon een hele zure nasmaak gegeven. Ook grotendeels speelt emotie daarbij een rol, nog steeds die 7-1 tegen Duitsland, Brazilië is een emotioneel volk, zo iets heeft bijna politiek gezien gevolgen. Vlak daarna kwamen de verkiezingen'*. Volgens de directeur van een toeristenorganisatie heeft de overheid de twee sportevenementen gebruikt om de mensen tevreden te houden.

Ook de tegenpartij grijpt de sportevenementen aan: *'Nou wat er vervolgens gebeurd is dat in een redelijk aantal, vervolgens krijg je verkiezingen, dus wat iedere tegenkandidaat riep in iedere staat was moet je kijken hoe duur dat WK was. Als ik straks de baas ben is het eerste wat ik doe dat contract afpakken, van al die stadions, dat is zoveel publiek geld dat is echt belachelijk. Nou dat is dus in een aantal staten gebeurd met als beste voorbeeld Porte Alezá'* (projectmanager adviesorganisatie).

5.7 Na de OS: en dan?

5.7.1 Evenementenstad: 'de OS is gewoon nóg eentje uit de reeks'

Rio de Janeiro wordt volgens de respondenten steeds meer een evenementenstad, met Copacabana als hotspot voor evenementen in de stad zelf. Er wordt dan verwezen naar het bezoek van de paus een aantal jaar geleden, het WK en straks de OS. Volgens de respondenten was het WK goed georganiseerd en was het een succes, ondanks enkele verbeterpunten. De OS gaat volgens de respondenten nog meer impact hebben op de stad dan het WK, omdat de OS geconcentreerd is in Rio de Janeiro. Het WK leefde echter meer onder de Brazilianen dan de OS zullen gaan doen verwachten de respondenten: *'Waar ging het hart van de carioca harder van kloppen, dat was van het WK, dan van de OS'* (projectmanager adviesorganisatie). Enkele respondenten merken op dat de inwoners van Rio de Janeiro wat lauw reageren op de komst van de grote evenementen: *'Het is wel echt een evenementenstad en ik denk nu misschien wel een beetje soort verzadigingsmomentje. De OS is gewoon nóg eentje weet je wel uit de reeks'* (projectleider architectenbureau).

5.7.2 Voortbouwen op kennis

Van de vier organisaties die een directe relatie met het WK en/of de OS hebben, doen drie organisaties of respondenten klussen voor beide evenementen. Ook van de organisaties die een indirecte relatie hebben met de organisatie van het WK doen een soortgelijke klus voor de organisatie van de OS. Dit is volgens de respondenten handig en misschien zelfs logisch omdat je kennis op bouwt: *'Aan de ene kant zit er ook een logica in, want je creëert door nu eerst het WK creëer je kennis die je vervolgens weer kan gebruiken. Dus je hebt kennis wat al bestaat en daar bouw je op verder. Dus je ontwikkelt een grote groep mensen in een professionele manier. Door niet één*

evenement, maar twee, dus dat je daarop door kan bouwen. Dus dat is goed' (manager sportorganisatie). Deze kennis wordt niet alleen opgebouwd bij medewerkers van de Nederlandse organisaties, maar ook door de Braziliaanse lokale bevolking. Van de vier organisaties met een directe relatie zijn er twee die extra mensen aannemen en bewust voor de lokale bevolking kiezen: *'Nou toen hebben wij gezegd, wij hebben heel veel tijdelijk personeel nodig [...]. Laten we dan afspreken dat we [...] minstens een groot gedeelte laten komen uit jullie project. Dat we samen met jullie die mensen gaan zoeken dus dat is een hartstikke leuk project geworden [...]. En samen hebben we dus ontzettend veel mensen uit arme wijken daar gezocht en laten instromen. Toen kregen ze occasional training heet dat, wat uit vijf modules bestaat waarbij we ze de wat algemene dingen leren over ja laten zien hoe het werkt, dat ze op tijd komen. Eigenlijk gewoon redelijk basic dingen maar wel belangrijk en die mensen vonden het allemaal te gek. Met daarna de garantie dat ze instroomden in onze [...] opleiding en aan het werk mochten [...].'* (projectmanager adviesorganisatie). Het voordeel van lokale werknemers aannemen of ermee samenwerken is volgens deze twee respondenten dat ze dichtbij zitten en lokale kennis (kennis over de omgeving en cultuur) hebben.

5.7.3 Braziliaanse verleiding: na de OS blijven of gaan?

Slecht een paar Nederlandse respondenten verwachten binnen één of twee jaar weer terug te gaan naar Nederland. Het is bij hen ook onduidelijk of de organisatie in Brazilië actief blijft. Vrijwel alle overige Nederlandse respondenten hebben op de planning staan om de komende jaren in Rio de Janeiro of in ieder geval in Zuid-Amerika te blijven. Overigens lijkt deze keus meer met de partners van de respondenten te maken te hebben dan met de organisatie waar ze voor werken. Vijf van dertien Nederlandse respondenten hebben een Braziliaanse partner gevonden en hebben ervoor gekozen om hun leven in ieder geval de komende jaren in Brazilië op te bouwen. Voor in ieder geval drie organisaties/respondenten zal het werk kort na de OS ophouden.

5.7.4 Springplank

Bijna een derde van de (medewerkers van) organisaties zien de vestiging in Brazilië als een soort vooruitgeschoven post of springplank voor de rest van Zuid-Amerika. Ze hopen dus verder uit te breiden. De directeur van een softwarebedrijf had een duidelijke reden om voor Rio de Janeiro te kiezen: *'Als je het in Brazilië kan implementeren dan gelooft iedereen in de rest van Latijns-Amerika ook wel dat je het kan. Dus het is zeg maar als jij iets heel goed doet in Chili, kan je niet exporteren. Doe je het heel goed in Brazilië, dan kan je het exporteren. Want niemand gaat geloven dat iets wat in Chili werkt, wat een land is dat super goed werkt en regels heeft die logischer zijn dat dat gaat werken in Argentinië of in Peru. Maar iets dat in Peru werkt, gaan ze ook niet geloven dat het in Chili werkt. Dus het probleem is, Brazilië heeft alles, Brazilië heeft hele arme mensen, hele rijke mensen, een super complex belastingsysteem, super complexe logistiek, dat alles net niet [onverstaanbaar] en zo, heel veel traffic, heel veel rare regels. Dus als je het hier kan, dan lukt het in de rest ook wel'.*

In dit hoofdstuk is er een overzicht gegeven van de belangrijkste en de meest opvallende empirische resultaten. Er is informatie gegeven over de respondenten in het algemeen, de relatie van hun organisatie met het WK en de OS, Rio de Janeiro als vestigingsklimaat, de interne impact op het land en de stad, de externe impact op het land en de stad, de sfeer en de toekomst na de OS. In het volgende hoofdstuk worden deze resultaten geanalyseerd door middel van een koppeling met de theoretische concepten uit hoofdstuk 2 en de literatuur uit hoofdstuk 4.

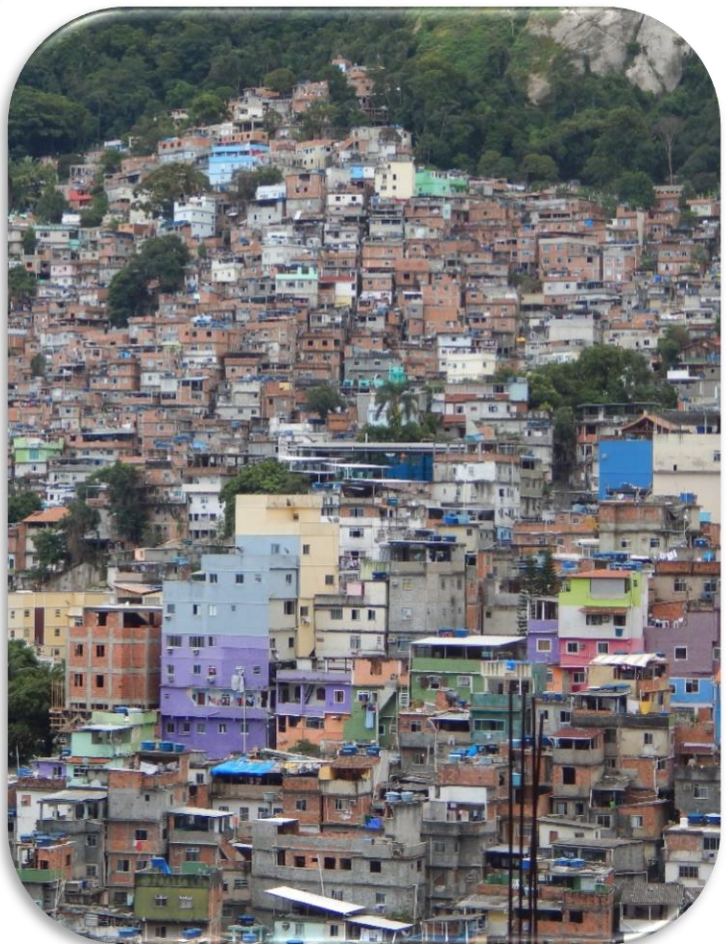
De favelas

Hoofdstuk 6

Analyse

Een favela is een stedelijk gebied waar bewoners moeten rondkomen van lage inkomens. De gebieden bevinden zich op en tegen heuvels. De naam is afgeleid van de favela-plant, omdat er veel van dit soort planten op de eerste favela-heuvel stonden. Er zijn meer dan 600 favela's in Rio de Janeiro, de grootste is Rocinha met meer dan 70.000 inwoners. Ongeveer 20 procent van de bevolking van Rio de Janeiro woont in een favela. De meeste huisjes in de favelas zijn gewoon van steen gebouwd. De hoofdstraten worden doorsneden door kleine, smalle stegen. In de favelas vond (en vindt) veel geweld plaats en in sommige hebben criminele organisaties en drugsbendes nog steeds veel macht. Sinds de pacificatie (bezetting door de politie) zijn favelas een stuk populairder en veiliger geworden. Een aantal beroemde Braziliaanse voetballers komen uit favelas, zoals Romário en Pelé.

In hoofdstuk 2 zijn verschillende theorieën behandeld en in hoofdstuk 4 is literatuur behandeld. De resultaten uit het vorige hoofdstuk worden in dit hoofdstuk geanalyseerd op basis van de behandelde theorieën en literatuur.

Hoofdstuk 6 Analyse

In dit hoofdstuk worden de empirische resultaten uit het voorgaande hoofdstuk geanalyseerd. Dit wordt gedaan op basis van het in hoofdstuk 2 geschetste analysekader en de behandelde literatuur uit hoofdstuk 4. Het analysekader bestaat uit veld en kapitaal van Bourdieu en de resultaten van de gebruikte drie perspectieven van Martin.

6.1 Veld en kapitaal

In deze paragraaf wordt er gekeken hoe het veld van Bourdieu in dit onderzoek vorm krijgt (6.1.1) en of de vier soorten kapitaal voor de organisaties, de respondenten en de stad is toegenomen (6.1.2).

6.1.1 Veld

Er is een aantal factoren die door vrijwel alle respondenten genoemd wordt en die van invloed zijn op het beantwoorden van de hoofdvraag. Deze factoren kunnen gezien worden als de context, ofwel de specifieke kenmerken van Bourdieu's begrip veld in dit onderzoek. Deze factoren komen in de empirische resultaten voornamelijk in de paragraaf over het vestigingsklimaat naar voren. Deze thema's gaan niet direct over de impact van het WK of de OS, maar de respondenten laten dit wel veel naar voren komen en deze thema's hebben invloed op hoe zij over de impact denken. De invulling van Bourdieu's veld wordt in dit onderzoek bepaald door de volgende zaken:

- *Braziliaanse economische crisis.* Organisaties in Brazilië hebben het momenteel moeilijk vanwege de crisis. De organisaties in dit onderzoek merken ook dat er een crisis is, maar de mate waarin dit invloed heeft op hun organisatie is tot nu toe nog redelijk beperkt.
- *Bureaucratie.* De regelgeving is ingewikkeld en omslachtig en kost veel tijd.
- *Corruptie.* Corruptie is een veelvoorkomend probleem in Brazilië en dit heeft invloed op het zakendoen.
- *Braziliaanse investeringshype.* De meeste organisaties van de respondenten zijn samen met heel veel andere organisaties tijdens de hype die ongeveer zes jaar geleden begon naar Brazilië gekomen. De hype lijkt nu voorbij te zijn.
- *Petrobras.* Bij staatsbedrijf Petrobras (olie en gas) vond een groot corruptieschandaal plaats het afgelopen jaar. Hierdoor ligt veel werk stil en heeft dit invloed op de hele markt.
- *Andere prioriteiten.* Brazilië kampt met een paar structurele problemen. De volgende drie problemen worden daarin het meest genoemd: de slechte staat van de gezondheidszorg, het onderwijs en de infrastructuur.
- *Cultuur.* De cultuur in Brazilië is anders dan die in West-Europa. In Brazilië is er meer sprake van een ons-kent-ons cultuur en is het opbouwen van relaties belangrijk.
- *Politiek.* Vlak na het WK vonden verkiezingen plaats. Het was en is voor alle politieke leiders van belang dat de twee mega-sportevenementen een succes zijn.

Deze zaken zijn van belang voor het begrijpen van de context waaruit respondenten uitspraken doen, omdat ze van invloed zijn op die uitspraken.

6.1.2 Kapitaal

Volgens Bourdieu zijn er vier soorten kapitaal: economisch, sociaal, cultureel en symbolisch. Om te kunnen kijken of het kapitaal bij de respondenten is toegenomen, zijn de volgende thema's ingedeeld bij de vier soorten kapitaal:

Economisch	Sociaal	Cultureel	Symbolisch
Relatie	Mensen leren kennen	Kennis	Trots
Verplichte vrije dagen	Binding relaties	Andere culturen leren kennen	Imago
Terugval bedrijven			
NOC*NSF en bonden			

Deze indeling is gebaseerd op bestaande literatuur uit hoofdstuk 4. Bij het economisch kapitaal gaat het erom of de organisatie extra klussen heeft gekregen of op een andere manier een financiële impact merkt dankzij de organisatie van het WK/de OS. Bij sociaal kapitaal gaat het erom of het sociale netwerk is uitgebreid of is versterkt. Cultureel kapitaal gaat om toegenomen kennis en symbolisch kapitaal om aanzien en trots. De thema's in de tabel passen hier het beste bij.

Economisch kapitaal

Voor iedereen die een directe relatie met de organisatie van het WK en/of de OS heeft en iedereen die er indirect veel werk aan over gehouden heeft is het economisch kapitaal toegenomen. Dit komt door de extra klussen en opdrachten die ze gekregen hebben van het Organizing Committee of van NOC*NSF. Voor de organisaties die geen relatie met de organisatie van het WK en/of de OS hebben en de organisaties die slechts een heel klein deel van hun werkzaamheden indirect te danken hebben aan de organisatie van het WK en/of de OS lijkt het economisch kapitaal zelfs afgenomen. Dit wordt met name veroorzaakt door de verplichte vrije dagen die ze op moesten nemen, maar ook de economische crisis waarin het land nu verkeert. Uit het onderzoek van Werner, Dickson & Hyde komt dat organisaties die buiten de boot vallen en geen relatie hebben met de organisatie ook geen voordelen ervaren van de organisatie van het evenement, dit komt dus overeen, en is in dit onderzoek misschien zelfs negatief door de verplichte vrije dagen. Een groot deel van de respondenten heeft in ieder geval wel extra klussen gekregen en is een economische impact bij de organisaties merkbaar. Opvallend, want volgens de Bakker et al. (2011) was de economische opbrengt in Zuid-Afrika slechts voor een zeer select gezelschap beschikbaar. Het zou heel goed kunnen dat de respondenten in dit onderzoek tot een dergelijk select gezelschap behoren vanwege hun expatstatus en ze over het algemeen goed betaalde banen hebben.

Sociaal kapitaal

Bij vrijwel alle respondenten is het sociale kapitaal toegenomen, al is het maar in beperkte mate. Het gaat vaak maar om een paar mensen die ze hebben leren kennen. Niet in alle gevallen is het sociale kapitaal ook blijvend. Zo hebben enkele respondenten topsporters ontmoet, maar dit is geen duurzaam contact. Dat de respondenten topsporters hebben ontmoet komt mede doordat NOC*NSF en de bonden de Nederlanders in Rio de Janeiro snel weten te vinden. Ook is het sociale kapitaal voor enkele respondenten niet verbreed maar wel enigszins versterkt. De sfeer tijdens het WK zorgde voor een betere binding met de bestaande (vaak Nederlandse) contacten, maar ook dit lijkt beperkt. Het lijkt erop dat door de sfeer tijdens het evenement de respondenten vaker in contact komen met andere mensen en de relatie verbeterd, maar of dit duurzaam is, is nog maar de vraag. In vergelijking met het onderzoek van de Bakker et al. (2010) lijkt er in Rio minder nadruk op het sociaal kapitaal te liggen dan in Zuid-Afrika.

Cultureel kapitaal

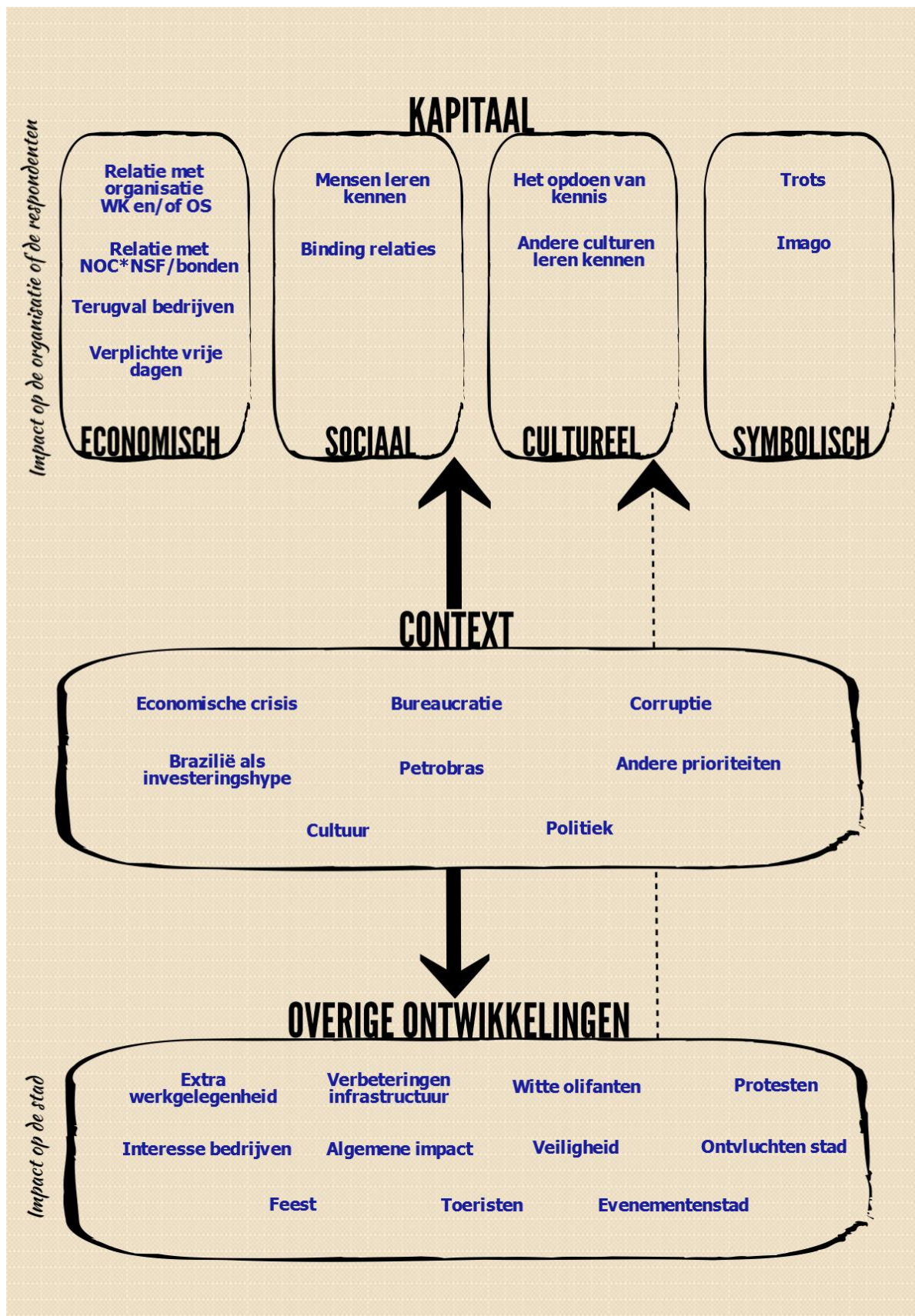
Net als bij het economische kapitaal is ook hier het geval dat het culturele kapitaal met name is toegenomen als er een directe relatie is met de organisatie van het WK en/of de OS of als de indirecte relatie een groot deel van de werkzaamheden beslaat. Een verklaring hiervoor is dat er twee mega-sportevenementen vlak na elkaar plaatsvinden. Hierdoor wordt er tijdens het eerste evenement (het WK) veel geleerd en kan deze kennis en ervaring ook bij het tweede evenement (de OS) worden toegepast. Dit zorgt er dus voor dat organisaties of respondenten die tijdens het WK opdrachten hebben gekregen dit tijdens de OS ook mogen verwachten. Hetzelfde geldt voor organisaties die geen opdracht hebben gekregen, zij zullen tijdens de OS zeer waarschijnlijk niet snel gevraagd worden omdat er al veel organisaties zijn die al wel de ervaring en kennis in verband met een mega-sportevenement (het WK) hebben. Werner, Dickson & Hyde (2014) hebben een figuur opgesteld die laat zien hoe organisaties inspelen op een sportevenement en wat de voor- of nadelen hiervan zijn. Hieruit blijkt dat de organisaties met een directe relatie met de organisatie van het evenement lange termijn voordelen hebben verkregen om in de toekomst een rol te spelen in de organisatie van andere sportevenementen. In dit onderzoek komt dit ook naar voren, met name door de kennis en ervaring die opgedaan is tijdens het eerste sportevenement. De Braziliaanse respondenten hebben overigens andere culturen leren kennen en hier meer over geleerd. Voor hen is de kennis op dat gebied ook toegenomen, een logisch gevolg volgens Conchas (2013). Dat de Nederlandse respondenten hier niet over zijn begonnen kan gezocht worden in het gegeven dat de Nederlandse respondenten zelf een andere achtergrond en cultuur hebben en het voor hen niet zo opvallend is als ze met andere culturen in contact komen tijdens het evenement.

Symbolisch kapitaal

Het symbolisch kapitaal is toegenomen voor de respondenten zelf, maar ook voor de stad. Zo zijn de respondenten trots op het feit dat het WK en de OS in hun land en stad wordt georganiseerd. Overigens lijkt dit verbonden aan de mate van betrokkenheid bij de evenementen. Dus hoe meer ze met de organisatie of sporters in contact komen, hoe trotser ze zijn. Dit kan verklaard worden doordat ze zelf mee helpen om de organisatie een succes te laten zijn en dit voor het WK in ieder geval gelukt is en meer meeleven. De respondenten geloven ook dat de organisatie van de twee mega-sportevenementen aanzien oplevert voor het land en de stad en dat hierdoor het imago wordt verbeterd, ook al heeft de stad al redelijk wat aanzien en is het misschien niet nodig.

Het economisch en cultureel kapitaal zijn met name voor de organisaties toegenomen. Het sociaal en symbolisch kapitaal is vooral voor de respondenten persoonlijk toegenomen, maar het symbolisch kapitaal is naast persoonlijk ook voor de stad/het land toegenomen.

Als voorgaande informatie - het veld en de soorten kapitaal van Bourdieu en overige thema's die hierboven niet genoemd zijn - in schema gezet wordt ziet dat er als volgt uit:

De figuur is verdeeld in drie onderdelen. In het midden staat de context, bovenin is het kapitaal te vinden en onderin de overige ontwikkelingen. De blauwe tekst zijn de thema's (terug te vinden in hoofdstuk 5) die over deze drie onderdelen verdeeld zijn.

Uit de voorgaande informatie (samengevat in het schema) blijkt dat de context (Bourdieu's veld) invloed heeft op hoe de respondenten betekenis geven aan de impact op de organisatie, voor henzelf en de impact op de stad. Een voorbeeld hiervan is 'andere prioriteiten'. Dit thema komt sterk naar voren bij de respondenten en heeft onder andere invloed op hoe ze kijken naar de 'witte olifanten'. Alle respondenten geven aan dat ze die leegstaande stadions erg zonde vinden en dat komt met name door de situatie in het land en dat ervoor gekozen had kunnen worden dit geld ergens anders in te steken waar het harder nodig is. Zou het land geen andere prioriteiten hebben gehad, dan hadden ze die 'witte olifanten' wellicht minder erg gevonden. Verder hebben enkele thema's uit de overige ontwikkelingen ook invloed op het kapitaal. Een voorbeeld hiervan is dat de verbetering van de sfeer tijdens het evenement ervoor zorgt dat het sociale kapitaal toeneemt.

6.2 Consensus, subculturen en ambiguïteit

Martin maakt onderscheid in drie onderzoeksperspectieven op cultuur: *integration*, *differentiation* en *fragmentation*. In dit onderzoek zijn alle drie de onderzoeksperspectieven gebruikt. Over bepaalde onderwerpen bestaat er consensus, voor andere onderwerpen zijn er verschillende subculturen met verschillende meningen en weer een ander deel is ambigu.

De thema's die naar voren komen in de resultaten zijn hieronder in het schema geplaatst. De respondenten hebben wat betreft deze thema's hun mening gegeven en er betekenis aan toegekend. In het schema is aangegeven hoe zij denken over bepaalde onderwerpen: is er consensus, bestaan er verschillende subculturen of is het ambigu. Sommige thema's konden niet ingedeeld worden (n.v.t.).

Thema's	Consensus	Subculturen	Ambiguïteit	N.v.t.
Extra werkgelegenheid	x			
Braziliaanse economische crisis	x			
Petrobras	x			
Bureaucratie	x			
Corruptie	x			
Cultuur	x			
Terugval bedrijven	x			
Verbetering infrastructuur	x			
Witte olifanten	x			
Politiek	x			
Eerste reactie	x			
Protesten	x			
Feest	x			
Mensen leren kennen	x			
Andere culturen leren kennen		x		
Algemene impact		x		
Veiligheid		x		
Trots		x		
Ontvluchten		x		
Interesse bedrijven			x	
Verplichte vrije dagen			x	
Andere prioriteiten			x	

Verbetering imago			x	
Toename toeristen			x	
Evenementenstad			x	
Na de OS			x	
Relatie met organisatie WK/OS				x
Brazilië als investeringshype				x
Relatie met NOC*NSF/bonden				x
Binding relaties				x
Toegenomen kennis				x
Springplank				x

Consensus

Ongeacht de verschillen tussen de respondenten denken ze over de volgende thema's hetzelfde: extra werkgelegenheid, Braziliaanse economische crisis, Petrobras, bureaucratie, corruptie, cultuur, terugval bedrijven, verbetering infrastructuur, witte olifanten, politiek, eerste reactie, protesten, feest en mensen leren kennen.

Een verklaring voor de consensus over deze thema's kan zijn dat meer dan de helft van deze thema's de context vormt (Bourdieu's veld, zie paragraaf 6.1). Dit zijn de thema's die niet zozeer direct te maken hebben met de organisatie van het WK/de OS, maar wel constant invloed hebben op de manier waarop hierover gedacht wordt en daarom vaak naar boven komen. Het gaat hier om de thema's: Braziliaanse economische crisis, Petrobras, bureaucratie, corruptie, cultuur en politiek (zie voor een korte toelichting paragraaf 6.1).

Naast de thema's die de context vormen is er ook consensus over de volgende thema's:

- *Terugval bedrijven.* Veel respondenten zien buitenlandse bedrijven zich nu weer terugtrekken uit Brazilië. Hiervoor kunnen verschillende verklaringen worden gevonden in de context zoals de economische crisis en de bureaucratie.
- *Verbetering infrastructuur.* Alle respondenten zien dat de infrastructuur wordt verbeterd. Dat de infrastructuur juist nu wordt verbeterd komt door de deadline die er dankzij de evenementen is, een reden die overeenkomt met onderzoek van Reis & Sousa-Mast (z.j.) en wat in Brazilië misschien zelfs een zegen is gezien de cultuur.
- *Witte olifanten.* Er is veel geld gestopt in de bouw of renovatie van twaalf stadions waarvan er nu een aantal leeg staan. De respondenten vinden dit zonde. De respondenten leggen veel nadruk op deze witte olifanten. Volgens Cornelissen, Bob & Swart (2011) ontstaan witte olifanten omdat de investering niet duurzaam is en daardoor een *financial burden* wordt. Ook in dit onderzoek is dat het geval.
- *Eerste reactie.* Alle respondenten waren enthousiast toen ze voor het eerst hoorden dat het WK naar Brazilië kwam en de OS naar Rio.
- *Protesten.* Een jaar voor het WK vonden protesten plaats. Geen van de respondenten heeft hier aan meegedaan, ze staan allen echter wel achter de standpunten en vinden het goed dat het plaats heeft gevonden. In het onderzoek van Curi, Knijnik & Mascarenhas (2011) komt naar voren dat de sociale impact ook een negatieve kant heeft. Zo neemt volgens hen de sociale ongelijkheid door de organisatie van een mega-sportevenement juist toe. Dit komt in dit onderzoek naar voren in de vorm van de protesten. Dat de respondenten niet meegedaan hebben aan de protesten zou kunnen komen doordat de respondenten juist aan de

'positieve' kant van de scheiding zitten. Wel wordt ook door hen aangekaart dat het land andere prioriteiten heeft en zijn ze zich bewust van de ongelijkheden.

- *Feest*. De sfeer was tot kort voor het WK grimmig volgens de respondenten en het duurde lang voordat het op gang kwam, maar toen het WK begon was het volgens hen een groot feest en was de sfeer goed. De verandering van de sfeer in verloop van de tijd zoals Hiller en Warner (2014) beschrijven is hier erg merkbaar. Opvallend is dat het na het WK weer een dip in de sfeer zichtbaar was, wat verklaard kan worden door de uitslag van Brazilië in de halve finale.
- *Mensen leren kennen*. Bijna alle respondenten geven aan een klein aantal extra mensen te hebben leren kennen dankzij het WK (en soms ook al de OS) of een betere binding te hebben gekregen met bestaande relaties. Dit komt met name door de sfeer.

Subculturen

Over de volgende thema's zijn de meningen verdeeld. Het gaat vaak over twee verschillende meningen van delen van de respondenten die tegenover elkaar staan en die dus subculturen vormen: andere culturen leren kennen, algemene impact, veiligheid, trots en ontvluchten.

Hoe zien de subculturen eruit en hoe kan het verschil geduid worden?

Het verschil van mening over twee van de bovenstaande onderwerpen is te verklaren door de achtergrond van de respondenten. De thema's 'andere culturen leren kennen' en het 'ontvluchten' van de stad komen alleen naar voren bij de Braziliaanse respondenten. De Braziliaanse respondenten geven aan dat ze het mooi vonden tijdens het WK dat ze andere culturen hebben leren kennen. Er kwamen en komen veel Zuid-Amerikanen en Europeanen op de evenementen af, culturen waar de Nederlanders een onderdeel van zijn en dit daarom waarschijnlijk niet aangekaart hebben. Waarom de Braziliaanse respondenten de stad wel ontvluchten, maar de Nederlanders niet, is niet duidelijk. De reden van een van de Braziliaanse respondenten om de stad uit te vluchten is omdat het te druk is in de stad tijdens het evenement.

Er lijkt geen eenduidige verklaring te zijn voor het verschil van mening voor de 'algemene impact'. Sommige respondenten denken dat de evenementen zorgen voor weinig verandering of zelfs een negatieve invloed hebben en een andere groep gelooft juist dat het een positieve invloed (onder andere op de sfeer en de infrastructuur) heeft. Opvallend hierin is wel dat alle publieke organisaties ervan overtuigd zijn dat de evenementen een positieve invloed hebben, terwijl alle respondenten die geloven dat er een negatieve impact of geen verandering is, bij private organisaties werken.

Een groep respondenten merkt dat de veiligheid is toegenomen de afgelopen jaren, terwijl ook enkele respondenten juist vinden dat het de afgelopen tijd onveiliger is geworden. Opvallend is dat het juist de vrouwen zijn die vinden dat de veiligheid is afgenomen. Waarom dit verschil er is, is onduidelijk.

Ongeveer de helft van de respondenten is trots op het WK en/of de OS. Het blijkt dat hoe meer betrokken de respondenten zijn bij het WK en/of de OS, hoe trotser ze erop zijn. De betrokkenheid hoeft niet qua relatie van de organisatie te zijn, maar kan ook persoonlijk zijn.

Ambigüiteit

De volgende onderwerpen zijn ambigu: andere prioriteiten, imago, toeristen, interesse bedrijven, evenementenstad en na de OS. Deze onderwerpen zijn ingewikkeld omdat er meerdere factoren meespelen en respondenten ook niet altijd een eenduidig antwoord hebben.

- *Andere prioriteiten*. Vrijwel alle respondenten geven aan dat het land andere prioriteiten heeft dan het organiseren van het WK en de OS. Het probleem is alleen dat die 'andere

prioriteiten' (gezondheidszorg, onderwijs en infrastructuur) niet zo makkelijk op te lossen zijn. Een aantal respondenten geeft dan ook later aan dat het uiteindelijk toch niet veel verschil had gemaakt als het WK en de OS niet naar Brazilië waren gekomen. Dit is te verklaren door het complexe probleem en de politieke beslissingen die daar invloed op hebben. Dat het land andere prioriteiten heeft komt overeen met onderzoek van Reis & Sousa-Mast (z.j.). In deze scriptie komt echter ook naar voren dat die andere prioriteiten (infrastructuur, onderwijs en zorg) complexe problemen zijn en het weinig verschil had gemaakt of de mega-sportevenementen in Brazilië worden gehouden. Overigens zien ook veel respondenten dat de infrastructuur er juist dankzij het WK en de OS erop vooruit gaat.

- *Imago.* Het land en de stad staan beide in een spotlight en de respondenten geloven dat dit aanzien oplevert. Ze twijfelen daarbij wel of Barra representatief is voor de hele stad. Daarnaast zijn er ook de toeristen die langskomen en het imago beïnvloeden. Daarin spelen twee factoren een rol: veiligheid en de kosten van een bezoek aan Brazilië. De respondenten denken dat de toeristen Brazilië veel duurder vinden dan ze hadden gedacht, maar ook dat het veiliger is dan ze hadden gedacht. Dus niet alleen de media zijn in staat het imago te veranderen (Gratton, Shibli & Coleman, 2005), maar ook de toeristen via mond-tot-mondreclame.
- *Toeristen.* Op de korte termijn (tijdens de evenementen) merken de respondenten dat er veel meer toeristen zijn. Dit zorgt er echter ook voor dat veel inwoners juist de stad ontvluchten. Het is voor de respondenten lastig te voorspellen of het op de lange termijn ook zal zorgen voor meer toeristen. Aan de ene kant is het een dure bestemming volgens hen maar staat Brazilië wel meer op het netvlies van potentiële toeristen.
- *Interesse bedrijven.* Er is in ieder geval altijd een vaste groep bedrijven die mee komt met zulke mega-sportevenementen. Voor de overige bedrijven geldt volgens de respondenten dat als ze nu interesse hebben dat ze eigenlijk al te laat zijn. Ze hadden hier dan een paar jaar voor de evenementen moeten komen zitten. Aan de andere kant zijn er nu nog steeds heel veel handelsmissies waarmee bedrijven naar Brazilië komen, ook bedrijven die niet in de sportsector zitten. De crisis en Petrobras zijn volgens de respondenten echter van grote negatieve invloed op de interesse van bedrijven.
- *Evenementenstad.* Het lijkt erop dat Rio de Janeiro steeds meer een evenementenstad wordt met grote succesvolle evenementen. Het WK leeft bij de Brazilianen veel meer dan de OS vanwege de voetbalcultuur. Enkele respondenten geven aan dat het lijkt alsof het te veel evenementen zijn en het de bewoners niet zo veel meer doet.
- *Na de OS.* Slechts een paar respondenten verwachten binnen een of twee jaar terug te gaan naar Nederland. Voor de overige respondenten is het moeilijk in te schatten hoe lang ze blijven. Of hun organisatie in Brazilië blijft is erg contextafhankelijk, de crisis speelt hier bijvoorbeeld weer een rol in. Of de respondenten zelf in Brazilië blijven heeft meer een persoonlijke reden. Een deel van de respondenten heeft een Braziliaanse partner gevonden en wil om die reden in Brazilië blijven.

Niet van toepassing

Sommige thema's konden niet verdeeld worden omdat er geen meningen over gegeven werden of betekenissen aan toegekend of omdat te weinig respondent hier iets over gezegd hebben: Brazilië als investeringshype, relatie met organisatie WK en OS, relatie met NOC*NSF/bonden, binding relaties, toegenomen kennis en springplank.

Voor de thema's 'binding relaties', 'toegenomen kennis' en 'springplank' geldt dat er te weinig respondenten iets over gezegd hebben om dit in te kunnen delen. Het is namelijk onbekend hoe de overige respondenten hierover denken.

Verder zijn de thema's 'Brazilië als investeringhype', 'relatie met organisatie WK/OS' en 'relatie met NOC*NSF/bonden' vaststaande feiten en gaat het hier niet om een mening en kan er ook weinig over de toepassing van het cultuurperspectief van Martin gezegd worden.

Samenvattend

In dit hoofdstuk zijn enkele zaken in kaart gebracht. Allereerst is aan de hand van theorieën van Bourdieu het veld geschetst waarin het onderzoek plaats vindt en zijn hierin zaken naar voren gekomen die invloed hebben op de impact. Wat betreft de impact is er onderscheid gemaakt in impact op de respondent zelf, impact op de organisatie en impact op de stad. De impact is onder andere gemeten in de vorm van kapitaal. Opvallend in dit onderzoek is dat vooral de economische impact benadrukt wordt. Uit eerder onderzoek blijkt dat niet iedereen toegang heeft tot werkzaamheden in relatie met het WK en de OS, maar een groot deel van de respondenten in dit onderzoek heeft op een of andere manier geprofiteerd van de organisatie van het WK en de OS. Alle organisaties hebben in ieder geval de mogelijkheden verkend en/of een poging gedaan om erop in te spelen. Ook heeft het culturele kapitaal voor enkele organisaties een enorme boost gekregen met name dankzij het korte tijdsplan waarin de twee evenementen plaatsvinden. Het sociaal kapitaal is enigszins toegenomen, maar lijkt niet heel sterk toegenomen te zijn. Het symbolische kapitaal lijkt in verband te staan met de betrokkenheid bij het WK en/of de OS.

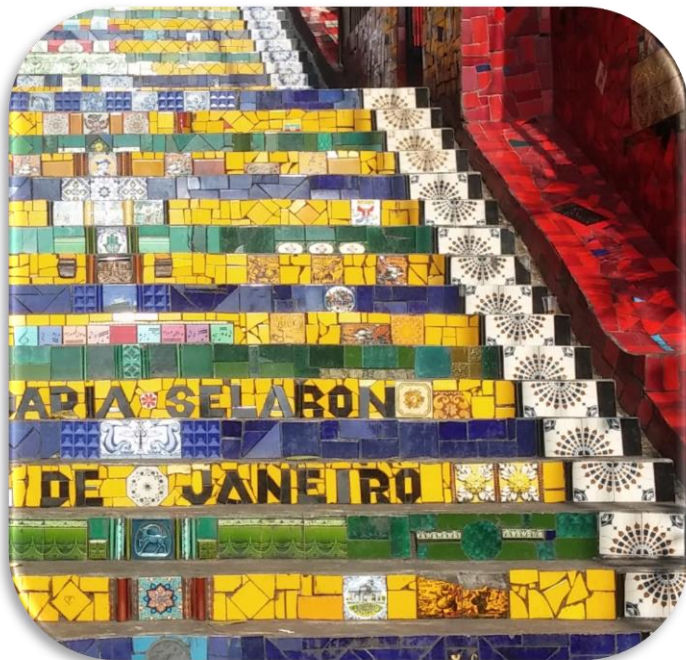
Daarnaast zijn aan de hand van de perspectieven van Martin op drie manieren naar de resultaten gekeken. Het meest interessant zijn enkele subculturen die in beeld zijn gebracht. Er lijkt een verschil te zijn tussen de Braziliaanse en de Nederlandse respondenten, in ieder geval op het onderwerp andere culturen leren kennen en de stad ontvluchten. Verder is het opvallend dat de vrouwen juist vinden dat de veiligheid is afgenomen en de mannen vinden dat dit toegenomen is. Tot slot blijkt in het algemeen dat publieke organisaties positiever tegenover de organisatie van het WK en de OS staan en de impact dan de private organisaties.

Overeenkomsten tussen de toepassing van de theorieën van Bourdieu en de theorie van Martin zijn vooral te vinden in het veld van Bourdieu en de consensus van Martin.

Lapa

Hoofdstuk 7

Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk wordt er in de conclusie antwoord gegeven op de deelvragen en hoofdvraag en in de tweede paragraaf worden discussiepunten behandeld.

Tussen de wijken Lapa en Santa Teresa liggen de beroemde kleurrijke betegelde trap Escadaria do Selarón. De trap is het levenswerk van de Chileense kunstenaar Jorge Selarón, die sinds 1990 zonder een vergoeding de openbare trap versierd heeft. De trap bevat tegels uit meer dan 150 landen. In 2013 is de kunstenaar dood aangetroffen op zijn eigen kunstwerk. Nog steeds is zijn doodsoorzaak onbekend. Een ander typerend symbool van Lapa is het Arcos da Lapa, een 270 meter lang aquaduct dat van 1673 tot 1723 voor de watervoorziening van de stad werd gebouwd. Later is het een brug geworden voor de oude tram van Santa Teresa. De tram rijdt echter niet meer sinds 2011. Lapa is ook de wijk van de muziek. In deze uitgaanswijk bevinden zich de beste sambakroegen van de stad. Op vrijdag- en zaterdagavond zijn er straatfeesten onder de bogen van Lapa en wordt er muziek gemaakt en de Samba gedanst.

Hoofdstuk 7 Conclusie en discussie

In de voorgaande hoofdstukken zijn de data beschreven en geanalyseerd om een antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag van dit onderzoek. Eerst zal er antwoord gegeven worden op de deelvragen die opgesteld zijn, en vervolgens zal de hoofdvraag beantwoord worden. Ook zijn er naar aanleiding van dit onderzoek enkele discussiepunten en suggesties voor vervolgonderzoek en deze zullen in de tweede paragraaf aan bod komen.

7.1 Conclusie

In deze paragraaf worden de deelvragen en de hoofdvraag beantwoord.

1. *Welke betekenissen geven de medewerkers aan de relatie tussen de organisatie van de twee mega-sportevenementen en de Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro?*

Bijna alle organisaties of respondenten merken direct of indirect iets van de organisatie van het WK of de OS of spelen hier zelf op in. Een aantal organisaties hebben direct iets met de organisatie van ten minste een van de twee sportevenementen te maken. Het grootste deel van de Nederlandse organisaties heeft een indirecte relatie met de organisatie van het WK en/of de OS. Dit betekent dat in ieder geval een deel van hun werkzaamheden in aanloop naar de evenementen ook te maken heeft met de evenementen. Slechts een paar organisaties hebben geen relatie met de organisatie van het WK en/of de OS. Dit betekent niet dat ze dit niet willen. Allen hebben een poging gedaan een tender te krijgen of zijn van plan er nog op een of andere manier op in te spelen. De komst van de evenementen wordt gezien als een kans op extra werk of klussen. Dit geldt niet alleen voor de sportgerelateerde organisaties, maar ook voor de organisaties die in andere sectoren actief zijn.

2. *Wat is de impact van de twee mega-sportevenementen bij de medewerkers van de Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro in termen van kapitaal?*

Voor alle respondenten blijkt er in ieder geval minstens één soort kapitaal toegenomen te zijn. In dit onderzoek kwam het economisch kapitaal het sterkst naar voren. Bij een groot deel van de organisaties van de respondenten is het economisch kapitaal toegenomen. Dit komt met name door extra klussen die ze gekregen hebben. Slechts bij een heel klein deel is er sprake van een afname van het economisch kapitaal, veroorzaakt door de verplichte vrije dagen. Ook heeft de culturele impact voor enkele organisaties een enorme boost gekregen met name dankzij het korte tijdsplan waarin de twee evenementen plaatsvinden. Ook voor de Brazilianen is het culturele kapitaal toegenomen, door de verschillende culturen waar ze kennis mee gemaakt hebben. Het sociaal kapitaal is enigszins toegenomen, maar dit lijkt beperkt en de vraag is of dit duurzaam is. Een deel van het sociaal kapitaal is met name toegenomen doordat NOC*NSF en de bonden de Nederlanders in Rio snel weten te vinden. Het symbolische kapitaal lijkt in verband te staan met de betrokkenheid bij het WK en/of de OS, maar is ook toegenomen voor de stad zelf.

3. *Welke betekenissen geven de medewerkers aan de impact van de organisatie van het WK en de OS op de stad Rio de Janeiro?*

Hoewel de respondenten niet allemaal geloven dat de organisatie van het WK en de OS goed is voor Rio de Janeiro in het algemeen (medewerkers van private organisaties zijn sceptischer), zien de meesten toch dat er enkele verbeteringen voor de stad plaatsvinden. De belangrijkste impact voor de stad volgens de respondenten is de stappen die zijn gemaakt in de verbetering van de infrastructuur. De evenementen zorgen voor een deadline waardoor de verbeteringen veel sneller gaan dan anders

het geval zou zijn geweest. Waar de respondenten niet blij mee zijn, zijn de lege stadions, de zogenoemde witte olifanten. Dit is niet het geval in Rio de Janeiro, maar wel in andere speelsteden van het WK in Brazilië. Verder komt er volgens de respondenten extra werkgelegenheid en is de interesse van buitenlandse bedrijven tot op zekere hoogte gestegen. De organisatie van het WK en de OS doet ook iets met de inwoners van de stad. Een jaar voor de start van het WK vonden er protesten in Brazilië plaats. De respondenten vinden dit goed en staan achter de standpunten. Hoewel het laat op gang kwam, was het tijdens het WK zelf een feestje volgens de respondenten. Na het WK leek de stemming weer wat soberder te worden door de nederlaag in de halve finale. Het bedrijfsleven lag tijdens het WK stil en een deel van de inwoners van Rio de Janeiro ontvluchtte de stad. Daarvoor in de plaats kwamen toeristen. Of er op de lange termijn ook toeristen blijven komen is volgens de respondenten twijfelachtig. Verder is er waarschijnlijk dankzij het WK en de OS extra druk op de UPP gezet. Volgens enkele mannelijke respondenten is hierdoor de veiligheid in de stad toegenomen, de vrouwen ervaren juist dat de veiligheid afgenomen is. Tot slot denkt een aantal respondenten dat Rio de Janeiro nu een evenementenstad is geworden en dat de organisatie goed is voor het aanzien van de stad. Het imago is wellicht op twee manieren veranderd: de veiligheid wordt wellicht positiever beoordeeld, maar Brazilië is waarschijnlijk duurder dan gedacht.

Welke betekenissen geven medewerkers van Nederlandse (internationale) organisaties gevestigd in Rio de Janeiro aan de impact van de hosting van het WK voetbal 2014 en de Olympische spelen 2016?

De deelvragen die hiervoor zijn beantwoord geven inzicht om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden. Er kan onderscheid worden gemaakt in een impact op de organisatie van de respondenten, een impact op de respondenten zelf en een impact op de stad. Duidelijk is dat de context waarin alles zich afspeelt belangrijk is voor de respondenten en invloed heeft op de impact. De impact is onder andere gemeten in kapitaal. Hoewel uit eerder onderzoek blijkt dat dat het lastig is om economisch kapitaal te verwerven, is naar voren gekomen dat in ieder geval alle organisaties in dit onderzoek de wil hebben om in te spelen op het WK en/of de OS en dit voor het grootste deel van die organisaties ook gelukt is, onafhankelijk van de sector waarin ze werkzaam zijn. Maar niet alle organisaties ervaren positieve effecten, vooral de organisaties die minder een relatie hebben met de organisatie van het WK en/of de OS hebben eerder last van de negatieve effecten zoals de verplichte vrije dagen. Sportbonden en NOC*NSF weten de Nederlanders in Rio te vinden en dit draagt ook bij aan het economisch en sociaal kapitaal. Ook het sociaal kapitaal, cultureel kapitaal en symbolisch kapitaal is enigszins toegenomen.

De focus van de impact op de stad ligt sterk op de fysieke impact, de witte olifanten in negatieve zin en de verbetering van de infrastructuur in positieve zin. Verder is Brazilië een land van de emotie, wat wellicht de grote schommelingen in de sfeer rondom het WK kan verklaren. Van de protesten tot het feestje zelf tot de nederlaag in de halve finale die ervoor zorgde dat de versiering zo snel mogelijk weggehaald werd.

7.2 Discussie

Uit dit onderzoek komen enkele discussiepunten naar voren en worden er suggesties gedaan voor vervolgonderzoek.

Discussiepunten

Bij dit onderzoek moeten enkele opmerkingen geplaatst worden. Ten eerste was de insteek van het onderzoek de relatie tussen de organisatie en het WK en/of de OS. Soms waren we daar al snel over uitgepraat of had de respondent er niet zoveel over te zeggen. Over de impact op de stad echter wel.

Daarom is de focus lichtelijk verschoven en komen er veel verschillende thema's naar voren in de resultaten. Het onderzoek is daardoor breed geworden. Verder zijn de respondenten niet helemaal een goede afspiegeling van de Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro. De respondenten in dit onderzoek werken bij organisaties in veel verschillende sectoren, van theater tot ICT. Verhoudingsgewijs hadden er echter meer organisaties werkzaam in de olie, gas of maritieme sector moeten participeren om een representatieve groep te zijn. Eén van die organisaties heeft afgezegd met de reden dat ze er niet zoveel mee te maken hebben. Hieruit kan afgeleid worden dat de hele populatie (alle Nederlandse organisaties in Rio de Janeiro) niet zo vaak een directe of indirecte relatie met de organisatie heeft als in dit onderzoek geschetst wordt. Tot slot moet er opgemerkt worden dat het om betekenisgeving gaat en zou dit kunnen betekenen dat in vergelijking met cijfers het beeld anders wordt. Een voorbeeld hiervan is het economisch kapitaal dat is toegenomen of afgenomen.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Uit dit onderzoek komen enkele zaken die om meer verdieping vragen. Daarom worden enkele suggesties voor vervolgonderzoek gedaan. Ten eerste is het interessant en belangrijk meer onderzoek te doen naar welke groepen profiteren van de organisatie van mega-sportevenementen en welke niet, omdat dit invloed kan hebben op de manier waarop de legacy ingestoken wordt door overheid en bedrijven. Verder is er nu onderzoek gedaan een jaar na het WK en een jaar voor de OS. Interessant is ook een jaar na de OS een vergelijkbaar onderzoek te doen, om ook de impact van de OS in kaart te kunnen brengen. Dit is van belang om de verschillen tussen de impact van het WK en de OS in kaart te kunnen brengen bij bedrijven, zodat bedrijven in de toekomst wellicht beter kennis hebben van de mogelijkheden die de twee grootste sportevenementen ter wereld met zich meebrengen. Tot slot komt uit dit onderzoek naar voren dat er op de korte termijn in ieder geval een impact te merken is bij alle organisaties, maar hoe zit dat op de lange termijn? Wat zeggen de respondenten over tien jaar over de impact op hun organisatie en de stad?

In dit laatste hoofdstuk is antwoord gegeven op de deelvragen en de hoofdvraag. Daarna zijn enkele discussiepunten naar voren gebracht en zijn er suggesties voor vervolgonderzoek gegeven.

Bronnenlijst

Literatuur

- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). *Doing Critical Management Research*. London/Thousand Oaks/New Delhi: SAGE Publications.
- Bakker, S. de, Beckmann, F., Bergh, M. van den, Groen, S., Horst, K. ter, Meulenbeld, R., Swinkels, M. & Wassink, L. (red.) (2011). *It's not about the trophy. De nalatenschap van het WK Voetbal 2010*. Utrecht: Perikles Researchproject.
- Black, D. & Westhuizen, J. van der (2010). The allure of global games for 'semiperipheral' polities and spaces: A research agenda. *Third World Quarterly*, 25(7), 1195-1214.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.
- Burton, R. & O'Reilly, N. (2009). Consider intangibles when weighing Olympic host city benefits. *Sports Business Journal*, 12(19).
- CBS (2014). *Brazilië: uitvoer opnieuw fors toegenomen*. Geraadpleegd op <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/internationale-handel/publicaties/belangrijkste-handelspartners-nederland/archief/2013/2014-brazilie-2012-ih-art.htm> (07-08-2015).
- Conchas, M. (2013). Research possibilities for the 2014 FIFA World Cup in Brazil. *Soccer & Society*, 15(1), 167-174.
- Cornelissen, S., Bob, U. & Swart, K. (2011). Towards redefining the concept of legacy in relation to sport mega-events: Insights from the 2010 FIFA World Cup. *Development Southern Africa*, 28(3), 307-318.
- Cornelissen, S. & Swart, K. (2006). *The 2010 Football World Cup as a political construct: the challenge of making good on an African promise*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Costa, G. (2013). Social impacts, prons and cons of hosting mega sporting events, focusing on a global south city: Rio de Janeiro. *Territorio* 9, 19-27.
- Curi, M., Knijnik, J. & Mascarenhas, G. (2011). The Pan American Games in Rio de Janeiro 2007: Consequences of a sport mega-event on a BRIC country. *International Review for the Sociology of Sport* (46)2, 140-156.
- Furrer, R. (2002). Sustainable Olympic Games. A dream or a reality? *Bollettino della Società Geografica Italiana, Serie XII, VII(4)*, 1-31.
- Gaffney, C. (2010). Mega-events and socio-spatial dynamics in Rio de Janeiro 1919-2016. *Journal of Latin American Geography* 9(1), 7-29.
- Gratton, C., Shibli, S. & Coleman, R. (2005). Sport and Economic Regeneration in Cities. *Urban Studies*, 42(5/6), 985– 999.
- Henn, M., Weinstein, M. & Foard, N. (2006). *A short introduction to Social Research*. Los Angeles/London/Thousand Oaks/New Delhi/Singapore: SAGE Publications.

- Hiller, H.H. & R.A. Wanner (2014). The psycho-social impact of the Olympics as urban festival: a leisure perspective. *Leisure Studies*.
- Hover, P., Straatmeijer, J., Breedveld, K. & Cevaal, A. (2014). *Sportevenementen in Nederland. Over sportevenementen en hun maatschappelijke betekenis*. Utrecht/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Jarvie, G. & Maguire, J. (1994). *Sport and leisure in social thought*. London/New York: Routledge.
- Konrad-Adenauer-Stiftung (2011). *Sustainable Mega-events in developing countries. Experiences and insights from Host Cities in South Africa, India and Brazil*. Johannesburg: Konrad-Adenauer-Stiftung.
- Korsten, A.F.A. (2011). *Stelling nemen. Theorie als inspiratie en oriëntatiepunt voor bestuurskundig onderzoek*. Z.p.: z.u.
- Lobosco, R. (2014). *11 Nederlandse bedrijven die het WK al hebben gewonnen*. Geraadpleegd op <http://www.mt.nl/332/86918/business/11-nederlandse-bedrijven-die-het-wk-al-hebben-gewonnen.html?order=0#slideshow> (09-05-2015).
- Martin, J. (1992). *Cultures in organizations. Three perspectives*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Mitchell, H. & Stewart, M.F. (2015). What should you pay to host a party? An economic analysis of hosting sports mega-events. *Applied Economics*, 47(15), 1550-1561.
- Mureau, M. (2014). *Het WK 2014: de grote Braziliaanse controverse*. Geraadpleegd op <http://www.martijnmureau.nl/index.php/cultuurverschillen/9-geschreven-artikelen/349-het-wk-2014-de-grote-braziliaanse-controverse> (10-2-2015).
- Nederlandse Ambassade (2012). *Stand van zaken met het oog op het WK in 2014 en de Olympische spelen in 2016 in Brazilië*. Z.p.: z.u.
- NOS (2014). *Rio breekt belofte opruimen baai*. Geraadpleegd op <http://nos.nl/artikel/658268-rio-breekt-belofte-opruimen-baai.html> (08-05-2015).
- NOS (2014). *Superbacterie in water Spelen 2016*. Geraadpleegd op <http://nos.nl/artikel/2009200-superbacterie-in-water-spelen-2016.html> (08-05-2015).
- Preuss, H. (2004) *The Economics of Staging the Olympics. A Comparison of the Games 1972–2008*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Reis, A.C. & Sousa-Mast, F.R. (z.j.). *Rio 2016 and Sport Legacies The legacies of the Olympic Games for youth at-risk in Rio de Janeiro*. Z.p.: z.u.
- Santos, J.M.S.M. (2014). Brazil: An Emerging Power Establishing Itself in the World of International Sports Mega-Events. *The International Journal of the History of Sport* (31)10, 1312-1327.
- Voorde, M. ter (2015). *Schoonmaakhulp voor de baai van Rio. Is Guanabara op tijd klaar voor de Olympische spelen?* Geraadpleegd op <http://www.kennislink.nl/publicaties/schoonmaakhulp-voor-de-baai-van-rio> (08-05-2015).
- Weick, K. E. (1995). *Sensemaking in Organizations*. Thousand Oaks/London/New Delhi: SAGE Publications Ltd.

Werner, K, Dickson, G. & Hyde, K.F. (2014). The impact of a mega-event on inter-organisational relationships and tie strength: Perceptions from the 2011 Rugby World Cup. *Sport Management Review [in press]*.

Wikipedia (2015). *Brazilië*. Geraadpleegd op <http://nl.wikipedia.org/wiki/Brazili%C3%AB#Economie> (10-05-2015).

Wikipedia (2015). *Nederlands-Brazilië*. Geraadpleegd op <https://nl.wikipedia.org/wiki/Nederlands-Brazili%C3%AB> (07-08-2015).

Bijlagen

Bijlage 1 Topiclijst

1. Algemene informatie medewerkers

- Wat is uw leeftijd?
- Hoe bent u bij deze organisatie terecht gekomen?
- Hoe lang werkt u al bij deze organisatie?
- Wat is uw functie in de organisatie?

2. Betekenisgeving aan de komst van het WK en de Olympische Spelen naar Brazilië/Rio

- Wat was uw reactie toen u hoorde dat het WK in Brazilië georganiseerd zou worden?
- Wat was uw reactie toen u hoorde dat de Olympische Spelen in Rio worden georganiseerd?
- Voor welke kansen en uitdagingen zorgen de twee mega evenementen volgens u?
- Heeft u WK wedstrijden gezien, en zo ja, waar dan?
- Heeft u meegedaan aan WK of OS gerelateerde activiteiten? Bijvoorbeeld projecten of vrijwilligerswerk.
- Wat is de impact van het WK en de OS op de stad Rio de Janeiro?

3. Relatie organisatie en het WK en/of de Olympische Spelen en de betekenisgeving daaraan

- Hoe ziet u de relatie tussen de organisatie waar u voor werkt en de twee mega sportevenementen?
- Wat vindt u daarvan?
- Wat is uw rol hierin?
- Is er iets veranderd in de organisatie waar u voor werkt sinds de organisatie van het WK en de OS?
- Merkt(e) u nog op een andere manier in de organisatie waar u werkt dat er twee mega sportevenementen worden georganiseerd in de stad?
- Wat zijn de consequenties hiervan voor u?

4. Ontwikkeling verschillende vormen kapitaal voor de medewerker en de organisatie

- Is er voor u persoonlijk iets veranderd sinds de organisatie van het WK en de OS?
- Is er voor de organisatie waar u voor werkt iets veranderd sinds de organisatie van het WK en de OS?

5. De verwachting van de impact van de Olympische Spelen

- Wat denkt u dat de organisatie van de Olympische Spelen in Rio kan betekenen voor de organisatie waar u voor werkt?
- Wat denkt u dat de organisatie van de Olympische Spelen in Rio kan betekenen voor u persoonlijk?
- Denkt u dat er een verschil is te merken in de impact van het WK en de OS voor de organisatie waar u voor werkt, en zo ja, wat is dit verschil dan?
- Denkt u dat er een verschil is te merken in de impact van het WK en de OS voor u persoonlijk, en zo ja, wat is dit verschil dan?

Bijlage 2 Codeboom

In de codeboom is onderscheid gemaakt en zijn er vier categorieën ontstaan. Er zijn gekoppelde codes met veel data, alleenstaande codes met veel data, gekoppelde codes met weinig data en alleenstaande codes met weinig data. De gekoppelde codes met weinig data en de alleenstaande codes met weinig data zijn niet meegenomen in de resultaten omdat ze te weinig naar voren kwamen in de interviews.

Gekoppeld en veel data

Andere prioriteiten	Zichtbaarheid	Lokale bedrijven
Andere problemen	Zichtbaarheid ellende	Directe impact BR bedrijven
Infrastructuur	Media-aandacht	Lokale werknemers
Onderwijs	Aandacht	Werkgelegenheid
Gezondheidszorg	Promotie	
Belastingbetalers	Reclame organisatie	Na de OS
Kosten > opbrengsten		Braziliaanse partner
	Infrastructuur Brazilië	Terug naar NL
	Bouwput	
	Opknappen	NOC*NSF
Binding relaties	Infrastructuur Rio	Bonden
Relatie Latijns-Amerika	Infrastructuur blijvende waarde	
	Logistiek	Olie en gas
Boom	Vliegveld	Petrobras
BRIC	Op tijd?	Werk ligt stil
Prioriteitsland	Stok achter de deur	
	Baai	Politiek
Braziliaanse economische crisis	Realisatie evenementen	Politieke crisis
Koopje	Barra	
Overheidsbudgetten		Prijzen omhoog
Overheidsopdrachten	Interesse bedrijven	Woningprijzen
Bezuinigingen	Handelsmissies	Sociale huisvesting
Overheidsinvesteringen	Internationalisering	
	Internationale bedrijven	Protesten
Cultuur	Buitenlandse investeringen	Aanleiding protesten
Schamen	Circus	Publieke opinie
Chaos	Taal	Busprijs
Druk maken	Opzetten business	Verhuizen
Inefficiëntie	Werkgelegenheid	FIFA
Optimisme		Sociale ongelijkheid
Stress	Impact	Armoede
Eerlijkheid	Impact op stad	Contrast
Sportcultuur	Legacy	Arm <> rijk
Verschillen landen	Duurzaamheid legacy	Prijzen tickets
Voetbalcultuur	Ontwikkelingen Brazilië	
Aantrekkingskracht voetbal	Idealy legacy	
	Barcelona	
Eerste reactie OS	Samenleving	
Eerste reactie WK	Succes	
Eerste reactie OS carioca's	Rampspoed	
Imago		
Bekendheid		
Spotlight		
Slechte publiciteit		

Sfeer	Relatie organisatie en evenementen	Witte olifanten
Verandering sfeer	Werkgelegenheid	Tijdelijke stadions
Feest		Stadions
Voetbalsfeer		12 stadions
Copacabana	Trots	Lege stadions
Genieten	Op tv	
HHH	Jaloers	Evenementenstad
Gevoel WK	Verbonden voelen	Paus
Droom	Binding Brazilië	Naar toe leven
Emotie		Naar toe leven NL
	Veiligheid	Aftellen
Toeristen	Geweld	OS vlak na WK
Duur	SESGE	Professionaliteit
Dollar	Pacificatie	
Argentijnen	Salvador	Alleen en veel data
Openen voor toerisme	Beroving Nederlanders	Belasting
Gasten	Favelas	Bureaucratie
Bezoekers		Corruptie (en schandalen)
Hotels	Verplichte vrije dagen	Halve finale BR
Ontvluchten	Minder winst	Kansen/mogelijkheden werk
Servicecultuur	Werken tijdens WK	WK/OS
Drukte		Kennis
Mensenmassa's	Vooruitgeschoven post	Marktmogelijkheden
	Springplank	Mensen leren kennen
Directe impact voor NLe organisaties	Wedstrijden kijken	OS <> WK
Contracten	Kaartjes kopen	Sociale projecten
		Terugval NLe bedrijven

Bijlage 3 Quotes

Quotes uit de interviews. Niet altijd even relevant, maar wel leuk.

Over wat het bedrijf van de respondent doet: "we zitten natuurlijk in de bagger"

Over de combinatie WK en Brazilië: "ik vond het wel een mooie match"

Altijd feest in Brazilië: "een feestje bouwen, dat gaat allemaal heel makkelijk hier"

Over een klus die de respondent aannam: "ze zijn eigenlijk blij dat iemand anders die bal heeft opgepakt"

Over het Olympisch Dorp: "Moderne gebouwen, grote shoppingmalls maar dan ook een beetje chaotisch, een beetje op z'n Braziliaans".

Genoteerd in de transcriptie: [Irrelevant, onderbroken door iemand die het geloof probeert te verkopen].

De nieuwe bus naar het Olympisch Dorp moet wel snel zijn “tenzij auto’s helemaal gek worden en over een stoepje heen gaan en de busbaan oprijden, dat kan natuurlijk”.

Die zakkenrollers pakken het steeds groter aan (over fietsen in het Tijuca park): “Ja dan is de kans klein dat je berooft wordt van je fiets of zo. Alhoewel dat wel steeds meer gebeurt hoor.”

“En vooral heel vroeg. Zijn heel veel van die idioten die om zes uur ’s morgens vertrekken, of eerder nog 5 uur ’s morgens, en die worden berooft van een fiets.”

Dat is wel even iets anders dan achterop de fiets (over de gouverneur van de staat Rio): “die had een privéhelikopter waarmee hij z’n kinderen naar school bracht”.

Over de prijzen voor het WK: “En ik dacht echt niemand gaat dit betalen, maar ik merkte al vrij snel dat er genoeg idioten zijn die al die kaarten kopen en al die vluchten boeken.”

“Die hele Spelen is een rondreizend circus.”

Over het schoonmaken van de Guanabara baai: “Daar krijgen ze nog wel een dobber aan.”

Antwoord van de respondent wat hij/zij na de Spelen gaat doen: “Misschien ga ik wel kokosnoten verkopen hier.”

“Brazilianen vind ik op Nederlanders lijken, die hebben ook wel een goed handje van zeiken.”

Wanneer je een echte Braziliaan bent: “Maar ik voel me niet Braziliaan, ik zou ook nooit het Braziliaanse elftal gaan supporten”.

De typische voetbalsupporter: “voetbalsupporters willen gewoon bier zuipen en op het strand hangen en naar lekkere wijven kijken en af en toe een voetbalwedstrijdje pakken”.

Eerste reactie op de komst van het OS naar Rio: “niet dat ik door de kamer ging rennen, maar ik vond het wel echt heel erg gaaf ja”.

“Die scheepswerf bouwt schepen voor de olie-industrie dus die varen wel bij de, haha varen wel (scheepswerf) bij het welzijn van de olie-industrie”.

In het dubbelinterview:

R2; “When you go to France or to Spain, it’s different, because we have exotics...”

R1; “I’m not exotic”.

Brazilië samengevat door een van de respondenten: “samba, billen en voetbal”.